

STATS VETENSKAPLIG TIDSKRIFT

INNEHÅLL

UPPSATSER

Francesco Kjellberg, Det kommunalé selvstyre i komparativt perspektiv
Joseph B. Board, On Sweden and Swedishness

ÖVERSIKT OCH MEDDELAN DEN

Olika riktningar inom masskommunikationsforskningen. Av *Tapio Varis* och *Anita Werner*
Några anteckningar kring David Eastons syn på det politiska systemet.
Av *Krister Ståhlberg*
SSSR: Apokalypsens vilddjur eller neurotisk björn. Av *Christer Jönsson*
Det franska presidentvalet. Av *Björn Beckman*
Om post-behavioralismen, Marxismen och Värderingars Värde. Av *Tom Bryder*

LITTERATURGRANSKNINGAR

Zednek Cervenka (ed.), Land-locked Countries of Africa. Anm av *Lars Zanderin*
Gunnar Jervas (red.), Utrikespolitik i norr, *Katarina Brodin*, Finlands utrikespolitiska doktrin. Anm. av *Mats Bergquist*
Gunnar Sjöstedt, OECD-samarbetet: funktioner och effekter. Anm av *Daniel Tarschys*
Lars F. Tobisson, Framväxten av statstjänstemännens förhandlingsrätt. Anm. av *Ingemar Lindblad*
Jörgen Ullenhag (red.), Samhällsvetenskap på 70-talet (1-2). Anm. av *Torbjörn Vallinder*
Tertit Aasland, Fra Landmannsorganisasjon til bondeparti. Anm av *Nils Elvander*

LITTERATURNOTISER

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Torbjörn Vallinder, Lund

Redaktionsutskott: Redaktionssekreteraren samt professorerna Nils Stjernquist och Håkan Strömberg, Lund

Biträdande redaktionssekreterare
Lennart Lundquist, Lund

Tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutionerna
Pär-Erik Back, Umeå Leif Lewin, Uppsala Lennart Månsson, Göteborg
Gunnar Wallin, Stockholm

Tidskriften utkommer med fyra häften om året
och tryckes med bidrag från Statens råd för samhällsforskning

Prenumeration sker hos Statsvetenskaplig Tidskrifts expedition, Lund
(postgiro nr 27 95 65)

Prenumerationspriset för 1974 är 54,10 kr inkl. moms. Pris för enstaka häfte 17,65 inkl. moms.

Universitetsstuderande erhåller abonnemang tillnedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare

Expeditionens och redaktionens adress: Fack, 220 05 Lund 5,
tel. (046) 12 41 00 ankn. 616

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes

Lund i januari 1974

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

<i>Francesco Kjellberg</i> , Det kommunale selvstyre i komparativt perspektiv	221
<i>Joseph B. Board</i> , On Sweden and Swedishness	230

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Olika riktningar inom masskommunikationsforskningen: Av <i>Tapio Varis</i> och <i>Anita Werner</i>	233
Några anteckningar kring David Eastons syn på det politiska systemet. Av <i>Krister Ståhlberg</i>	244
SSSR: Apokalypsens vilddjur eller neurotisk björn. Av <i>Christer Jönsson</i>	254
Det franska presidentvalet. Av <i>Björn Beckman</i>	258
Om post-behavioralismen, Marxismen och Värderingars Värde. Av <i>Tom Bryder</i>	264

LITTERATURGRANSKNINGAR

<i>Zdenek Cervenka</i> (ed.), Land-locked Countries of Africa. Anm av <i>Lars Zanderin</i>	267
<i>Gunnar Jervas</i> (red.), Utrikespolitik i norr, <i>Katarina Brodin</i> , Finlands utrikespolitiska doktrin. Anm. av <i>Mats Bergquist</i>	267
<i>Gunnar Sjöstedt</i> , OECD-samarbetet: funktioner och effekter. Anm av <i>Daniel Tarschys</i> .	271
<i>Lars F. Tobisson</i> , Framväxten av statstjänstemännens förhandlingsrätt. <i>Ingemar Lindblad</i>	273
<i>Jörgen Ullenhag</i> (red.), Samhällsvetenskap på 70-talet (1-2). Anm. av <i>Torbjörn Vallinder</i>	276
<i>Teritt Aasland</i> , Fra Landmannsorganisasjon til bondeparti. Anm av <i>Nils Elvander</i>	279

LITTERATURNOTISER	284
-------------------------	-----

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

NY FÖLJD

UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

SJUTTIOSEXTE ÅRGÅNGEN

(NY FÖLJD. ÅRG 56)

1974

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

REDAKTION
FAHLBECKSKA STIFTELSENS KOLLEGIUM

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE
TORBJÖRN VALLINDER

Sydsvenska Dagbladet AB, Malmö 1975

INNEHÅLL

UPPSATSER

<i>Board, Joseph B.</i> , On Sweden and Swedishness	230
<i>Helenius, Ralf</i> , De ofrånkomliga realiteternas lag – en elitteoretisk hypotes	143
<i>Kjellberg, Francesco</i> , Det kommunale selvstyre i komparativt perspektiv ..	221
<i>Lindkvist, Kent</i> , Den vetenskapliga värderelativismen	160
<i>Rosengren, Karl Erik & Kindblom-Persson, Marie & Nord, Britt-Inger</i> , Tidningsstruktur och politisk information	78
<i>Runström, Lena</i> , Kommunalbesvärstinstitutets praktiska användning	21
<i>Vedung, Evert</i> , Innehållslig och funktionell idéanalys	1
<i>Wennäs, Olof</i> , Platon och Aristoteles om jämlikhet, rättvisa och demokrati ..	65

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

<i>Anderson, Stanley V.</i> , Open record laws in Scandinavia: Recent legislation in Denmark and Norway	37
<i>Beckman, Björn</i> , Det franska presidentvalet	258
<i>Berglund, Sten</i> , Cross-Level Inference and Model-Building – An Analysis of Lewin's The Swedish Electorate 1887–1968	113
<i>Brantgårde, Lennart</i> , "Trädanalys" – en multivariat analysteknik	183
<i>Bryder, Tom</i> , Om Post-behavioralismen, Marxismen och Värderingars Värde ..	264
<i>Eklundh, Claes</i> , 1974 års RF och RO	42
<i>Glans, Ingemar</i> , Folkets egenkjaerlighed min styrke	50
<i>Hemánus, Pertti</i> , Objektiv nyhetsförmedling: finska perspektiv och förslag ..	179
<i>Jönsson, Christer</i> , SSSR: Apokalypsens vilddjur eller neurotisk björn	254
<i>Sjöblom, Gunnar</i> , Politiska partier. Kommenterad bibliografi	91
<i>Skagestad, Gunnar</i> , Debatten om metodeproblemet i studiet av internasjonal politikk	173
<i>Ståhlberg, Krister</i> , Några anteckningar kring David Eastons syn på det politiska systemet	244
Svensk u-landsforskning. Inlägg av Maud Euards, Benny Hjern och Lars Rudebeck	104
<i>Varis, Tapio</i> , Olika riktningar inom masskommunikationsforskningen	233
Kommentar av Anita Werner	241
Slutreplik av Tapio Varis	243
<i>Westerståhl, Jörgen</i> , Göran Hermerén om Kvantitativ objektivitetsmätning – ett någorlunda objektivt svar	101
Replik av Göran Hermerén	102

LITTERATURGRANSKNINGAR

<i>Brodin, K.</i> , Finlands utrikespolitiska doktrin. Anm. av Mats Bergquist	267
<i>Carlgren, Wilhelm M.</i> , Svensk utrikespolitik 1939–1945. Anm. av Åke Thulstrup	56
<i>Cervenka, Zdenek</i> , (ed.), Land-locked Countries of Africa. Anm. av Lars Zanderin	267
<i>Dencik, Lars</i> (red.), Fred, våld, konflikt. Anm. av Kjell Goldmann	125
<i>Dörfer, Ingemar</i> , System 37 Vigen. Anm. av Lars-Göran Stenelo	127
<i>Ejvegård, Rolf</i> , Landstingsförbundet. Anm. av Ingemar Lindblad	200
Genmäle av Rolf Ejvegård	202
Slutreplik av Ingemar Lindblad	204
<i>Forsell, Harry</i> , Strukturomvandling och politiskt beslutsfattande. Anm. av Lennart Lundquist	130
<i>Friberg, Lennart</i> , Styre i kristid. Anm. av Dan Brändström	205
<i>Hedberg, Samuel</i> , Behandling av anslagsöverskridanden i offentlig förvaltning. Anm. av Stig Wandén	211
<i>Häggroth, Sören</i> , Den kommunala beslutsprocessen vid fysisk planering Anm. av Tomas Hammar	212
<i>Jervas, Gunnar E.</i> , Internationella konfliktförlopp. Anm. av Håkan Wiberg	58
<i>Jervas, Gunnar</i> (red.), Utrikespolitik i norr. Anm. av Mats Bergquist	267
<i>Johansson, Ingvar & Kalleberg, Ragnvald & Liedman, Sven-Eric</i> , Positivism, marxism, kritisk teori. Anm. av Björn Wittrock	133
<i>Maxwell, Neville</i> , India's China War. Anm. av Håkan Wiberg	136
<i>Myrman, Yngve</i> , Maktkampen på arbetsmarknaden 1905–1907. Anm. av Per Sundberg	214
<i>Sjöstedt, Gunnar</i> , OECD-samarbetet: Funktioner och effekter. Anm. av Daniel Tarschys	271
<i>Stålhammar, Bert</i> , Valda ombud för Sveriges folk. Anm. av Nancy Eriksson	138
<i>Tobisson, Lars F.</i> , Framväxten av statstjänstemännens förhandlingsrätt. Anm. av Ingemar Lindblad	273
<i>Ullenhag, Jörgen</i> (red.), Samhällsvetenskap på 70-talet. Anm. av Torbjörn Vallinder	277
<i>Åkerman, Nordal</i> , On the Doctrine of Limited War. Anm. av Bengt Abrahamsson	59
Genmäle av Nordal Åkerman	61
Slutreplik av Bengt Abrahamsson	62
<i>Aasland, Tertit</i> , Fra landsmannsorganisasjon til bondeparti. Anm. av Nils Elvander	279

LITTERATURNOTISER

Det nordiske Statskundskapsmøde i Aarhus den 20.–23. august 1975	218
Mediaforsk	141
Ny tidskrift	216
Statsvetenskapliga stenciler (forts)	140
U-landsforskning	284
<i>Vallinder, Torbjörn</i> , Två festskrifter, en årsbok	216

Det kommunale selvstyre i komparativt perspektiv*

AV FRANCESCO KJELLBERG

Det er et meget omfattende tema jeg er blitt bedt om å drøfte. Det kommunale selvstyre, eller det jeg vil kalle kommunalinstitusjonen, består av så mange elementer, dens konkrete utforming er en så integrerende del av den sosiale virkelighet som den utfolder seg i og av den videre politiske virkelighet som omgir den, at en direkte sammenligning av institusjonen i ulike situasjoner, uten å foreta en lang rad av kvalifikasjoner, ville være et dristig foretagende. Og dette gjelder ikke bare om man søker å sammenligne institusjonens faktiske utforming i ulike land, men også om sammenligningen omfatter de enkelte enheter innen ett enkelt land.

Jeg kunne her ha valgt å ta for meg ett delaspekt ved institusjonen – la oss si deltagelsesaspektet eller representativitetsaspektet eller det konkrete innhold ved institusjonens virkefelt – og søkt å vurdere ett av disse forhold i Norge med ett eller flere land.

Bortsett fra de etter mitt skjønn noe sparsomme pålitelige data som kunne gjøre en slik direkte sammenligning mulig, fortøner dette å vurdere ett delaspekt ved institusjonen uten å se det i sammenheng med andre, for meg som å ville starte et sjakkparti med en klar avtale om hverken å bruke dronningen eller løperne. Det kan selvsagt bli et spill av det, men kanskje ikke nettop et overdrevent spennende spill.

Det er som kjent mange initiativ i gang for å etablere komparative dataserier om lokalpolitiske forhold, hvorav det som nå foregår i *IPSA's* regi er et eksempel, og det som er blitt organisert av *International Union of Local Authorities* er et annet. Disse på alle måter prisverdige tiltak har imidlertid i første rekke brakt for dagen behovet for et klarere analytisk grunnlag for slike mer direkte sammenligninger og behovet for å betrakte institusjonen som bestående av et sett av ulike, men også sammenfildrede aspekter.

Siktepunktet for min diskusjon vil derfor være

å bidra til å opprette det nødvendige analytiske grunnlag for slike sammenligninger, og samtidig – delvis for å kunne illustrere mine synspunkter og delvis for å peke på de mer allmenne tendenser av praktisk-politisk art man finner i alle moderne stater – vise til enkelte institusjonelle innovasjoner i noen forskjellige land.

Enhver vurdering eller drøftelse av kommunalinstitusjonen i en moderne sammenheng vil måtte ta utgangspunkt i to tilsynelatende selvsagte forhold, men som likevel bør slås fast. For det første institusjonens *dobbeltstående* karakter: dette at institusjonen på samme tid er en politisk institusjon og et forvaltningsorgan. Det er en politisk institusjon ved – i det minste i prinsippet – å forutsette at de tiltak som iverksettes innen et gitt geografisk avgrenset område, skal fattes og kontrolleres direkte eller indirekte av den befolkning som inngår i dette område; og den er samtidig et forvaltningsorgan ved at den – i mer eller mindre grad – inngår som et ledd i den offentlige administrasjon. Staten og kommunene utgjør ikke motstridende, men tvertimot komplementære størrelser innen rammen av det offentliges virkefelt. Selvsat vil man heller ikke i andre offentlige sammenheng kunne trekke et skarpt skille mellom politikk og administrasjon. Å si dette ville være å avvise hovedtyngden av moderne administrasjons- og organisasjonsteori. Poenget er imidlertid at disse to sfaerene i forbindelse med kommunalinstitusjonen så åpenbart er flettet i hverandre, de er så å si institusjonalisert og da i en langt høyere grad enn det man vil kunne finne i de fleste andre offentlige organer.

---

*Artiklen gjengir i en noe omarbeidet form prøveforelesningen over oppgitt emne for den filosofiske doktorgrad ved Universitetet i Oslo, 25. januar 1974.

Det annet utgangspunkt, som er nær forbundet med det første, er at man her står overfor en administrativ ordning med en utgreget velferds- eller "service"-orientert karakter. Dens generelle formål er å ivareta eller regulere de betingelser som direkte berører den enkeltes velferd og dens naere miljø. Og det er også denne funksjon og behovet for å vurdere den i en videre sammenheng, som gjennom utvidelsen av det offentlige virkefelt og velstandsutviklingen, har stilt institusjonen klarere i forgrunnen for det offentliges oppmerksomhet og i den mer allmenne debatt i Norge, som i alle moderne samfunn.

Jeg har rent innledningsvis villet understreke begge disse to utgangspunkter som nødvendige forutsetninger for enhver vurdering av lokalstyreinstitusjonen, det vaere seg ut fra et praktisk-politisk formål, eller ut fra et mer vitenskapelig siktepunkt. Begge danner grunnlaget for dilemmaer og spenningsforhold som enhver reform vil måtte se i øynene, men som samtidig nettopp også gjør institusjonen til et fascinerende forskningsområde. Men dermed har jeg også angitt de to hoveddimensjonene langs hvilke den videre diskusjon vil måtte bevege seg: det politiske deltakelsesaspekt og det forvaltningsmessige aspekt ved institusjonen, og gjennom en nyansering av enkelte sider ved begge disse aspekter fremheve deres gjensidige avhengighet.

Det er likevel tre forhold jeg først ganske kort vil måtte berøre, både fordi de kan utdype noen av de synspunkter jeg allerede har nevnt, og fordi de vil kunne danne det generelle bakgrunn-

steppet for hovedtemaene i den videre diskusjon: For det første det idémessige innhold ved begrepet "det kommunale selvstyre"; for det annet den rent allmenne utvidelsen av selve volumet av den kommunale aktivitet; og for det tredje den generelle tendens til kommunale reformer som har begrenset antallet primaerkommunale enheter eller har tatt sikte på å institusjonalisere mer faste samarbeidsformer mellom dem.

Den allmene konsensu om verdien av det kommunale selvstyre, av å opprettholde det og styrke det – og det gjelder ikke bare i Norge, men i alle land – bunner nettopp i dette at begrepet ikke angir en enkel og klart avgrenset verdi, men en samling ulike verdier. Man vil lete forgjeves etter en enhetlig teori som kan angi rammen for institusjonen og som utvetydig kan sies å utgjøre dens idémessige grunnlag.

Det dreier seg om betoning av frihet, om deltakelsesverdi, om effektivitet, ideologiske aspekter som nettopp ikke nødvendigvis trekker i samme retning og heller ikke har hatt det samme konkrete innhold. Det frihetsaspekt eller lokal-samfunnets autonomi som de moderne populistiske strømninger *idag* bringer i forgrunnen, er noe ganske annet enn det frihetsideal som lå til grunn for de norske formannskapslovene i 1837, og som i likhet med tilsvarende reformer i andre land vel var et valg av det minste av to onder: minst mulig inngrep fra det offentliges side. Eller at utilitaristenes nyttebegrep som de vurderte institusjonen utfra, ikke nettopp tilsvarer de mo-

Tabell 1. Stigning i primaerkommunale utgifter 1950–70

Land		Kommune	Prosent differanse kommune/stat
Jugoslavia	Gj.sn. årlig vekst %	18.7	5.5
	Samlet vekst i %	2 972.3	1 872.8
Nederland	Gj.sn. årlig vekst %	12.6	3.0
	Samlet vekst i %	972.4	446.8
Storbritannia	Gj.sn. årlig vekst %	9.8	2.5
	Samlet vekst i %	547.2	237.4
Sverige	Gj.sn. årlig vekst %	11.5	1.8
	Samlet vekst i %	783.0	239.5
Italia	Gj.sn. årlig vekst %	10.0	0.9
	Samlet vekst i %	576.4	96.0
Norge	Gj.sn. årlig vekst %	10.8	0.6
	Samlet vekst i %	675.3	79.2

Kilde: De enkelte lands statistiske oversikter.

derne effektivitetsbetraktninger som gjør seg gjeldene i dag i denne sammenheng.

Men like vesentlig er at dette settet av verdier vil måtte brytes med en annen verdi, nemlig likhetshensynet med hele samfunnet som referanseramme. Og jeg kunne her ha fulgt i manges fotspor, men må bare la dette ligge og med disse få stikkord igjen understreke de spenningsforhold som preger og vil måtte prege institusjonen, ikke minst i en moderne sammenheng².

La meg også ganske kort berøre det annet punkt: økningen i etterkrigstiden av kommunenes aktivitetsvolum. Som en konkret om enn ikke helt entydig indikator på dette, presenterer jeg her den prosentvise økningen i de kommunale utgifter i Norge og enkelte andre land og differansen mellom dette og tilsvarende prosentvise stigning i de statlige utgifter i enkelte land.

Tabellen viser både den samlede prosentvise vekst og den gjennomsnittlige årlige økning. Enkelte forbehold: prosentene er beregnet på grunnlag av utgifter i løpende priser. Inflasjons- eller deflasjonstendensene i de ulike land har likevel kanskje ikke variert så sterkt, at det gir grunn til å avvise det relativt ensartede mønster med hensyn til den gjennomsnittlige årlige vekst i disse utgifter. Med unntak av Jugoslavia befinner den seg på noe omkring 10-12%.

Men dette generelle forbehold er mindre viktig når det gjelder den andre tallrekken: differansen mellom den kommunale utgiftsøkning og den prosentvise stigning i de statlige utgifter. Her vil man finne att Norge ikke rangerer særlig høyt, mens det er en markert forskjell mellom Jugoslavia og de øvrige land. Kommunenes plass i det moderne jugoslaviske samfunn er også velkjent og vi vil få anledning til å komme tilbake til visse sider ved den.

Det er ganske opplagt at man ved å ta for seg de kommunale organers prosentvise andel i de samlede utgifter til varer og tjenester høyst sannsynlig ville rangere disse land på en annen måte. Men om dette ville være en bedre indikator på det "kommunale selvstyre" er ikke like opplagt. Variasjonene i de enkelte lands tilskuddsordninger til kommunene og i former for inntekts- og utgiftsoverføringer, ville — etter mitt skjønn — gjøre en slik direkte sammenligning til et ennå mer tvilsomt foretagende. Det vil også kunne hevdes at bildet burde suppleres med tilsvarende tall fra andre nivåer. Vi vet for eksempel at stigningen i de fylkeskommunale utgifter i Norge har vært betydelig sterkere enn på det primaerkommunale nivå, og jeg ville tro at man finner

parallele tendenser i mange andre land. En slik supplerung av tabellen ville kunne belyse forskjvningen i tyngdepunktet mellom de ulike nivåer og stille omfanget av den primaerkommunale virksomhet i et klarere perspektiv.

Det jeg her imidlertid har villet fremheve er at selve *stigningen* i volumet av primaerkommunal virksomhet er et allment fenomen, som omfatter de aller fleste europeiske land, og jeg ville tro også de fleste land utenfor Europa.

Det er et tredje generelt forhold jeg også såvidt må berøre: tendensen i retning av større kommunale enheter.

Kommunesammenslutningene i de nordiske land er velkjent. Ved *lovbestemte* sammenslutninger sank antallet kommuner i Norge fra 680 i 1950 til 443 i 1973, og i Sverige og Danmark har man gått ennå mer drastisk til verks: Den svenske kommuneinndelingsreformen i 1950-årene mer enn halverte det totale antall kommuner fra 2.500 til omkring 1000. En fullstendig realisering av de retningslinjer som Riksdagen fastsatte i 1962 for en ny kommuneinndelingsreform, kommuneblocksreformen, vil bringe antallet svenske kommuner til 282. Og i Danmark har man ved en reform i 1971 brakt antallet kommuner ned fra 1200 til ca 280.

Mindre kjent er kanskje tilsvarende tendenser gjenfinnes i de fleste europeiske land, det være seg i vest- eller øst-Europa. Bare to eksempler: I Jugoslavia er antallet kommuner skåret ned fra 1.500 i 1950 til noe omkring 500 i slutten av 1960-tallet³. The Royal Commission on Local Government i Storbritannia fremsatte på sin side i 1969 bl. a. forslag om å oppheve det uensartede mønster av kommunale enheter i England og en omorganisering på grunnlag av ca 60 "Local Government Areas".⁴ Man finner bare noen få unntak fra denne generelle tendens i retning av større kommunale enheter, nemlig Frankrike og Italia.

Det finnes i Frankrike i alt 38.000 primaerkommunale enheter; 15.000 av disse har et innbyggerantall på under 300 innbyggere. Og det er ganske opplagt at man her står over det samme underliggende problem som har gitt støtet til tvangssammenslutninger i andre land. Ved lovvedtak i 1971 har man da også i Frankrike ved hjelp av finansielle insentiver og andre tiltak søkt både å fremskynde direkte sammenslutninger og å institusjonalisere et nært samarbeid mellom de kommunale enheter ved opprettelsen av "syndicates" eller samarbeidsorganer til løsning av mer eller mindre klart avgrensede oppgaver. En tils-

varende om enn mindre planmessig linje har også vært fulgt i Italia, gjennom opprettelsen av det som der kalles for *konsortier* mellom flere kommuner. Man har med andre ord i disse land fulgt den linjen, som av den borgelige opposisjonen i Stortinget i forbindelse med debatten om de prinsipielle retningslinjer for kommuneinndelingsreformen (Innstilling II fra Kommuneinndelingskomitéen), ble kalt 'samarbeidslinjen'⁵.

At kommunesammenslutningene i Norge fulgte i kjølvannet av opphevelsen av sognekommuner, desentraliserte enheter innen primaerkommunen med avgjørelsesmyndighet i enkelte saker, og at de nå synes å ha skapt grunnlaget for opptattheten av bydels- og grendeutvalg, er ikke uten videre et paradoks. Man kunne riktignok her fristes til å si med et fransk visdomsord at "plus ça change et plus c'est la même chose": jo mer man forandrer, jo mer forblir det å være samme sak. Men det ville ikke være helt rettferdig. Kommunesammenslutningene er sammen med de øvrige trekk jeg har antydnet, nettopp et uttrykk for institusjonens endrede innhold, de spenningsforhold som den vil måtte preges av i en moderne sammenheng, og som man må ha som bakgrunn for enhver komparasjon av kommunene, det være seg innen ett land eller mellom ulike land.

Jeg skal i det videre gå litt mer analytisk til verks og først fremsette enkelte synspunkter omkring den kommunalpolitiske deltakelse. Jeg tenker da på det indirekte demokrati som kommunalordningen i alle moderne stater bygger på, ved å forutsette en eller annen form for representasjon, om man da unntar slike historiske etterlevninger som enkelte sveitsiske kantoner og enkelte New England-stater. Alt det som har med representasjonsaspektet: nyordninger som kommunalrådsordninger i Norge, etablerte former for kommunal parlamentarisme i latinske land, funksjonelle representasjonssystemer som det jugoslaviske, partienes rolle i beslutningsprosessen, – alt dette må jeg bare la ligge. Det jeg her stiller i brennpunktet er den enkeltes tilknytning til institusjonen og muligheter for å påvirke dens beslutninger; de ulike uttrykk dette forholdet antar, og dermed også behovet for en nyansering av begrepet.

Allerede i 1967 søkte vi, som et av de første tiltak ved det nylig opprettede Kommunalseminar ved Institutt for statsvitenskap i Oslo, å få en viss oversikt over disse problemer ved å kartleg-

ge gjennom en enkel opinionsundersøkelse følelsen av tilknytning til institusjonen og den generelle opptatthet av de kommunale organer. En generell slutning som denne undersøkelsen ga grunnlag for å trekke, var at den kommunalpolitiske deltakelse ikke utmerker seg ved noe spesielt sterkt og utbredt engasjement. Vi fant tvert imot at mange følte at de kommunale avgjørelser ikke angikk dem i særlig grad, relativt få syntes å være spesielt godt informert om det som finner sted i de kommunale organer. Våre tall tydet også på at følelsen av politisk effektivitet – av å kunne øve en viss innflytelse innen en lokal ramme – ikke var særlig utbredt.

La meg her legge til at det også finnes enkelte nyanser i dette generelle bilde, men da ikke langs så enkle parametre som for eksempel størrelsen på kommunen eller hvorvidt det dreide seg om kommuner berørt av sammenslutninger eller ikke. Det dreier seg også om relativt marginale forskjeller som ikke svekker det generelt negative bilde som fremsto av undersøkelsen, et bilde som for så vidt også ble bekreftet ved en surveyundersøkelse i 1971, foretatt i samarbeid med Statistisk Sentralbyrå⁶.

Da vi i 1968 fremla disse resultater i en artikkel, vakte de en viss overraskelse i enkelte kretser⁷. Vi på vår side var kanskje like overrasket over overraskelsen, over den målestokk som ble anvendt ved vurderinger av disse resultater, en slags kommunalpolitisk gullalder, som vel ikke har eksistert noensinde eller noen steder. Og det er også uten videre klart at våre resultater gjennomgående føyer seg svært godt til det generelle mønster som har vært funnet også i andre land; overalt hvor man har gjort seg den umake å kartlegge slike holdninger til kommunalinstitusjonen og oppfatninger om dens betydning, har man oppnådd noe nær tilsvarende resultater. Det er nettopp denne tilsynelatende apati som i de senere år har gitt støtet til forslag om, og i noen tilfeller iverksettelsen av, enkelte kommunale reformer.

Men også om vi vurderer den kommunalpolitiske deltakelsen på grunnlag av mer utpregede adferdsdata, vil en del myter stå for fall. Variasjonene i valgdeltakelsen ved de lokale valg kan være et eksempel: Vurdert langs en slik variabel vil den kommunale deltakelse i for eksempel Italia og Frankrike fremstå som temmelig høyt – ikke minst sett i forhold til deltakelsen ved nasjonale valg – mens Storbritannia her vil skåre temmelig lavt, med de Skandinaviske land i en

mellomstilling. En oppsplitting i store versus små kommuner hjelper heller ikke så meget. I flere av sine arbeider har Mark Kesselmann vist at det nettopp er i de små kommunene i Frankrike man finner den høyeste valgdeltakelse ved de lokale valg⁸. I Norge har det derimot tradisjonelt vært i de mindre kommuner at valgdeltakelsen har vært lavest.

Jag skall ikke her fortape meg i forsøk på forklaringer av de tilsynelatende underlige slutninger man her ville tvinges til å trekke. Det poeng jeg vil frem til er, at en vurdering av den kommunalpolitiske deltagelse langs slike grove og enkle parametre som jeg hittil har nevnt i beste fall bare vil kunne gi et begrenset bilde, i verste fall et fordreid bilde av den kommunalpolitiske virkelighet.

Enhver som har hatt en viss erfaring med mindre kommuner, vil også måtte erkjenne at det finnes langt flere, mer subtile og mer direkte former for deltagelse enn de som fanges inn av slike data. De kan ta form av individuelle personlige henvendelser til de lokale organer, eller de kan anta mer kollektive uttrykk. Om en person finner å måtte sende et privat brev til Stortinget om at skattene etter hans syn er for høye, er det i beste fall en kuriositet. Men det er ikke fullt i samme grad en kuriositet når en person gjør en direkte henvendelse til en representant i et kommunestyre for å søke påvirke utfallet av en reguleringsplan, som måtte berøre hans eieendom.

Jeg er ikke her så meget opptatt av slike politiske ytringers faktiske effektivitet, som vil være vanskelig nok å måle, det være seg i Norge eller andre land. Jeg er mer opptatt av å understreke at slike former for deltagelse, i mer eller mindre grad, utgjør en del av den kommunalpolitiske virkelighet og er et uttrykk for institusjonens egentlige vesen. Og selv om enkelte resultater av vår surveyundersøkelse fra 1971 kan tyde på at en slik form for deltagelse er mer fremtredende i mindre kommuner enn i de større kommuner, dreier det seg her om deltakelsesformer man ikke utelukkende kan eller bør oppfatte som spesielt gyldige i visse typer av kommuner, eller i visse land i motsetning til andre.

Men vi konfronteres i den kommunalpolitiske virkelighet også med et annet fenomen: de mer kollektive deltakelsesformer, som demonstrasjoner, underskriftskampanjer eller andre mer eller mindre aktivistiske former for deltagelse. Det er igjen ut fra mine erfaringer med mindre kom-

muner, jeg har måttet erkjenne betydningen av slike fenomener. Det som jeg i mitt arbeide *Politisk Institusjonalisering* fant å kunne gi navn av deltakelsesekspløsjoner, var ikke noe som lot seg besverge bort. De utgjorde i denne sammenheng en integrerende del av det lokalpolitiske liv.⁹ Ingen ville i dag, tror jeg, oppfatte slike deltakelsesformer som et uttrykk for "politisk udugelighet" – slik Banfield i sin tid gjorde¹⁰. Og de vil heller ikke kunne oppfattes som særphenomener i små og noe eksotiske lokalsamfunn. Å gjøre dette ville være å lukke øynene for de mange lokale politiske manifestasjoner av denne type som i stigende grad later til å finne sted i alle land og i alle slags kommuner.

Den store roen som tilsynelatende har omgitt kommunene i Norge inntil relativt nylig, er ikke annet enn et uttrykk for at slike deltakelsesformer tidligere ikke i samme grad antok en aktivistisk karakter og kanskje begrenset seg til de mindre kommuner. Men i dag er bildet et annet. Vår survey fra 1971 viser nemlig at innslaget av slike kollektive deltakelsesformer med en klar og avgrenset målsetting, avgjort ikke er lavere i de fire største byende enn i kommuner med under 6000 innbyggere. Og det er vel heller ingen i dag som vil kunne benekte at mer eller mindre omfattende *ad hoc*-aksjoner forekommer i norske byer, selv om man nok her vil måtte erkjenne – noen med glede, andre med en viss sorg – at de foreløpig forekommer i mindre grad enn i mange andre land. Eksempler på dette vil kunne være byalagsrørelsen i Stockholm¹¹, de mer eller mindre fast organiserte tiltak for slike kollektive deltakelsesformer i Nederland, eller tilsvarende fenomener i USA eller Canada. På dette punkt finnes det ingen grenser.

Men jeg er nå kommet så langt at jeg kan gjøre eksplisitt det som hittil har vært implisitt i min diskusjon av deltakelsesaspektet. Mitt tankeskjema bygger på utsondringen av to hoveddimensjoner: den kommunalpolitiske deltagelsen vil kunne enten ta form av rent individuelle handlinger eller anta mer kollektive uttrykk; og dette er den ene dimensjonen. Den andre dimensjonen går på hvorvidt deltagelsen har en direkte eller indirekte karakter i relasjon til formelle beslutningsorganer. En krysstabulering av disse to dimensjonene gir oss fire kategorier som vel ikke er uttømmende, men som i det minste kan danne grunnlaget for en videre nyansering av selve deltakelsebegrepet i en kommunalpolitisk sammenheng.

Skjema for en typologisering av ulike former for kommunalpolitisk deltakelse

	Individuelle	Kollektive
Direkte	1	3
Indirekte	2	4

I den første kategorien i dette skjema vil vi finne de ulike former for personlige henvendelser og direkte kontakt mellom den enkelte og de kommunale organer. I den andre kategorien vil vi kunne plassere de former for deltakelse som gir seg uttrykk i den enkeltes generelle tilknytning og opptatthet av de kommunalpolitiske forhold. Den tredje kategorien vil derimot kunne eksemplifiseres ved de kollektive deltakelsesformer jeg har vist til ovenfor, enten de tar form av relativt sedate allmannamøter eller har et mer aktivistisk innslag. Og i den fjerde og siste kategorien vil vi kunne plassere valgdeltakelse som det viktigste, men kanskje ikke det eneste eksempel.

Jeg har for så vidt allerede antydnet at en slik kategorisering vil måtte suppleres med to andre dimensjoner: For det første graden av aktivisme som preger disse ulike former for deltakelse, men som da kanskje i første rekke berører den første og den tredje kategorien; for det andre i hvilken grad disse hovedtyper av deltakelse finnes institusjonalisert i de ulike typer av kommuner og ulike land. Denne kategorisering er derfor som sagt ikke uttømmende og de ulike kategorier er avgjort *ikke* gjensidig utelukkende. Tvertimot, de utgjør komplimentaere deltakelsesformer som institusjonen gir rom for – kanskje nettopp på grunn av sin tosidige karakter og sin umiddelbare betydning for den enkeltes livsmiljø.

Nå presenterer jeg ikke dette skjema utfra en spesielt sterk tilbøyelighet til å bedrive det som enkelte sosialantropologer vel ville kalle "butterfly-picking". Men fordi jeg tror at en slik kategorisering vil være det nødvendige første skritt i ethvert forskningsmessig fremstøt på dette felt.

La meg søke å utdype dette noe nærmere. Både den opinionsundersøkelsen vi foretok i 1967 og vel også vesentlige deler av det svenske kommunalforskningsprogram under ledelse av professor J. Westerstahl¹², som jo må sies å være et av de mest storstilte forskningsfremstøt på dette felt, har vel i hovedsak kastet et visst lys over den andre hovedtypen av deltakelsesformer: graden av informasjon og opptatthet den enkelte måtte ha eller søke om de kommunale organer. At dette for enkelte fremstår som en

viktig indikator på graden av kommunalpolitisk deltakelse, forhindrer ikke at det hverken utgjør et nødvendig og langt fra en *tilstrekkelig* forutsetning for forekomsten av andre deltakelsesformer. Og la meg gå videre her og eksemplifisere forholdet ved en henvisning til Almond og Verba's perspektivrike arbeid *The Civic Culture*. Som kjent rangerer USA og Storbritannia temmelig høyt i dette arbeidet, men da nettopp utfra indikatorer som, når det gjelder det lokale nivå, i alt vesentlig går på den andre kategori-¹³. Men det angir nettopp noe av begrensningen ved konsentrasjonen om en av disse kategoriene, at begge disse to land ville rangere temmelig lavt om man tok i betraktning de former for deltakelse som angis av den fjerde kategorien, som for eksempel valgdeltakelse. Hvordan rangeringen så ville ta seg ut om man hadde målt innslaget av de øvrige kategorier er noe mer uvisst. Og med dette vil jeg ikke slutte meg til den lettvinde kritikk som har vært rettet mot dette arbeide. Det jeg vil fremheve er at graden og karakteren av kommunalpolitisk deltakelse ikke vil kunne fanges inn ved å måle innslaget av disse ulike former uavhengige av hverandre, og heller ikke ved forsøk på å rangere dem i forhold til hverandre som mer eller mindre viktige, men ved en vurdering av deres gjensidige forhold og av variasjoner av dette forhold innen ett land, eller i en sammenlikning mellom kommuner i ulike land.

Nå er det éndimensjonale deltakelsesbegrep, som vel med rimelighet må sies å ha karakterisert vesentlige deler av adferdsforskningen i etterkrigstiden, også forlatt når det anvendes i en nasjonal sammenheng¹⁴. Men behovet for et flerdimensjonalt deltakelsesbegrep er ennå mer påtrengende, når man har det kommunalpolitiske liv og det enkelte lokalsamfunn som referanseramme.

Skjemaet vil også kunne ha en viss nytte i en nærmere vurdering av i hvilken grad de ulike deltakelsesformer finnes institusjonalisert i de enkelte land eller gjennom nye reformer og enkeltstående innovasjoner har vært brakt innenfor den formelle kommunalordning; i hvilken grad for eksempel de kollektive direkte deltakelsesformer er institusjonalisert gjennom eksistensen og faktiske bruk av referenduminstituttet, eller i form av faste allmannamøter, noe som for eksempel inngår som et ledd i den jugoslaviske selvstyreinstitusjonen og finnes i noen få norske kommuner; eller hvorledes bydelsutvalgsordningen – som vel er et forsøk på å gjøre det

indirekte demokrati noe mer direkte – vil kunne gjenfinnes i så ulike land som Nederland og Italia. Og man kunne supplere med tilsvarende fenomener innenfor de øvrige kategorier.

La meg bare nøye meg med å si at variasjonene på dette punkt er så store og innovasjonstiltakene så mange, at en utvidelse av synsfeltet til noe lenger sør enn København ville være nyttig ikke minst for praktisk-politiske formål.

Jeg går da over til det andre hovedaspekt ved institusjonen, det aspekt som knytter seg til dens karakter av forvaltningsorgan, til dens faktiske kompetanse og eventuelle autonomi innen rammen av den offentlige sfaere. Og vi befinner oss da i selve sentrum av det spenningsforhold som preger institusjonen i det moderne samfunn, og da overfor et om mulig ennå mer uoversiktig felt enn det jeg hittil har berørt.

Spørsmålet om funksjons- og oppgavefordelingen mellom stat og kommune har som kjent vært utredet i mange og omfangsrike innstillinger i Norge og jeg ville tro i de aller fleste land. At det i 1969 ble opprettet et fåtallig utvalg som Kommunaldepartementet kan rådføre seg med i spørsmål som gjelder funksjons- og utgiftsfordelingen mellom stat og kommune, er bare en indikator på kompleksiteten av dette problem. Problemene blir avgjort ikke mindre i et komparativt perspektiv. Det er her ikke bare slik at det ikke finnes empiriske studier som kan danne grunnlag for direkte sammenligninger. Det finnes knapt nok tilstrekkelig klare analytiske begreper til å foreta slike studier.

Det ville være temmelig nytteløst her å begrense seg til de rettslige sider ved dette sakskompleks. Legalitetskontrollen med de kommunale organer eksisterer i alle land. Og likeledes vil en eller annen form for hensiktsmessighetskontroll med de kommunale vedtak gjenfinnes i alle land, riktignok med større variasjoner i dens omfang og karakter enn legalitetskontrollen.

Men heller ikke en betoning av de finansielle aspekter ved den kommunale forvaltning vil kunne gi oss annet enn et begrenset bilde av den samme virkelighet. Selve fundamentet for det tradisjonelle lokalstyrebegrepet, den selvstendige beskatningsrett, er i de fleste land som i Norge, blitt illusorisk. Man finner riktignok på dette punkt i større grad enn når det gjelder de rettslige sider noe større variasjoner mellom landene. Eksempler på land der kommunene ennå har et relativt stort spillerom når det gjelder fastsettelse av skattenivåer ville være Storbritannia og Ita-

lia. Men i alle land har dette tradisjonelle finansielle grunnlag vært supplert av forskjellige former for inntektsoverføringer fra statens side.

Det er likevel på ingen måte opplagt at dette forhold kan eller bør identifiseres med en avskaffelse av det kommunale selvstyre. Den stigende grad av inntektsoverføringer fra statens side er ikke uten videre identisk med en opphevelse av kommunalinstitusjonens betydning og faktiske rolle i den moderne stat. Det motsatte syn ville nemlig i realiteten innebære, at vi måtte oppfatte vesentlige deler av den jugoslaviske selvstyreinstitusjonen for å være et tomt skall, og at vi kunne gå til nedleggelse av de aller fleste kommuner i Norge. Det som fremtvinger seg er derfor behovet for å gi autonomibegrepet et klarere innhold, samtidig som forsøket på å avgrense enkelte allmenngyldige, klart avgrensbare kommunale oppgaver i en moderne sammenheng vil være ganske fåfengt. Til det er variasjonene i ressurspotensial mellom de kommunale enheter alt for store og institusjonens forhold til de sentrale offentlige organer for sammensatt.

Ikke minst på grunnlag av enkelte empiriske fremstøt ved Kommunalseminaret, har vi nettopp følt et presserende behov for å nyansere det desentraliseringsbegrep som umiddelbart forbindes med institusjonen. Og dette har så munnet ut i et forsøk på å betrakte problemkomplekset utfra en mål-middel modell. Vi kan kanskje få en klarere oversikt over problemkomplekset ved en sontring mellom fastsettelsen av målsetninger som kan eller bør ligge til grunn for de enkelte kommuners oppgaveløsning på den ene side, og de ulike virkemidler – eller på hvilken måte disse mål vil kunne oppnåes – på den annen side. Den kommunale virksomhet vil kunne variere langs begge disse dimensjoner, som ved en kryss-tabulering vil kunne by på ett enkelt inndelingsskjema.

Skjema for en kategorisering av den kommunale virksomhet

		Grad av målfastsettelse	
		Høy	Lav
Råderett over virkemidler	Høy	1	3
	Lav	2	4

Ser vi på fastsettelse av målsetningen og råderetten over virkemidler i sammenheng, vil vi også i denne forbindelse konfronteres med fire kategorier. Nå vil man kunne hevde at det er den første kategorien som representerer den desentraliserte

virksomhet og at det er her hovedtyngden av de kommunale funksjoner bør befinne seg; og man vil likeledes kunne hevde at den form for virksomhet som eventuelt vil kunne kategoriseres i den fjerde cellen utelukkende er en form for dekonsentrasjon av den statlige virksomhet. Poenget er imidlertid at det er langs den andre diagonalen vi vel finner hovedtyngden av den kommunale virksomhet, og jeg vil legge til: også bør søke å utforme avgrensningen av de kommunale oppgaver i praktisk politikk.

La meg bare ganske kort konkretisere også dette tankeskjema med noen få eksempler. Vesentlige sider ved sosialsektoren i Norge vil kunne sies å befinne seg i den fjerde kategorien, mens derimot viktige sider ved skolesektoren vil kunne finne sin plass i den tredje kategorien, og generalplanlegging, med visse forbehold, vil kunne plasseres i den andre kategorien. Og det er naturlig i denne forbindelse å vise til betydningen av den siste kategorien – der graden av målfastsattelse er relativt høy, mens de konkrete virkemidler vil være mer begrenset – ved en stadig stigende betoning fra sentralt hold av generalplanlegging og langtidsbudsjettering.

Nå lar ikke virkeligheten seg dessverre så lett innfange av slike enkle tankeskjemaer. Noe av problemet man konfronteres med i studier av den kommunale virksomhet er nettopp at deler av de sektorer jeg har nevnt, vil falle i en kategori mens andre deler vil falle i en annen. Sosialsektoren slik den etterhvert er blitt utformet i Norge på grunnlag av *Loven om Sosial Omsorg*, vil nettopp kunne illustrere dette. Skjema kan derfor også her bare utgjøre et utgangspunkt, jeg ville tro et nødvendig utgangspunkt, for en mer konkret avgrensning av institusjonens reelle virkefelt i ulike kommuner og i ulike land.

Til tross for det rent tentative ved dette tankeskjema, har jeg likevel villet presentere den her i noen brede strøk, av to grunner: For det første for å fremheve den naere forbindelsen mellom dette aspekt ved institusjonen og det aspekt jeg tidligere har befattet meg med, deltakelsen i dens ulike former. Variasjonene i innslaget av den virksomhet som faller i de enkelte kategorier i dette skjema vil nettopp kunne tenkes å betinge kommunalinstitusjon som politisk organ og bidra til å utforme dens ulike manifestasjoner – eller med det slagord som Theodore Lowi har lansert og som jeg ved en annen anledning har gjort meg til talsmann for: det vil kunne bidra til å konkretisere "How policies determine politics"¹⁵. For det andre har jeg villet peke på

dette skjema fordi det også vil måtte fremtvinge en utvidelse av synsfeltet utover primaerkommunens grenser, til andre og høyreliggende nivåer. Det synes selvsagt at viktige kommunale oppgaver ikke vil kunne fastsettes innefor en slik snever ramme. Spørsmålet er på hvilket nivå av det offentlige hierarki slike generelle målsetninger faktisk blir fastsatt. Man vil her kunne peke på de tendenser man finner i alle land til nettopp å styrke og delvis forflere mellomnivået i dette hierarkiet; dette gjelder ikke minst i Norge ved de mange og omfattende reformtiltak som kan forventes innen fylkeskommunen. Og man vil kunne vise til nydannelser innen dette område i mange land. Et eksempel er opprettelsen av direkte folkevalgte regionalråd i Italia, med en relativt høy grad av selvstyre og en viss selvstendig beskatningsrett, og med vesentlige oppgaver innenfor den fysiske arealplanlegging og med kontroll av kommunene innen de enkelte regioner. Men det dreier seg om en generell tendens. Alle vil vel huske de Gaulles dramatiske nederlag i 1969. Ikke alle vil imidlertid huske at det folkeavstemningen i Frankrike den gangen gjaldt, selve voteringstemaet, nettopp var opprettelsen av regionalplanråd, som uten særlige kvalifikasjoner ville ha vært identiske med de regionplanråd som er blitt opprettet i Norge med hjemmel i bygningsloven av 1965.

Men vi er dermed over i en problematikk som ville forutsette en minst like omfattende drøftelse som jeg her med primaerkommunene i brennpunktet har kunnet gi og som jeg derfor bare må la ligge.

Noter

- 1 Jfr. spesielt W.J.M. Mackenzie: *Theories of Local Government*, The London School of Economics and Political Science, 1961.
- 2 Jfr. bl.a. L.J. Sharpe: "Theories and Values of Local Government" i *Political Studies*, vol. XVIII, No. 2(1970, 153-74); P.G. Richards: *The New Local Government System*, Unwin University Books, London 1971, pp. 15 *passim*; A. Offerdal: "Det kommunale selvstyre" i *Sosialistisk Perspektiv*, 1971/2.
- 3 Jfr. A.F. Leemans: *Changing Patterns of Local Government*, IULA, The Hague 1970, p. 99.
- 4 *The Report of The Royal Commission on Local Government in England* (Maud-Report), Her Majesty's Stationary Office, London 1969. Selv om de kommunale reformer som ble iverksatt fra 1. januar 1974 er noe mindre drastiske, er denne britiske rapporten illustrerende for styrken i den generelle tendensen.
- 5 Jfr. *Stortings forh.*, 1956, særlig s. 1256 *passim*.

- 6 Norges Offisielle Statistikk A 503: *Kommunevalget 1971, Hefte II*, Statistisk Sentralbyrå, Oslo 1972.
- 7 Jfr. F. Kjellberg og J.P. Olsen: "Det kommunale selvstyre. En opinionsundersøkelse", *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, (1968) nr. 1, ss. 1-18.
- 8 Jfr. spesielt M. Kesselman: *Political Parties and Local Government in France*, Annual Meeting of the American Political Science Association, 1972.
- 9 Jfr. F. Kjellberg: *Political Institutionalization. A political study of two Sardinian communities*, John Wiley (under utgivelse), spesielt kap. 4.
- 10 Jfr. E.E.C. Banfield: *The Moral Basis of a Backward Society*, Free Press, 1958.
- 11 Jfr. S. Häggroth: "Byalagsrörelsen i Stockholm 1968-1970" *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 1971, 2, ss. 93-113.
- 12 Jfr. J. Westerståhl: *Den kommunala självstyrelsen*, vol. 1-3, Almqvist & Wiksell, 1970.
- 13 Jfr. G.A. Almond and S. Verba: *The Civic Culture*, Princeton University Press, 1963, spesielt ss. 164-202.
- 14 Jfr. spesielt S. Verba and N. Nies: *Participation in America*, Harper & Row, 1972.
- 15 Jfr. T.J. Lowi: "Four Systems of Policy, Politics, and Choice", *Public Administration Review*, 1972, ss. 298-309; F. Kjellberg: "Politiske konsekvenser av standardisering av offentlige ydelser", *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, 1974, nr. 2 ss. 138-53.

On Sweden and Swedishness

BY JOSEPH B. BOARD, JR.

Aside from our own skin, the most important boundary likely to affect our daily existence is probably the nation-state that we inhabit. These borders that circumscribe us, resulting in most cases from a sheer accident of birth, largely determine the opportunities and limits available to us, the culture into which we are socialized, indeed, the very language in which we communicate our thoughts to other human beings. It has been the most important unit of social organization since the time of the French Revolution, capable of transcending even the otherwise powerful loyalties to class, family and doctrine. Even in the present era, with its persistent subnational forces and its growing supranational tendencies, the nation-state is still the stage on which most of our roles are acted out; for this reason, it is a little surprising that, when all is said and done, we really don't know very much about its essential nature.

There are good reasons for this neglect. How does one set about describing so complex an entity as an entire country? What characteristics do we select for examination if our intent is to arrive at some significant generalization about the nation-state in general, or even any one of its many examples? Obviously Sweden is something more than an advanced industrial society composed of a northern climate, Social Democracy, neutrality, a highly developed system of interest groups, and Dalahästar. What is Sweden in its entirety, how did it get that way, and where is it going? One might think that Sweden would be a relatively easy country to describe, that with a few bold strokes we could come up with a reasonable likeness of the subject. After all, it is not terribly large, its existence as a discrete nation has been firmly established for the better part of a thousand years, and there are few places in the world where data abounds in such rich profusion.

But this apparent simplicity is, alas, quite misleading and while most books on Sweden invariably touch on some topics in common, they also reflect widely divergent differences in what each author thought worthy of inclusion, how it was emphasized, and interpreted. For example, I would in no way dispute Hederberg's contention that Sweden is a truly fantastic country with a rate and recency of development almost without parallel. And I would agree with Donner when he maintains that Sweden is the world's most *förnuftiga samhälle*. But, based on my own perspective, which is unavoidably different from that of either author, I might want to emphasize other characteristics such as, for example, the extraordinary degree of civic intimacy that marks so many social transactions in Sweden.

Which leads us to what both these books are about – the Swedish nation and in a sense, Swedish nationalism. Swedish society is not only more rational than most; it is also more national, in that the domestic influences to which most Swedes are subjected are predominantly national rather than local or regional. This is true whether we are speaking of politics, news, culture, schools, or interest organizations.

Just as there are different kinds of nation, there are at least several varieties of nationalism. All too often the word has, at least in its European context, been used as a pejorative, identified only with its more reprehensible variants. But nationalism need not be virulent, racist, reactionary, expansionist or even very explicit. It can be a positive force for human integration, or simply the natural reflection of the already existing historical unity of a given people.

Although the topic has not been discussed at much length, there are some signs that Swedes are not totally devoid of recognizably nationalist sentiments, and that in recent years the attempts to define a national identity have increased. The-

re are a number of reasons for this heightened self-consciousness, but at least three of them are especially prominent. One of these is the vertiginous pace of Swedish modernization – the urbanization and affluence of a poor rural people almost overnight, bringing the attendant insecurities of *rus in urbe*. Another is, somewhat paradoxically, the "internationalization" of Sweden in the period since WWII which has been produced by a whole range of factors: travel abroad, SIDA, more coverage of foreign news in the media, and an activist global foreign policy. All these have served to modify what had been a rather insular national culture while at the same time stimulating attempts to define more consciously those qualities that made it distinctive. Finally, the unprecedented immigration of aliens into Sweden in recent years has compelled their hosts to begin pondering more deeply the meaning of Sweden and Swedishness.

It would be presumptuous to suggest a definitive answer to this question. Swedish nationalism requires a great deal more study before one could venture much more than the tentative guess that it is bound up in some way with the values of pre-modern rural Sweden combined with the understandable pride, almost patriotic in its nature, that Swedes take in their 20th century social accomplishments. I suspect, like Donner, that Swedish nationalism has been largely unconscious and taken for granted and that "– – – ord som socialismen och kapitalismen har i Sverige förlorat sin gamla innebörd eftersom socialisterna inte tror på socialismen och kapitalisterna tvivlar på kapitalismen. De är nationalisterna och tror på Sverige." (p. 236)

Both books are part of the growing genre of Sweden-books. Although neither represents scholarly work in the conventional sense, both of them provide a number of useful insights, particularly for readers who have some prior acquaintance with Sweden. Their methods differ considerably. Donner's is highly impressionistic, even personal, while Hederberg's emphasis is much more statistically based. Both books graze on an exceptionally wide range of topics – politics, culture, the media, recreation, Ingmar Bergman, Olof Palme, the Wallenberg family – to mention only a few of the topics examined by the one or the other.

Of the two, Donner is the more difficult to categorize. The overall flavor is humanistic, a little like Nordic Norman Mailer, wary of bu-

reaucratic routine, suspicious of statistical methods, a preference for grass roots individuals rather than abstractions, and an eye for irony and paradox. The point of view, while it cannot be identified with any particular party or group, is in no way strikingly unconventional. The Sweden that emerges is still the familiar country of the middle way (whether one approves or not) and its future seems likely to be one of still more *förnuft* and *trygghet*, with no great social earthquakes in the offing. Perhaps the most fascinating aspect of the book is the unfolding, often rather unsystematically to be sure, of the author's love-hate relationship with Sweden. It is rare to find an observer who is, by his background, often as knowledgeable as an "insider" and as detached as an "outsider."

If Hederberg is more within the framework of the Swedish consensus, he is at the same time more systematic, more akin to the social scientist in his reportage. He has an unusual talent for going straight to the heart of each area under examination without being distracted by non-essentials. His most admirable quality in this volume is his ability to remain undaunted by great gobs of statistics. It is no easy matter to deal with so many figures without suffering the common affliction of data paralysis and an unreadable result, but he manages for the most part to bring it off. Some of the chapters are better (e.g. the one on grass roots and the riksdag) than others (e.g. the one on interest groups), but the most serious flaw in the book is that its constituent parts lack the kind of cohesion that a more elaborate conceptual overview would have provided.

But this is surely the major defect of all exclusively national studies, and perhaps the most compelling argument for the truly comparative method. The boundaries of any system, and the content of what is to be found within those boundaries can never be properly ascertained unless we proceed from a fairly clear and explicit notion of what the world looks like outside those boundaries. The great forces of our time, whether economic, political, or ideological are global in their extent. The particular response to them, on the other hand, is likely to depend on circumstances that are largely national. If, then, we could somehow examine Sweden and Swedish nationalism in its interaction with this broader context, we could not only improve our knowledge of species Sweden, but at a more advanced level of generalization, we might be able to learn

232 Joseph B. Board, Jr.

something about the process of adaptation and development in the genus, advanced industrial societies.

JÖRN DONNER: *Sverigeboken*. Stockholm: Wahlström & Widstrand 1973

HANS HEDERBERG: *Detta fantastiska land*. Stockholm: Bonniers 1973

Översikter och meddelanden

Olika riktningar inom masskommunikationsforskningen

Docent Tapio Varis, som har skrivit nedanstående artikel, är knuten till Institutionen för kommunikationslära vid universitetet i Tammerfors. På redaktionens anmodan kommenteras artikeln av amanuensis Anita Werner, Institutet för pressforskning, Oslo. Varis ger en kort slutreplik.

Masskommunikationsforskarna har redan länge bildat en egen grupp bland samhällsforskarna. Man kan tala om kommunikationens informationsteoretiska aspekter och problemställningar vid sidan av de traditionella psykologiska, politologiska eller lingvistiska granskningssätten. Någon särskild informationsteoretisk filosofi har dock inte utvecklats (med undantag till ex. av arbetet av Finländska Rundradions LSP-avdelning mot slutet av 1960-talet). Forskningar har främjats av impulser från grannvetenskaper. Då dessa impulser har blivit uttömda, har hela approachen råkat in i en återvändsgränd; man har inte utvecklats kvalitativt. *Bernard Berelson* konstaterade också år 1959, att "de stora uppfinningarna" inom masskommunikationsforskningen som på 1930-1940-talen bidrog till att forskningen på området starkt gick framåt, i stort sett har tagit slut. Enligt honom kunde man inte då (1959) märka några perspektiv jämförbara med forskningsivern på dessa tider.¹ I *Berelsons* synpunkter finns mycket sant, fastän de blev omedelbart kritiserade av sådana forskare som *Wilbur Schramm*, *David Riesman* och *Raymond Bauer*. Den anglosaxiska kommunikationsforskningen hade på 1960-talet inte mera intellektuellt särskilt stimulerande nya forskningsinriktningar, om ock många skilda intressanta undersökningar gjordes.

Innan man går in på nuvarande riktningar inom masskommunikationen är det nödvändigt att bekanta sig med masskommunikationsforskningens historia och utvecklingsskeden. *Perti Hemanus* har framlagt en skildring i tre skeden av massmedieforskningen i Finland. Denna skildring går stort in på utvecklingen av hela (nypositivistiska) samhällsvetenskapen.² Det

amerikanska synsättet (*Schramm* m. fl.) har i allmänhet ansett informationsläran som "vetenskapernas vägkorsning", dit många kommer, men där bara få stannar. Ett sådant funktionsanalytiskt synsätt hjälper dock en inte att förstå, att forskningen och utvecklandet av masskommunikationen vid 1930-talets inbrott närmast bestämdes av produktionslivet och praktiska behov av marknadsföringen som är beroende av det, samt situationerna föranledda av den samhälleliga utvecklingen.³

Nuvarande forskningsinriktningar

Samtidigt som masskommunikationsforskningen har utvecklats till en självständig forskningsgren, har man också gjort sig fri från grannvetenskapernas teoretiska konstruktioner. Då t. ex. inom politologin kommunikationen kan granskas meningsfullt ur synvinkeln av den helhetsbetonade politikens teori (t.ex. *Karl W. Deutsch*), kan man inte alltid finna lika omfattande teorier inom masskommunikationsforskningen. Forskningen har i hög grad styrts av rundradioblagens och andra informationsinstitutionernas praktiska behov, då man fastmer har behövt teknisk-manipulativ information än teoretisk-filosofisk syn. Ett undantag utgör t.ex. den finska masskommunikationsforskningen, som på många sätt har trängt utanför anglosaxiska masskommunikationsforskningens gränser. Här granskas dock inte särskilt finska eller skandinaviska undersökningar utan internationella forskningsinriktningar på området.

Då man försöker beskriva den moderna masskommunikationsforskningen, måste man använda på varandra liggande kategorier och på något sätt också en ologisk indelning, för det är svårt att placera alla forskningsinriktningar på samma dimension. Ett sätt att beskriva den rådande situationen är att skilja mellan följande tre huvudriktningar:

1. En egen grupp bildar de forskare och forskningsanstalter, som koncentrerar sig på samhällstekniska problem inom den vetenskaplig-tekniska informationsförmedlingen. (En särskild grupp bildar ytterligare forskarna inom teknik och naturvetenskap.) Under

sökningar inom detta område styrs av intresse för utvecklandet av kommunikationssatelliter, kabeltelevision, kassetter osv., motsvarande i första skedet av masskommunikationen intresset för teknik för radio och levande bilder. Undersökningar sponsorerats på kommersiella eller öppet politiska grunder. Forskarna inom den här riktningen visar i allmänhet inte intresse för samhällspolitiska anknytningar, varför kan kallas teknokratisk eller teknologimystifierande inriktning. Det finns så rikligt med forskare som hör till den här gruppen, att det är svårt att välja en eller två som exempel. Ett slags klassiker som hör till denna grupp, om ock mycket otypisk, torde vara *Marshall Mc Luhan*, som granskar hela den mänskliga historien ur teknologisk, massmediecentrerad synvinkel.

2. En annan klart skild inriktning kan anses vara den gammaldags experimentella, empiriska masskommunikationsforskningen, utvecklad på 1950-60 talen. Experiment och empiriska metoder används förstås också andra forskare, men i undersökningar inom denna riktning anlägger man en nypositivistisk syn på människan och samhället, objekten som ska undersökas. Masskommunikationsforskningen uppkom just på dessa områden, där den positivistiska vetenskapsuppfattningen har varit rådande, alltså på det anglosaxiska området. Att denna äldre typ av forskning fortsätter beror på att man behöver deras information fortfarande i praktiska problem på samma sätt som t.ex. administrativ sociologi. Vidare kan sådana undersökningar förklaras med att största delen av kommunikationsforskarna har fått en nypositivistisk forskarutbildning, samt med att denna forskningstradition har institutionaliserats vid forskningsanstalter och universitet. De sponsorerande källorna stöder kanske medvetet dessa undersökningar, som på så sätt tjänar vissa samhällspolitiska målsättningar.

Bland forskarna inom gruppen finns företrädare för yttersta empirism och operationalism ända till det spekulativa granskningssättet. En av de mest intressanta är kanske *Elihu Katz* som i sina nyaste undersökningar rör sig öppet också på det normativa resonemangets områden.

3. Den tredje huvudinriktningen kunde sägas vara en approach som försöker komma ifrån de båda andras svagheter. Gränserna till de förra huvudinriktningarna är förstås vida och flytande, men de existerar. Tänkbara undergrupper är åtminstone följande:

a. Strävan att granska masskommunikationen hermeneutiskt och helhetsbetonat. En sådan inriktning grundar sig nära på den logiska positivismen, men resonerar också öppet normativa frågor. I några uppfattningar och undersökningar av den engelske *James D. Halloran* kan man finna en inriktning av den här typen. Från den traditionella sociologiska granskningen skil-

jer sig avgjort också *Frantz Fanons* granskning av Algeriernas kommunikationsbeteende under det algeriska kriget.⁴

b. En approach i masskommunikationsforskningen som reflekterar nyvänsterradikalism. Intresset inom denna riktning gäller huvudsakligen kritik mot kapitalism och Förenta Staternas kommunikationssystem och granskning av de nya socialistiska revolutionerna såsom kommunikationsförhållandena i Kina, Kuba och tidigare Chile. De flesta forskarna inom denna inriktning har påverkats av marxistisk litteratur eller praktik, och de är ofta mycket nära marxistiska problemställningar. Till denna kategori skulle höra den redan nämnda *Frantz Fanon* såvitt han kan kallas för kommunikationsforskare. En av de bästa företrädarna för denna inriktning är *Herbert I. Schiller*. Marxistisk påverkan syns mycket tydligt t.ex. i forskningsintresset av *Dallas Smythe*.

c. Marxistisk forskning som förekommer å ena sidan i några socialistiska länder och å andra sidan i länder som befinner sig i socialistiskt förändringsskede såsom tidigare Chile. Man kan fråga om det är meningsfullt att göra skillnad mellan nyvänsterns och den marxistiska forskningsriktningen. Till den nyvänster-radikala inriktningen i detta sammanhang hör största delen av de vänsterkritiska forskarna i de kapitalistiska länderna och jag anser att marxistisk forskning kan i allmänhet utövas bara där det omgivande samhället ger en möjlighet till dialektisk och skapande växelverkan mellan massorna, ideologerna och verksamheten. Marxism är ju inte bara en förklaringssteori utan i hög grad också en funktionslära.⁵ Det borgerliga samhällets och vetenskapsutövningens karaktär ger inte i allmänhet möjligheter till att inrymma praktikens kriterier i marxistisk samhällsforskning, utan praktiken sker på det borgerliga samhällets villkor, marxismen blir "akademiserad".

Samhällsstrukturerna alstrar inte av sig själva samhällsforskning av viss typ. Också i de socialistiska länderna finns masskommunikationsforskare, vilkas produktion ytligt sett inte skiljer sig från undersökningar annanstans⁶. Detta torde delvis bero på att varje samhälle behöver administrativ forskning för att vidmakthålla samhällets funktioner. Av masskommunikationsforskarna i de socialistiska länderna kan nämnas t.ex. *Boris Firsov* och *Spartak Beglow* från Sovjetunionen samt östtyskarna *Willy Walther* och *Klaus Viweg* samt *Georg Klaus*.

Den marxistiska approachens viktigaste betydelse i detta nu torde ligga däri att den har haft med sig ett vetenskapligt begreppssystem för samhällsföreteelser och -helhet. Redan några forskare som kan kallas nyvänsterbetonade har hjälpt västerländsk kommunikationsforskning i att utforma den samhälleliga verklighe-

ten – det var *Hans Magnus Enzensberger* som införde ordet "medvetandeindustri" i de västerländska forskarnas begreppsförråd. Det samhälleliga medvetandet, medvetenheten, ideologin, *Weltanschauung* osv. hör också till centrala marxistiska begrepp, som i marxistisk teori har en viss korrelation med varande och materiella faktorer såsom produktionssystemet, levnadsförhållanden eller samhällelig existens.

Ovannämnda karakteriseringar är alltså grova generaliseringar av nuvarande inriktningar. De går i många fall in i varandra, och de kan tolkas på olika sätt. Å andra sidan är det svårt att finna någon tydligare gemensam nämnare för forskningsinriktningar då masskommunikationsforskning görs på många olika nivåer och av många olika slag för olika ändamål. T.ex. marknadsföringsforskningen kunde betraktas helt som en egen riktning. Då kunde man granska den växelverkan mellan kommunikationsforskning och ekonomiskt system, som uppkommer vid publikundersökningar, studier av konsumtionsbeteende, utvecklande av reklam och produktionsplanering. Sådana kommunikationsundersökningar är dock i allmänhet så begränsade och censurerade på grund av sitt användningsändamål, att de inte kan lätt utnyttjas för den samhälleliga kunskapsbildningen.

I det följande granskar jag de av mig karakteriserade inriktningarna litet närmare.

2. Teknologimystifierande inriktning

Teknologins mystifierande effekt hänger främst samman med den konstgjorda motsättning, som den borgerliga ideologin har skapat mellan människan och teknologin. På internationella konferenser möter man ofta forskare, som djupt nedstämda undrar om teknologi är en bra sak för någon eller som fanatiskt framlägger nya försök att lösa samhälleliga problem. Den politologiska mötsvarigheten till denna inriktning skulle kanske vara den grupp av teknisk-matematiska undersökningar beträffande kapprustning, där det centralaste elementet utgörs av tekniken själv i stället för den (aktiva) människan och samhället.

Marshall McLuhan är inte en typisk teknologidyrkande forskare utan ett ytterst speciellt fall bland kommunikationsforskarna. Hans inflytande på kommunikationsfilosofiska aspekter har varit stort. Han får ändå erkännande bara för sina nya, explorativa aspekter beträffande informationsförmedlingen, människan och hela den mänskliga historien.⁷ Kritiken mot McLuhan är dock förkrossande, och den har kommit från många håll oberoende av vetenskapliga och ideologiska gränser.

Ett huvudpunkt i McLuhans teorier är att hela historien hittills har skapats av medier. Detta är ett slags antites till den Marx uppfattning, att all skriven histo-

ria har varit klasskampernas historia. Tekniken att sprida tankar och känslor har enligt McLuhans uppfattning modifierat både förhållanden mellan människor samt instinkter. Då den samhälleliga förändringen enligt marxistisk förändringsteori sker som växelverkan mellan produktionskrafter och produktionsförhållanden så att produktionsförhållandena förändras först – dvs. arbetsmedel utvecklas tekniskt – behöver man enligt McLuhan inte alls människan i processen att förändra historia utan medium ensamt räcker till det.⁸ Ryssen *Sergei Moznjagun* konstaterar, att McLuhan gör kultur fullständigt beroende av enbart kommunikationsmedel och förbiser helt skillnaderna mellan olika samhällsformer samt påverkan av ideologierna och förhållandet mellan kultur och ekonomi.⁹

Mera typiska teknologimystifierande forskare är de talrika mindre kända kommunikationsforskare, vilkas forskningsrapporter man hör vid de flesta kommunikationssymposier. Jag granskar i det följande kort en sådan approach, NASAs administrativa ledares, *Arnold W. Frutkins* syn på rymdkommunikation och utvecklingsländer.¹⁰ Frutkin jämför rymdkommunikationen med "den gröna revolutionen" på jorden. Latinamerikas och Afrikas staters avhängighet av Europas och Nordamerikas centra beträffande kommunikationsförmedlingen håller enligt honom på att minskas, då nya former av satellitkommunikation gör nya slags förbindelser möjliga. Särskilt positiva ur utvecklingsländernas synvinkel är avtalen mellan USA och länderna i Latinamerika för att utveckla satelliter samt avtalet mellan Indien och NASA. Egentliga samhälleliga frågor dryftar Frutkin dock inte. Från hans forskningsrapport framgår också, att av satellitkommunikationens totaltid används bara mindre än 2% till att överföra tv-program (INTELSAT, mätt i augusti 1971) och också då har satelliterna använts huvudsakligen för att överföra program av två typer: sportprogram samt program som behandlade Apollo-flyg. Största delen av satellitkommunikationen utgörs av konventionell kommunikation, särskilt talkommunikation. Frutkin säger inte ett enda ord om att satellitkommunikation effektivt används till militära ändamål, t.ex. till att leda kriget i Vietnam. Då man indelade Intelsats våglängdsområden tog man hänsyn till militära användningsmöjligheter och sådana områden reserverades för amerikanerna.

Överhuvudtaget är problemen enligt den teknokratiska forskningsinriktningen av instrumental, teknisk eller affekterad karaktär.

3. Positivismens nuläge i kommunikationsforskningen

Det skede i kommunikationsforskningen, som Hemanus kallar för skedet som betonar massmediernas be-

tydelse och begränsningen av deras påverkan, hade också betydelse för politologiska undersökningar i Finland. Man undersökte bl.a. politikernas image i radio och tv enligt anglosaxiska förebilder.¹¹ Författaren av den här artikeln utgav också en undersökning, där man försökte granska internationell kommunikation ur den politiska spänningens och de internationella krisernas synvinkel.¹² I den undersökningen kom ganska klart fram hur starkt grepp den teknologimystifierande riktningen har om kommunikationsproblem, för största delen av litteraturen om internationell radioverksamhet granskar problemen vid radioverksamhet över staternas gränser separat från andra samhälleliga problem.

Den experimentellt och empiriskt inriktade kommunikationsforskningen, som huvudsakligen uppkommit som resultat av logisk positivism tillämpande sociologi och psykologi, har fortfarande stark ställning vid amerikanska och andra västerländska universitet. Också i många massmediaundersökningar i många socialistiska länder finns åtminstone skenbar likhet med den empiriska kommunikationsforskningens problemställningar. Denna approach och det "sociala ingenjörarbete" som reflekterar den, har en ytterst stark ställning i de japanska kvantitativt rikliga kommunikationsundersökningarna.

Redan en ytlig bekantskap med amerikanska kommunikationsforskningsinstitutioner visar hur undersökningar ibland inleds nästan utan något som helst begreppsanalytiskt och kunskapsteoretiskt resonemang. Då man under de senaste åren med samhällets stöd har undersökt våldets problem i massmedierna, var det tämligen uppskakande att konstatera på en forskningsanstalt, ett en kommunikationsforskare som undersökte våld, årtal hade arbetat med detta problem och blivit förtrogen med ifrågavarande problem, aldrig hade hört om begreppet strukturellt våld. Sådana här iakttagelser visar, att det inte finns någon reell ömsesidig växelverkan mellan amerikanska och europeiska forskare liksom också var den extrema empirismen har sina typiska brister: oförmågan att få grepp om forskningsobjektets karaktär och väsen.

En intressant förskjutning mot normativt resonemang kan märkas i Elihu Katz' nyare forskningsrapporter – Katz har ju hört till de bäst kända gestalterna inom den positivistiska kommunikationsforskningen. Han är allmänt bekant för sina difussions- och innovationsforskningar. Katz har speciellt granskat problem kring tv. I Philadelphia fortsatte han sina tidigare tankar från Bled om tv "som en hästlös vagn".¹³ – I själva verket lägger Katz nu till, att vagnen inte endast far utan hästar utan också utan kusk.

Katz är av den åsikt, att man låter repertoarerna i tv "utvecklas" tillfälligt, efter utländskt tryck och kom-

mersiella synpunkter. Katz' sätt att granska tv är mediacentriskt. Han knyter inte an tv:s kommunikationsproblem till mera omfattande samhälleliga ramar. Hans huvudargument är att en stor del av problemen inom tv beror på att man utan kritik har godtagit från radio ärvda normer. Katz jämför tv med de första bilarna, som utvecklades i första skedet enligt förebilden av bilens föregångare, vagnen som drogs av hästar. Likheter med radio kommer fram i tv enligt Katz närmast i följande egenskaper:

1. i strävan efter non-stop eller pauslösa tv-program,
2. i inriktningen att tjäna en odefinierad publik,¹⁴
3. i strävan efter sista minutens nyheter, nyhetsjäkt.

Katz menar att det är strävan efter programmets förbestånd, som har gjort tv till ett trivialt kommunikationsmedel. Detta syns i seriefilmernas och motsvarande programtypernas ändlöshet. Forskarna trodde tv:s första skede att man, när man ser på tv, gör ett urval oftare än när man hör på radio, eftersom tv-titande kräver att man koncentrerar uppmärksamheten och slutar upp med andra verksamheter. Men det har visat sig, att tv används som bakgrund precis som radio. Katz ser som ett ideal en television, där programmen skulle vara fristående, specialprogram hellre än av serier, direkta och levande händelser och fester snarare än av rutinunderhållning.

Med syftning på odefinierad publik kritiserade Katz, att tv-programmen byggs enligt samma modeller och ratingkunskafer (kunskafer om publikmängder) som radio-programmen. Denna kritik riktar sig naturligtvis huvudsakligen mot kommersiella massmedier. Med sin kritik mot de "de sista minuternas nyhetsförmedling" framhäver Katz, att televisionen inte kan tävla i snabbhet med radion och att den inte ens borde sträva efter en informationsförmedling av nyhetsbitar, som inte egentligen ökar publikens kunskafer¹⁵.

Kanske den viktigaste och intressantaste av Katz' iakttagelser gäller det internationella tv-programtrycket i utvecklingsländer. Han konstaterar, att i varje land som nyligen har blivit självständigt, brukar statsministern eller kulturministern lägga fram följande skäl att starta med tv:

1. för att integrera spridda stammar eller folk- och språkgrupper,
2. för att främja den nationella kulturens renässans och
3. för att främja ekonomisk utveckling.

Då tv-verksamheten sedan fås i gång, är repertoaren inom kort full med sådana program som Peyton Place, I Love Lucy, Mission Impossible osv.

Också några andra kommunikationsforskare har ironiskt framhållit, att status-sökande utvecklingsländer kanske onödigt först investerar medel i att få ett eget flygbolag och egen tv-verksamhet. Man måste

dock märka, att t.ex. Indien medvetet har förflyttat tv-verksamhetens utvecklande tills vidare för att använda samhällets medel till att lösa i detta nu mera aktuella problem. I Sydafrika finns inte någon tv, och förklaringen har påstått vara, att den skulle belasta landets ekonomi. Specialisterna säger dock, att den verkliga orsaken ligger däri att landets regering inte kunde låta förevisa ens 20 år gamla komedier för landets invånare, då filmerna skulle visa hurdant vardagslivet i ett raslikvärdigt samhälle är. Sydafrika har dock planer för att börja tv-verksamheten år 1974.

Katz kommer på så sätt i sina undersökningar till problemen vid försäljning och utbyte av tv-program samt till den internationella kommunikationens problem i allmänhet. Därvid närmar han sig de nyvänsterbetonade och marxistiska forskarnas intresseområden; jag återkommer härtill.

Då man granskar forskare inom den äldre empiriska forskningsinriktningen, är det intressant att undersöka deras allmänfilosofiska resonemang. I detta hänseende skulle t.ex. *Alex Edelstein* och *George Gerbner* inte egentligen höra till den positivistisk-empiriska inriktningen, då de båda resonerar om kommunikationsforskningens allmänna mål. Edelstein strävar i likhet med *C. Wright Mills* till att beskriva tv-forskningens nuläge men nöjer sig med en ganska ytlig skildring av forskartyper.¹⁶ Gerbner däremot resonerar grundligt kring informationssystemens dimensioner och kultur-indikatorer, med vilka kommunikationssystem och kulturer kunde undersökas. Enligt Gerbner skulle kommunikationsforskningen inte koncentrera sig på att undersöka beteende-manipulation utan på forskning om masskommunikationen i egentlig mening.¹⁷

Edelsteins och Gerbners resonemang visar en tendens till självuppgörelse i kommunikationsforskningen. Sådana strävanden kan också särskiljas som en egen forskningsriktning.

4. Strävan efter förstående approach och självanalys

Gerard Radnitzky beskriver logiska empiriker som försiktiga forskare: de försöker eliminera felen innan de hinner göra dem. Därför är de huvudsakligen metodcenterade och låter metoderna bestämma, vilka problem de väljer till undersökningsobjekt.¹⁸ Mot detta fenomen, som kan iakttas också i kommunikationsforskningen, framlägger James D. Halloran skarp kritik. Han betonar, att metoderna naturligtvis är viktiga, men idealet vore att förverkliga en sådan approach som var begreppsligt tillräckligt klart utformad, teoretiskt motiverad, samhälleligt relevant samt i sista hand problemcenterad. I en sådan approach skulle tänkandet vara centralt, och man skulle sträva till att tillämpa

forskningen på samhälleliga förhållanden. Därtill skulle man enligt Halloran också uppleva öppen spekulation.¹⁹

Halloran resonerar särskilt om problem kring undersökningar av tv:s inflytande²⁰ samt informationslärans allmänfilosofi; vad som överhuvudtaget borde undersökas.²¹ Då Halloran resonerar om televisionens verkningar, kritiserar han de brister, som kan märkas i verktningsundersökningar samlade av *Klapper*. Klappers huvudresultat är att televisionen och andra massmedier sällan har direkt påverkan men istället påverkar de genom andra faktorer. Halloran invänder, att då måste man lägga märke till karaktären av de undersökningar och metoder, med vilka man har nått dessa resultat. Särskilt måste man komma ihåg vilka frågor som inte har ställts och vilka undersökningar som inte har gjorts; genom dem hade man möjligen kunnat få kunskaper, som Klapper inte hade användning för.²² Hallorans kommunikations-filosofiska resonemang är intressanta men inte nya för en finsk läsare, som under de senaste åren har vant sig vid mycket våldsam vetenskapsfilosofisk polemik. Deras förtjänst ligger däri att Halloran såsom t.ex. Dallas Smythe strävar till att tillämpa vetenskapsfilosofiska synpunkter i kommunikationsforskningen.

Det är kanske inte fullt motiverat att nämna Frantz Fanon i detta samband, men hans sätt att studera algerierna kommunikationsbeteende under den algeriska revolutionen på 1950-talet är mera intressant och inspirerande än talrika andra undersökningar av utvecklingsländer.²³ Fanon kritiserar skarpt traditionella sociologiska granskningsätt och felen i dem och visar i sin artikel, hur kolonialismen och samhällsläget och dess förändring verkar på hela kommunikationsmedelbeteendet.

Fanon visar i sin undersökning speciellt vilken betydelse radio och dess repertoar har haft för algerierna under kolonialismen och under frigörelseprocessen och efter den. Musik från Paris, översikter av europeiska tidningar, regeringskriserna i Frankrike och annan information av sådan typ, förmedlade av radion, intresserade under kolonialismen bara Algeriets dåtida maktstående minoritet. Algerierna hade sina egna informationskanaler, "en arabtelefon", dvs. kommunikation genom personliga kontakter. Sedan revolutionens första skeden märkte algerierna att de måste skapa egna nyhetsnät som motvikt till kolonialväldets vilseledande nyheter. Den underjordiska stationen "Det kämpande Algeriets röst" blev snart en del av revolutionen fast fransmännen försökte störa sändningarna. Man kunde få egna nyheter med hjälp av de nyaste tekniska massmedia utan att nyheter hade gått fel-tolkade genom Europas centra eller andra förmedlingsprocesser.

Kolonialismens och imperialismens betydelse för informationsförmedling och hela det ideologiska maskineriet granskas också i andra undersökningar som behandlar revolutionär utveckling. De hör till följande typkategori, t.ex. i en vietnamesisk undersökning visas olika ideologiska maskineriers såsom skolornas, religionens, partiernas och massmediernas påverkan på vietnamesisk befolkning.²⁴ Sådan granskning visar vad *Galtungs* "kommunikationsimperialism", som i hans granskningar förekommer som ett slags jämviktsproblem mellan centrum och periferi betyder i praktiken.²⁵

5. Nyvänster och marxism i masskommunikationsforskningen

Nyvästerriktningen kan karakteriseras med orden samhällsligt uppvaknande. Kännetecknande för den är frigörelse från rådande samhällssystemets världsåskådningar samt mer eller mindre materialistisk kritik mot dem. En nyvästerorienterad forskare förbiser lätt betydelsen av de erfarenheter, som arbetarrörelsens vänsterflygel har gjort, då han letar efter något nytt. Förnekandet av historisk erfarenhet leder till att man som en social "uppfinring" lanserar något samhällsligt delproblem, vilket dock som fenomen inte är något nytt. Utgångspunkter för nyvästerns revolutionalism utgörs då av sinnesstämningens spontanitet.²⁶ Som kraft till samhällslig förändring framställs t.ex. studenterna eller den bildade klassen, men inte arbetarklassen, som tycks vara integrerad i det kapitalistiska systemet.²⁷

Utöver av samhällsliga rörelser påverkade nyvästerns uppvaknande också av utformningen av samhällsliga problem. Många forskare är ense om att nyvästern kan inte anses vara någon enhetlig filosofisk riktning.²⁸ Därför är också forskningen inom riktningen av olika typ. Till de viktigaste undersökningarna torde höra *Magdoffs* imperialism-analys och *Barans* och *Sweezys* kapitalströmmasanalys, där forskarna motiverar sina uppfattningar med intressanta faktamaterial. En nyvästerman skiljer sig från en marxist däri, att den förstnämnda har som utgångspunkt människornas lidanden men ser inte att arbetarklassen i vår tid inte endast är lidande massa utan också en aktiv medveten styrka.²⁹ Redan socialismens klassiker var tvungna att göra en skillnad mellan olika "socialistiska" inriktningar och deras samhällsliga följder.³⁰ Man bör naturligtvis inte undervärdera moraliska och etiska utgångspunkter, men om en samhällsideologi har sin grund endast i etiska och romantiska element, finns det en risk för att under- eller övervärdera reella funktionsmöjligheter.³¹ I kritiken mot samma slags forskare som Baran och Sweezy betonar, att deras förbindelse med marxism inskränker sig till den minsta gemensamma utgångspunkten, ideell kritik mot kapitalism.³²

I masskommunikationsforskningen har ett sådant samhällsligt uppvaknande inte varit särskilt synbart. Politologiskt torde många forskare i internationell masskommunikation vara något slags kommunikationsinteraktionister (jmf. politologins interaktionskola), och först under de senaste åren har de sett internationell kommunikation med imperialismens skola eller handelsekonomiskt granskningssätt som grund. Den mest kända torde vara *Herbert I. Schillers* undersökning av det amerikanska kommunikationsmaskineriets hegemoni i världen.³³ En annan marxistiskt orienterad amerikansk kommunikationsforskare är *Dallas W. Smythe*, nuförtiden i Kanada. Han själv kallar sig för "kvasimarxist", som inte har blivit marxist genom litteraturstudier utan genom sina erfarenheter som ekonom i USA.

Schiller granskar i sina undersökningar de praktiska följderna av UNESCO:s fria informationsförmedling ("freedom of information"). Enligt honom har denna betydelse, att ekonomiskt starkare samhällen har kommit att härska över de svagare och i sista hand att USA har blivit reglerare för hela världens medvetenhet. Som ett konkretiskt bevis därpå visar Schiller att 65% av all information i världen leder på något sätt sitt ursprung i USA.³⁴ Detta innebär ett tämligen stort informationsövertag för USA i styrandet av världens medvetenhet och uppmärksamhet.

Då den amerikanska kommersiella ideologin tränger allt vidare i världen för att styra människans beteende och medvetande, söker Schiller och Smythe efter olika alternativ för att skydda nationella kulturers originalitet. Smythe talar om kulturridåer (cultural screens)³⁵ Schiller resonerar om Kina har haft mer nytta eller skada av det att det inte fritt har varit inom den internationella och på så sätt amerikanskdominerade kommunikationens verkningskrets. De internationella undersökningarna visar att tv-programmen särskilt i utvecklingsländerna i allmänhet är av amerikansk typ. Mot detta ställer Smythe ett dagligt program av en kinesisk tv-station, Shanghai television: dagligen sänds program bara 2,5 timmar sex kvällar i veckan. Nyheter ser man dagligen 30 minuter, litteratur och konst 60 minuter, dokument 50 minuter och barnprogram 15 minuter.³⁶ Det finns inte många utländska program – några filmer från Nordkorea, Albanien och Rumänien har visserligen förevisats.

Schiller och Smythe har tillsammans undersökt informationsförhållanden i Chile under den socialistiska förändringsprocessen.³⁷ I denna undersökning frågar de ironiskt om ett samhälle som håller på att bli socialistiskt kan tillåta på sina tv-kanaler sändas huvudsakligen sådana program som FBI, I Spy, Mission Impossible, Bonanza och Julia. 40-45% av programmen på båda kanalerna i Chiles tv har införts från utlandet,

99% från USA, huvudsakligen av ABC-bolaget. – Siffrorna är lägre än i Latinamerika i genomsnitt. Forskarna konstaterar att största delen massmedierna var fientliga mot folkfrontsregeringens mål.

På grund av ITT-dokument kände amerikanerna stor oro för att medierna i Chile med undantag av den högerextrema tidningen *El Mercurio* inte var beslutssamt mot Allendes reformplaner.³⁸ Detta innebär dock inte att de ville driva på Chiles utveckling till socialism. Tvärtom; enligt den chilenska professorn Armand Mattelarts undersökningar disponerades hela informationsfältet, hela det ideologiska maskineriet av de ekonomisammanslutningar, som opponerade sig mot utvecklingen till socialism. Mattelart undersöker särskilt beroendet av utlandet, immateriell och materiell kolonialism gentemot massmedvetandet i Latinamerika. Han visar i sina undersökningar, hur t. ex. Kalle Anka-seriebilder används i ideologisk propaganda mot socialism.⁴⁰ En stor del av Mattelarts och hans forskarkamraters iakttagelser riktar sig mot den imperialistiska ideologins och politikens förödande verkningar i utvecklingsländer, närmast i Latinamerika.⁴¹ Vid sidan av härav utförs också konkret, empirisk forskning om olika tidningars läsekretsar, tv-stationernas ägoförhållanden osv.⁴²

Av litteraturhänvisningar i chilenska undersökningar kan man dra den slutsatsen, att det socialistiska inflytandet främst kom från Frankrike tryckt marxistisk litteratur och från kubanska undersökningar. Man kan se också påverkan av Kinas erfarenheter i att bygga socialism i ett utvecklingsland. Resonemanget rör sig på en nivå som täcker hela samhället och det kännetecknas av samma ideologiska utformning som den tidigare nämnda vietnamesiska undersökningen.

6. *Forskning i de socialistiska länderna*

Det är mycket svårare att ge en klar bild av kommunikationsforskningens totaltillstånd i de socialistiska samhällena än inom den anglosaxiska kulturens område, då växelverkan med forskarna i socialistiska länder har varit mindre. Det finns dock tecken på att marxistiska forskare i de socialistiska länderna kommer att spela en allt viktigare roll i kommunikationsforskningen. På en konferens i Budapest år 1971 framfördes bl. a. skarp kritik mot *Rosenaus* syn på samhället, och där kritiserades också hans sätt att se på åsiktsbildningsprocessen i samhället. På konferensen kritiserades också den amerikanska forskningens koncentration på de två sista delarna i Lasswells kommunikationsmodell, "till vem" man säger och "med vilken verkan", eftersom sådana kunskaper har varit viktigast för de kommersiella radio- och tv-bolagen samt för de politiska partierna. Ändå kan man inte hålla dessa delar som självstän-

diga, isolerade delar i kommunikationsprocessen enligt marxistiska forskare.⁴³

En del av masskommunikationsforskningen i de socialistiska länderna påminner om de empiriska undersökningar, som gjorts under nypositivismens makttid i borgerliga samhällen. På grund av sådana här iakttagelser har några västerländska samhällsforskare påstått, att funktionalism i samhällsvetenskaperna först nu skulle hålla på att komma till Sovjetunionen såsom den redan länge har härskat över den västerländska samhällsvetenskapen. Motiveringarna för en sådan åsikt torde vara av samma typ som motiveringarna för konvergensteorin. Man måste dock märka, att eftersom i det borgerliga samhället förekommer också bland kommunikationsforskarna stark vetenskaps-filosofisk kris, skapar det socialistiska samhället ofta en annan situation. Företrädarna för konkret sociologi undersökte samma slags empiriska problem som de västerländska forskarna men vid sidan av detta utförs också ideologisk och filosofisk forskning.

7. *Slutord*

Det är inte lätt att få en enhetlig bild av totaltillståndet inom kommunikationsforskningen genom denna framställning; internationellt sett är forskningsläget mycket oenhetligt. Det är svårt att finna några genomgående utvecklingstendenser. På många områden stampar forskningen praktiskt taget på stället. Fast här har nämnts bara ett fåtal forskare och några av de mest uppmärksammade undersökningarna under de senaste åren, skulle de som inte nämnts här, kanske inte förändra helhetsbilden. Ett undantag skulle möjligen göra de forskare, som utgår från materialistisk eller halvmaterialistisk grund och som bygger på marxistisk samhällsteori. De utformar samhällligt medvetande och dess relation till nya informationsförmedlingsformer och samhällliga förhållanden.

Tapio Varis.

Noter

Artikeln har tidigare publicerats i tidskriften *Politiikka* 3/1972. Sedan dess har författaren något kompletterat och förändrat sina tankegångar. Synpunkterna grundar sig till största delen på material från de tre sista internationella mötena för kommunikationsforskarna, i vilka skribenten har deltagit: "Symposium on Global Broadcasting: Dimensions, Problems and Promises", Ohio State University, Columbus 1971; "International Symposium New Frontiers of Television", Bled, Jugoslavien 1971; samt "International Symposium on Communications: Technology, Impact and Policy", The Annenberg School of communications: Technology, Impact and Policy", The Annenberg School of communications, Philadelphia 1972.

- ¹ Se Bernard Berelson: "The State of Communication Research", *Public Opinion Quarterly*, 1, 1959, ss. 1-17.
- ² Pertti Hemanus: "Massmediaforskning i Finland", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 3/1971.
- ³ Dessa frågor har jag grundligare granskat i en omarbetning av den här artikeln, i stencilen "Tiedotustutkimuksen näköaloja" (Perspektiv inom masskommunikationsforskningen), Institute of Journalism and Masscommunication University of Tampere, Stencil 2/1972 samt i artikeln Tapio Varis: Ideologin av masskommunikation och dess forskning, *Ydin* 1/1972.
- ⁴ Frantz Fanon: "A Dying Colonialism", New York 1967.
- ⁵ Se t.ex. Sergei Trapeznikov: The Struggle against Revisionism: Vital Sector of the General Front of Struggle against Imperialism, *Social Sciences, USSR Academy of Sciences*, 1/1972, s. 100.
- ⁶ Se t.ex. rapporter från symposium i Bled.
- ⁷ Som exempel på explorativa strävanden se Edmund Carpenter & Marshall McLuhan: "Explorations in Communication", Beacon Press 1960.
- ⁸ Sidney Finkelstein: "Sense & Nonsense of McLuhan", New York 1969, s. 106.
- ⁹ Sergei Moznjagun: "Massakulttuuri" ja kansankulttuuri, ("Masskultur" och folkskultur) i verket Ismo Porna (red.): "Kulttuuriväenluokan aseena" (Kultur som ett vapen för arbetarklassen), Tammerfors 1971, ss. 34-35.
- ¹⁰ Arnold W. Frutkin: "Space Communications and the Developing Countries, International symposium on Communication: Technology, Impact and Policy", Philadelphia 1972.
- ¹¹ T.ex. Kaarle Nordenstreng - Anna-Marja Nurminen: "Suuri vaalikeskustelu puolueiden silmin" (Den stora valdebatten från partiernas synpunkt), *Politiikka* 1/1968, ss 1-17; samt Kaarle Nordenstreng - Osmo A. Wiio: "Some Effects of Radio and Television on Candidate and Party Images", *Scandinavian Political Studies*, 2/1967, ss 223-224.
- ¹² Tapio Varis: "The Control of Information by Jamming Radio Broadcasts", *Cooperation and Conflict*, 3/1970, s. 168-184.
- ¹³ Elihu Katz: "Television as a Horseless Carriage", *International Symposium on Communication: Technology, Impact and Policy*, Philadelphia 1972.
- ¹⁴ T.ex. i Finland stämmer detta numera inte för radion, då radioprogrammen har utvecklats för särskilda lyssnargrupper.
- ¹⁵ Också denna kritik är dels föråldrad med hänsyn till den finska rundradioverksamheten, för man har redan länge försökt hos oss att konstruera tv-nyheterna av färre ämnen, men desto grundligare. Detta fakta kom fram bl.a. i en skandinavisk tv-undersökning, där man märkte att Finlands tv använder betydligt mera tid för några utländska nyheter t. ex. om Vietnam än t. ex. Norges tv. (Hans Bonnevier: "En veckas tv-nyheter i Norden, En jämförande innehållsanalys", *Sveriges Radio, Publik-, och Programforskningsavdelningen*, 1971-12-20). På felaktiga grunder försökte man efter undersökningens publicering göra gällande, att Rundradions nyhetsverksamhet skulle ha blivit snedvriden.
- ¹⁶ Alex S. Edelstein: "The Television Research Imagination", *International Symposium "New Frontiers of Television"*, Bled 1971.
- ¹⁷ George Gerbner: "Technology, Society, and Symbols: The Need for Cultural Indicators", *International Symposium on Communication: Technology, Impact and Policy*, Philadelphia 1972.
- ¹⁸ Gerard Radnitzky: *Contemporary Schools of Metascience*, Vol. I. *Anglosaxon Schools of Metascience*, Lund 1970, ss. 189. Också Yrjö Ahmavaara lade märke till det i sin bok "Yhteiskuntatieteen kyberneettinen metodologia" (Samhällsvetenskapens kybernetiska metodologi), Helsingfors 1969, då han betonade att en positivist strävar efter säker kunskap i sociala frågor med problemställningar av sekundär betydelse.
- ¹⁹ T.ex. James D. Halloran-Philip Elliot - Graham Murdock: "Demonstration and Communication: A Case Study", Penguin Books 1970, s. 19. En kort presentation av undersökningen har publicerats i *Sociologia* nr 3/1972 (Tapio Varis: "TV-imperialismia ja tiedotusfilosofiaa", TV-imperialism och kommunikationsfilosofi). Samma slags åsikter framförde Halloran vid Helsingfors och Tammerfors universiteten i sin föreläsning över "Forskningen om massmediernas påverkan" i september 1971.
- ²⁰ t.ex. James Halloran: "The Effects of Television", Panther Modern Society 1970
- ²¹ T.ex. James Halloran: "What do we need to know? Are we going to be able to find it?", *International Symposium on Communication: Technology, Impact and Policy*, Philadelphia 1972.
- ²² op cit s. 14-15. Se också *Sociologia* 3/1972 ovan nämnd artikel. Liisa Rantalaiho har på ett intressant sätt kritiserat den metodologiska grunden för borgerlig samhällsvetenskap. Hon hävdar bl.a. att några av statistikens grundbegrepp är i några fall ideologiskt vilseledande, då de som begrepp står i kongruens med den borgerliga samhällsvetenskapens innehållliga förhypoteser. Se Liisa Rantalaiho: "Metodi ja teoria", *Sociologia* 1/1972. Det är också svårörligt, att man intresserar sig så mycket för massmedierna och investerar i reklam, om medierna inte har stor påverkan på massmedvetande eller på samhällslivet på något sätt.
- ²³ Frantz Fanon; op cit s. 69-97.
- ²⁴ Nguyen Duc Dan - Phonh Hien and H.N.: "Ideological and Cultural Action", i verket "U.S. Neo-Colonialism in South Viet Nam", *Vietnamese Studies*, nr 31, Hanoi 1971, s. 181-228.
- ²⁵ Johan Galtung: "A Structural Theory of Imperialism", *Journal of Peace Research* 2/1971.
- ²⁶ A.I. Borisov: "Vasemmisto-radikalismi ja työväenliike kehittyneissä kapitalistisissa maissa" (Vänster-radikalism och arbetarrörelsen i utvecklade kapitalistiska länder), Björneborg 1971, s. 11.
- ²⁷ Ett exempel på dessa perspektiv finns i *Monthly Reviews* ledare, March 1972, "Imperialism in the seventies: Problems and Perspectives", s. 5: ". . . both Social Democratic and traditional Communist parties which have by now become objectively deeply conservative forces and bulwarks of bourgeois rule. . .". Närmast nyvästanter tankar torde också ha haft inflytande i några socialistiska samhällen. T.ex. i Tjeckoslovakien försökte några personer som före 1968 års händelser var vid makt, förflytta arbetarklassens ledande grupp till den oklart definierade bildade klassen. Se Ivan Svitak - Eugen Lobl - Brian Walden - Martin Peretz: "The Rape of Czechoslovakia", i verket Francois Duchene (red.):

- "The Endless Crisis, America in the Seventies", New York 1970. De ovannämnda skribenterna konstaterar bl.a. att det system som var rådande i Tjeckoslovakien och enligt Sovjetunionen ännu råder, ingenting har att göra med socialism (s. 254).
- ²⁸ A.I. Borisov: op cit s. 17. Se också Uolevi Arosalo – Tuuli Laihinén: "Opiskelijöitten vasemmistolaisuus" (Studenternas vänsterinriktning), Sosiologia 1/1972.
- ²⁹ A.I. Borisov: op cit s. 44.
- ³⁰ Se t.ex. Marx' och Engels' "Kommunistiska partiets manifest" I slutet kapitlet "Socialistisk och kommunistisk litteratur".
- ³¹ T.ex. Erkki Rautee: "Engels und die kämpfende Jugendbewegung", i verket "Friedrich Engels, Mitgründer der Wissenschaftlichen Sozialismus", Berlin 1971, s. 340.
- ³² T.ex. "Das Argument", 1-2/1969 publicerade en kritik av op cit, som på finska publicerats med namn "Baranin ja Sweezyn monopolikapitalismi" Soihitu, 3/1971.
- ³³ Hebert I. Schiller: "Mass Communications and American Empire", New York 1970.
- ³⁴ Herbert I. Schiller: "Authentic National Development Versus the Free Flow of Information and the New Communications Technology", International Symposium on Communication: Technology, Impact and Policy, Philadelphia 1972.
- ³⁵ Dallas Smythe: "Cultural Realism and Cultural Screens", International Symposium "New Frontiers of Television", Bled Jugoslavien 1971.
- ³⁶ Dallas w. Smythe: "Mass Communications and Cultural Revolution: The Experience of China", International Symposium on Communication: Technology Impact and Policy, Philadelphia 1972.
- ³⁷ Herbert Schiller – Dallas Smythe: "Chile: An End to Cultural Colonialism", Transaction, March 1972.
- ³⁸ "Documentos Secretos de la ITT", Empresa Editori Nacional Quimanta Ltda, 1972, s. 65.
- ³⁹ Armand Mattelart: "Mass Media in the Socialist Revolution: The Experience of Chile", International Symposium on Communication: Technology, Impact and Policy, Philadelphia 1972.
- ⁴⁰ Ariel Dorfman-Armand Mattelart: "Para leer al Pato Donalds", Valparaiso Universidad de Valparaiso, 1971.
- ⁴¹ Armand Mattelart-Carmen Castillo-Leonardo Castillo: "La Ideologia de la Dominacion en una Sociedad Dependiente", Ediciones Signos, Buenos Aires 1970; Armand Mattelart-Patricio Biedma-Santiago Funes: "Comunicacion Masiva y Revolucion Socialista", Ediciones Prensa Latinoamericana S.A., Chile 1971.
- ⁴² Se t.ex. Cuadernos de la Realidad Nacional Los Medios de Communication de Masas, nr 3, Martzo 1970, Chile.
- ⁴³ Public Opinion and Mass Communication", Working Conference 1971, Budapest 1972 MRT, t.ex. s. 108 och 128.

Kommentar

Tapio Varis har utfört et nyttig arbeide med sin gjennomgåelse av ulike retninger innenfor massekommunikasjonsforskningen. På dette fagområde har vi heller

ikke tidligere manglet tilbakeblikk og drøfting av grunnlagsproblemer. Fra Berelsons noe pessimistiske "The State of Communication Research" i 1959 til Hallorans "What do we need to know? Are we going to be able to find out?" i 1972 har vi sett det ene eksempel etter det andre på selvkritikk og forsøk på å trekke opp nye retningslinjer. Vi trenger dette slags gjennomtenkning; både for å bygge opp en faglig identitet, og for å klargjøre begrepene. Det er særlig fortjenstfullt av Varis at han forbinder sine teoretiske betraktninger med eksisterende forskning. Selv om man ikke alltid er enig i hans valg av eksempler (mer om dette senere), er dette absolutt å foretrekke fremfor løse spekulasjoner og en abstrakt kritikk uten spesifisert adresse.

Det er tydelig at Varis har godt kjennskap til store deler av nyere massekommunikasjonsforskning. Jeg har med stor interesse lest hans presentasjon av en del undersøkelser som jeg tidligere ikke har kjent til. Men selv om artikkelen etter min mening altså inneholder mye av verdi, har jeg en del vesentlige innvendinger.

Klassifikasjonsskjemaet.

Den første reaksjonen gjelder det klassifikasjonsskjema som blir lansert. Mine innvendinger går dels på at kategoriene ikke er gjensidig utelukkende og at flere dimensjoner samtidig gjør seg gjeldende, dels på at skillet mellom den "nyvenstre-radikale" og den "marxistiske" retningen ikke er klart opptrukket.

Med hensyn til at kategoriene ikke er gjensidig utelukkende blir det riktignok innrømmet at det forekommer overlapping, men samtidig sier forfatteren: "Å andra sidan är det svårt att finna någon tydligare gemensam nämnare för forskningsinriktningar . . ." Det er denne *fellesnevner* (gemensame nämnare) som altså hevdes å være tilstede, som er problematisk. Det er vanskelig å se hva den utgjøres av. Det er lettere å se at flere dimensjoner gjør seg gjeldende. Ved avgrensningen av den første kategorien, den "teknokratiske eller teknologimystifiserende" retningen er *inholdet* i forskningen utslagsgivende. Ved den andre kategorien, den "eksperimentelle, empiriske, nypositivistiske" retningen synes *metoden* å spille en stor rolle. Når det gjelder å avgrense den "marxistiske" retningen legges det avgjørende vekt på den *type samfunn* forskningen foregår i.

Dessuten har *forskernes ideologiske forankring* spilt inn når det gjelder kategoribestemmelsene. Denne sammenblanding av ulike dimensjoner forringer den teoretiske verdien av dette kategoriskjema.

Når det gjelder skillet mellom den "nyvenstre-radikale" retningen og den "marxistiske" skriver Varis: "Marxistisk forskning förekommer å ena sidan i några socialistiska länder och å andra sidan i länder som

befinner sig i socialistisk forandringskede såsom tidligere Chile . . . "og" . . . jeg anser att marxistisk forskning kan i allmänhet utövas bara där det omgivande samhället ger en möjlighet till dialektisk och skapande växelverkan mellan massorna; ideologierna och verksamheten".

Denne definisjon av forskjellen mellom de to retningene er noe overraskende. I vitenskapsteoretiske diskusjoner gjør det seg gjeldende forskjellige syn på dette spørsmål. Noen hevder at det prinsipielt ikke er noen forskjell mellom de to retningene; forskjellen oppstår først i bruken av resultatene. Andre mener at det er forskjell, men de definerer forskjellen på en annen måte enn Varis. Klaus Kreimeier hevder i "Grundsätzliche Überlegungen zu einer materialistischen Theorie der Massenmedien" (i D. Prokop: Massenkommunikationsforschung. 1. Produktion. Frankfurt/M 1972, s. 419)) at forskjellen ligger i at den marxistiske forskningen impliserer handling, revolusjonær forandring av samfunnet, mens den nyvenstre-radikale ikke går lenger enn til kritikk av samfunnet. "Praxiserne ist ihr Fetisch", sier Kreimeier om denne retning. Når det gjelder dette skille i generell sosiologi gir R. Enerstvedt en lignende definisjon. Hen stiller seg skeptisk til den nyvenstre-radikale forskningen (i motsetning til den marxistiske) "fordi den ikke er et forord till revolusjonær praksis, men en abstrakt kritikk av rådende forhold" (sitat fra E. Dalseth: Sosiologi og filosofi. Debatten om sosiologiens grunnlag. Oslo 1972, s. 60). For disse to nevnte forskere er det altså ingen betingelse for marxistisk forskning at den foregår i et sosialistisk samfunn. (Man kunne nesten si tvertimot, da den har som mål en revolusjonær forandring av samfunnet).

Om den marxistiske retningen finner vi i Varis' artikkel videre følgende: "Den marxistiske approachens viktigaste betydelse i detta nu torde ligga däri, att den har haft med sig ett vetenskapligt begreppssystem för samhällsföreteelser och -helhet".

Denne betoning av det vitenskapelige begrepssystemet står i motsetning til den utbredte oppfatning at det viktigste ved den marxistiske forskningen er dens handlingsorientering, dvs. dens samfunnsmessige konsekvenser.

Når det gjelder begrepssystemet er det vel neppe tvil om at Frankfurter-skolen har hatt en avgjørende betydning. Karakteristisk for denne samfunnsforskning var "en intim sammenheng mellom teoretiske, helhetlige analyser og konkrete analyser, orientert mot individuelle fenomener. De enkelte sosiale fenomener måtte forstås ut fra den samfunnsmessige helhet, og denne helhet måtte forstås gjennom de uttrykk den gir seg i de konkrete enkeltfenomener". (R. Kalleberg: Vitenskap og samfunn, i Horkheimer, Marcuse,

Adorno, Habermas. Kritisk teori, Oslo 1970, s. IX). De tre som var spesielt viktige for utarbeidelsen av kretsens teoretiske posisjon – "kritisk teori" – var Horkheimer, Marcuse og Adorno. Disse tre – og andre; f.eks. Walter Benjamin og Habermas – har hatt stor innflytelse også på utviklingen av massekommunikasjonsforskningen (f.eks. Horkheimer og Adorno's bok Kulturindustri). Det er derfor overraskende at Frankfurterskolens medlemmer ikke blir nevnt av Varis.

Valg av eksempler

Dermed er vi kommet over til Varis' utvalg av eksempler. Dette valg er i enkelte tilfeller uheldig, eksemplene tjener hverken til å illustrere det generelle resonnement eller til å informere om konkret forskning innenfor den retning som blir beskrevet.

Det er vanskelig å skjønne hvorfor McLuhan, som uttrykkelig blir beskrevet som "mycket otypisk", blir nevnt som eksempel på den teknokratiske retningen.

Vi får heller ingen typiske eksempler på den eksperimentelle, empiriske, positivistiske forskningsretningen. Undersøkelsene som førte til tostegshypotesen blir f.eks. ikke nevnt. Til tross for denne forskningsbegrensning, sett med vår tids øyne, bør man ikke glemme at den representerte et fremskritt i forhold til sin tids tenkning, og at store deler av den representerer reell almenyldig kunnskap. Som eksempler på den empiriske, positivistiske retningen nevner Varis i stedet dels forskere som er i ferd med å fjerne seg fra denne tradisjon, dels et grellt eksempel på en voldsforsker med manglende helhetssyn.

Med utgangspunkt i dette siste eksempel skriver Varis: "Sådana här iakttagelser visar, att det inte finns någon reell ömsesidig växelverkan mellan amerikanska och europeiska forskare . . ." Vekselvirkningen mellom ulike typer av forskning har sikkert ikke nådd et tilfresstillende omfang, men å hevde at "det inte finns någon . . . växelverkan" er for kategorisk. Varis har jo f.eks. selv gitt eksempler på amerikanske forskeres nyorientering i retning av normativt resonnement, en prosess som sannsynligvis har vært fremhjulpel av vekselvirkning mellom amerikanske og europeiske forskere. I boken "Massenkommunikationsforschung" av Prokop (red.) fra 1972 finner vi også både amerikanske (Parsons, Gans, Gieber o.a.) og europeiske bidragstere (Brecht, Arndt, Kreimeier o.a.). Man kan også nevne at den betydning man i Kina tillegger kombinasjonen av massekommunikasjon og personlig kommunikasjon i informasjonsvirksomheten (f.eks. studie-/diskusjonsgrupper i tilknytning til radioprogram) er i klart samsvar med resultater fra tidlig amerikansk effektforskning.

Den største svakheden i Varis' artikkel er imidlertid mangelen på konkrete eksempler på det som blir definert som marxistisk medieforskning. Vi får en del generelle abstrakte beskrivelser av tankeganger innenfor denne retningen, og vi får vite at marxistisk forskning bare forekommer i noen sosialistiske land, og i land som befinner seg i en sosialistisk forandringsfase. Chile blir nevnt som et slikt land (før kuppet 1973). Vi får et eksempel på forskning i Chile (Schillers og Smythes undersøkelser), men ikke et eneste eksempel på slik forskning i sosialistiske land. Navn som Firsov, Beglow, Wather, Vieweg og Klaus blir nevnt, men noen opplysninger om deres forskning gis ikke, og det fremgår ikke om de representerer "administrativ, funksjonalistisk" forskning eller "marxistisk" forskning. Denne mangel på eksempler er beklagelig, særlig når man tar i betraktning at de medieforskere og sosiologer fra Sovjet, Tsjekkoslovakia og Polen som i de siste år har besøkt Norge, alle har representert s.k. byråkratisk, funksjonalistisk forskning.

Mot slutten av sin artikkel sier Varis at det finnes tegn som tyder på ". . . at marxistiske forskere i de socialistiske länderna kommer att spela en allt viktigare roll i kommunikationsforskningen" . . . Dette utsagn begrunner ham med å gjengi en del kritiske bemerkninger fra en konferanse i Budapest 1971 mot visse sider av medieforskningen. Denne kritikk er den samme som den som har forekommet også på vestlige konferanser i løpet af de siste årene. Også her er hovedvekten i medieforskningen i ferd med å forskyves fra mottagerleddet til senderleddet. man fremhever betydningen av å se kommunikasjonsprosessen som en helhet, medieorganisasjonenes relasjoner til det omgivende samfunn blir betont, sentraliseringstendensen blir påpekt, normative synspunkter og ønske om aksjonsforskning gjør seg gjeldende, etc. Det er derfor vanskelig å oppfatte den nevnte kritikken på Budapest-konferansen som et belegg på at "marxistiske forskere i de socialistiske länderna kommer å spela en allt viktigare roll . . ."

På bakgrunn av at Varis definerer den marxistiske retningen innenfor masse-kommunikasjonsforskningen på en prinsipielt annen måte enn man er vant til, er det beklagelig at man i så liten utstrekning får reelle opplysninger om den forskning som er utført.

Varis artikkel inneholder mange flere momenter som det ville være interessant å diskutere. Avgrensningen av massekommunikasjon i forhold til sosiologi, statsvitenskap og andre disipliner er ett slikt moment. Diskusjonen om nødvendigheten av "kulturridår" for sosialistiske land i relasjon til idealer om pressefrihet, yttringsfrihet og fri informasjonsstrøm er et annet. (idealet "frihet for alle" kontra realiteten "frihet for den sterkeste"). Videre kunne man ta opp spørsmålet om

ønskeligheten av at all forskning foregår innenfor rammen av én retning kontra ønskeligheten av at mange "skoler" arbeider samtidig. Det kunne også være av interesse her å trengte dypere ned i det vitenskapsfilosofiske grunnlaget for forskningen, og diskutere relasjonene mellom hypotetiskdeduktiv metode og marxistisk forskningsmetode. Innenfor rammen av en kort kommentar lar det seg imidlertid ikke gjøre å komme inn på disse viktige spørsmål.

Til tross for de sterke innvendinger jeg har kommet med, vil jeg gjenta at Varis' artikkel etter min mening er et nyttig dokument. Den stimulerer til gjennomtenking av grunnlagsproblemene på vårt forskningsområde.

Anita Werner

Sluttreplik

Den diskusjon som började efter tre internationella syposier (två i Förenta Staterna och en i Jugoslavien) har vi försökt att fortsätta med James Halloran, Herbert Schiller och andra (se t.ex. "Mass Media Research," Lutheran World Federation, Dept. of Studiesp Geneva 1974). Nu finns det flera publikationer som dryftar masskommunikationsforskningens nuvarande läge (t.ex. L. Skvortsov "Ideology and Social Progress", APN Moscow 1972; Alphons Silbermann – Udo Michael Krüger "Soziologie der Massenkommunikation", Stuttgart 1973).

Här vill jag bara peka på en central aspekt i Anita Werners förtjänstfulla kritik. Hon låter forstå, att när jag anser den marxistiska approachens viktigaste betydelse *i detta nu* ligga däri, att den har haft med sig ett enhetligt vetenskapligt begreppssystem för samhällsförteelser, skulle detta strida emot uppfattningen, att det viktigaste i den marxistiska forskningen är dess handlingsorientering. Dessa uppfattningar strider dock inte emot varandra. Förändringen av samhället förutsätter en riktig teori om verkligheten och ett begreppssystem som är baserad på en vetenskaplig analys av verkligheten, på vilken förändrande handling kan grunda sig. När jag påstår, att marxistisk forskning allmänt förekommer i socialistiska länder och i länder som befinner sig i socialistiskt förändringskede, menar jag den institutionaliserade, dominerande forskningsapproachen, vid vars sida det naturligtvis kan existera andra approacher. De krafter, som har makten över den samhälleliga basen och det ekonomiska livet, kan också inverka på masskommunikationens och vetenskapens huvudtendenser på så sätt, att de åtminstone inte fungerar mot existerande ordning eller system. Av detta skäl kan också den s.k. kritiska forskningen – när det är en politiskt isolerad abstraktionism – komma att tjäna rådande basis på ett reformistiskt sätt.

I övrigt vill jag till Anita Werner säga, att jag inte i en enda artikel kunde behandla alla synpunkter. Vi borde fortsätta diskussion inom de skandinaviska forskarkretsarna.

Tapio Varis

Några anteckningar kring David Eastons syn på det politiska systemet

1. Föreställningar som har samband med allmän systemteori

Det finns två sätt att se på allmän systemteori (Young, 1970, s. 32). Man kan (1) med systemteori förstå en integrerad och generell uppsättning av begrepp, hypoteser och bekräftade satsar. Den allmänna systemteorin (general systems theory) har i den bemärkelsen i första hand sina rötter inom naturvetenskaperna (Boulding, 1968, Young, 1970). Man kan även (2) med systemteori förstå ett antal tekniker och en ram för ett systematiskt synsätt. Härvid intresserar man sig för systemteorin för att få insikter om hur man ändamålsenligt analyserar och organiserar data. Samtidigt kan man dra nytta av undersökningsresultat från andra områden där undersökningsmaterialet strukturerats på ett likartat sätt. Vi ansluter oss till den sistnämnda uppfattningen av systemteorin, dels på grund av att det förefaller praktiskt omöjligt att åtminstone i nuvarande skede konstruera någon hållbar allmängiltig samhällsvetenskaplig teori, dels och framförallt på grund av att vi inte omfattar de nomotetiska strävandena som ligger under det förstnämnda synsättet.

Vi diskuterar senare mera ingående olika föreställningar som har samband med systemteori, men sammanfattningsvis berör vi redan nu vissa centrala synsätt. Det råder inte någon enighet om en bestämd definition av begreppet *system*, men definitionerna hos olika författare är dock rätt lika varandra. I det här sammanhanget kan vi med Pipping (1969, s. 8) mena att ett system utgör en anhopning element mellan vilka det består bestämda relationer. Totaliteten av relationerna mellan elementen utgör systemets *struktur*. Systemet befinner sig i en *omgivning* som utgörs av allt som inte inkluderas i systemet.

I allmänhet antar man att systemet står i *växelverkan med omgivningen så att systemet från omgivningen tar emot input*, på vilka systemet reagerar genom att *transformera* input till *output*, d.v.s. till reaktioner på impulserna från omgivningen. Den typ av inverkan som systemets reaktion har på omgivningen, kan systemet beakta i nästa input-transformation-output räkka. Detta kallas *återkoppling*. Återkopplingen möjliggör för systemet att beakta tidigare erfarenheter. Beaktande

av tidigare erfarenheter sker efter det att systemet tagit emot impulser från omgivningen. Impulser från omgivningen kan jämföras med lagrad information, som består av tidigare emottagna impulser. Systemet förutsätts således ha ett *minne*. Föreställningen om att systemet har minne är viktig med hänsyn till voluntaristiska utgångspunkter för undersökninar. Deutsch har nämligen påpekat att "om ett system har ett minne, . . . så kan dess omgivning inte med fullständigast möjliga kunskap med absolut säkerhet förutsäga vad det kommer att göra härnäst, eftersom det kan handla med utgångspunkt från sina minnen lika väl som med utgångspunkt från ny information" (1972, s. 162).

Förutom de här nämnda uppfattningarna brukar man ofta förutsätta att systemet växelverkan med omgivningen har något bestämt övergripande syfte, t.ex. att bringa systemet i *equilibrium* (jämvikt). Härvid antar man att systemet tenderar att *anpassa sig* till omgivningen på ett sådant sätt att det befinner sig i jämvikt, d.v.s. att bestämda variabler antar bestämda värden. En sådan anpassning är möjlig genom återkoppling av information. Återkopplingen kan vara antingen *positiv* eller *negativ*, den kan alltså antingen innebära en uppmaning till systemet att fortsätta att reagera som tidigare eller att korrigera sitt beteende.

Innebörden i begreppet *equilibrium* är emellertid oklart åtminstone inom samhällsvetenskaperna. Om vi anser att system är självreglerande, förutsätter betraktelsesättet, såsom bl.a. Pipping påpekat, att vi måste specificera med hänsyn till vilka tillstånd eller processer systemet är självreglerande. Det är nämligen möjligt att ett system är självreglerande i förhållande till ett tillstånd, men inte i förhållande till ett annat (1969, s. 23). Vi återkommer senare till föreställningen om självreglerande system.

Vi övergår nu till att granska vissa dikotomier som berör den ovan relaterade allmänna systemansatsen. Man skiljer ofta mellan (1) *öppna* och *slutna* system. Det system som vi beskrev ovan är öppet, d.v.s. systemet befinner sig i växelverkan med omgivningen. Denna växelverkan skiljer öppna system från slutna (se t.ex. Young, 1970, Pipping, 1969, v. Bertalanffy, 1969, Katz & Kahn, 1969). I motsats till de slutna systemen kan öppna system vidare ha mål som de strävar till. Återkoppling av information möjliggör att systemet kan nå samma sluttillstånd, trots olika utgångspunkter. Vid analys av öppna system måste man således ägna också systemets omgivning uppmärksamhet.

Indelningen i system och omgivning innebär att man måste dra en gräns för systemet. Beträffande gränsdragningen mellan system har olika uppfattningar framförts. I anslutning härtil kan vi skilja mellan (2)

naturliga och *konstruktiva* system (Young, 1968, 1970, Easton, 1965). Föreställningen om naturliga system ansluter sig till uppfattningen om det finns en verklighet som är oberoende av vår verklighetsuppfattning. Man antar således att det finns verkliga system oberoende av den som observerar verkligheten. För den som betraktar verkligheten gäller det således bara att upptäcka de naturliga systemen och undersöka dem. Enligt den konstruktivistiska uppfattningen kan vi däremot med system förstå vilken samling element som helst. Under undersökningens gång kan vi gallra bort vissa element som mindre intressanta än andra. Ett konstruktivistiskt synsätt förutsätter således att forskaren har kriterier för intressanta och triviala system. Sådana kriterier anger *gränser*. Pipping (1969, s. 8) menar att så snart vi kan formulera en regel som anger relationen mellan element, kan vi tala om ett system. Den uppfattningen är ganska vag.

I allmänhet kräver vi väl att relationerna mellan elementen skall innebära något utöver t.ex enbart en statistisk samvariation. Ur en konkret politologisk undersökningens synvinkel förefaller det vara rimligt att utgå från föreställningarna om öppna och konstruktiva system. Kriteriet för att ett element tillhör ett system i en undersökning bör framförallt vara att elementet kan ges en meningsfull tolkning inom undersökningens referensram. Vi relaterar således det konstruktiva angreppssättet framförallt till en undersökningens värdepremisser.

Vi definierade systemet såsom en anhopning element mellan vilka råder bestämda relationer. Man kan då fråga sig vad ett element är. Den frågeställningen har samband med indelningen i (3) *analytiska* och *konkreta* system. De analytiska systemen utgör konstruktioner som berör olika aspekt av ett fenomen. Det inom samhällsvetenskaperna ofta använda rollbegreppet är analytiskt. Man talar t.ex om rollen som medlem i en kommun, varmed kan avses bestämda handlingar inom det kommunalpolitiska systemet. Handlingarna styrs av normer och förväntningar som är oberoende av någon särskild rollinnehavare (jfr Allardt-Littunen 1963, s. 22-23). De analytiska systemen är alltså i allmänhet abstraktioner som avser vissa utvalda typer av mänskligt beteende. De konkreta systemen består däremot av fysiska delar. Inom konkreta system ägnar man uppmärksamhet åt alla de former av samband som finns mellan de konkreta elementen, istället för att koncentrera sig på bara en aspekt av den fysiska enheten. De konkreta systemen avser ungefär det samma som *medlemskapssystem* (Easton, 1965 A, s. 35 ff., Rasmussen, 1969, s. 101 f, Young, 1970). Ett medlemskapssystem kan definieras i termer av de individer som tillhör systemet.

I politologisk forskning har man under de senaste

årtiondena mycket sysslat med analytiska system. Ett sådant betraktelsesätt har samband med den beteendevetenskapliga inriktningen, som betonar individers beteende och rollspel istället för formella organisationer inom vilka individer verkar. Om man närmar sig en undersökning från en analytisk infallsvinkel, innebär det, att mycket möda måste läggas ner på att finna alla de beteendetyper som bör inkluderas i systemet. För att vara säker på att inte något viktigt beteende utelämnas, måste den del av undersökningen vara mycket omfattande som har till uppgift att upptäcka sådana beteendeformer, som sedan undersöks i detalj. I princip bör allt beteende i en kommun undersökas för att man skall få en uppfattning om vilket beteende som är intressant ur t.ex den kommunala demokratis synvinkel. Om vi däremot tar ett medlemskapssystem som utgångspunkt, kan vi undersöka vilka aktivitetstyper som försiggår inom ett bestämt organ och vilka typer av inflytanden som organet utsätts för. Med hänsyn till undersökningar som har samhällsrelevans, förefaller det vara mest ändamålsenligt att inrikta sig på konkreta system. En sådan inriktning är motiverad eftersom den underlättar hänsynstagandet till aktörer som kan inverka på en undersökningens strategiska variabler. Det analytiska synsättet kan tillämpas på ett större antal fenomen, men det är inte praktiskt lika användbart som det konkreta synsättet.

Det är vidare på sin plats att påpeka, att man ofta stöter på kritik av den analytiska inriktningen enligt vilken representanterna för den analytiska inriktningen, sina analytiska föresatser till trots, ändå i sista hand bygger sitt empiriska arbete på en föreställning om ett konkret system (se t.ex Evans, 1970, Meehan, 1967, Rudebeck, 1970). Kritiken förefaller rimlig redan därför att medlemskapssystem är lättare att visualisera och bearbeta än de analytiska systemen t.o.m på det symboliska planet (jfr Easton, 1965 A, s. 39 f.).

Man kan hävda att också medlemskapssystem är analytiska system, nämligen såtillvida att en person som är medlem i en organisation därigenom ikläder sig rollen som medlem. Man undersöker enligt ett sådant synsätt inte hela individen i organisationen utan blott den del av individens beteende som har samband med rollinnehavet (Easton, 1965 A, s. 42). Mot ett sådant betraktelsesätt kan man emellertid invända att man kan intressera sig för alla beteendeformer som en individ uppvisar, som tillhör ett bestämt organ. Därigenom får man en uppfattning om orsakerna till att individen i fråga spelar sin roll i organisationen på ett visst sätt. Individen står i centrum och inte ett abstrakt beteende (jfr t.ex Homans, 1964).

Användandet av rollbegreppet är i viss mån svårörenligt med uppfattningen av människan som handlan-

de individ som med sitt handlande strävar till att maximera sin nytta. Rollinriktningen riktar således uppmärksamheten från den helheten som den individen utgör, som väljer att spela vissa roller framom andra (jfr Ståhlberg, 1971, s. 52, Jones, 1967, s. 35). Vi vill i det här sammanhanget framhäva föreställningen om den handlande individen som strävar till bestämda mål som viktig för politologiska undersökningar. Vi intresserar oss också för den grundinställning som ligger bakom individens rollval. Den grundinställningen har rimligtvis samband med individens uppfattning av de roller hon spelar och därigenom även med individens uppfattande av de normer och förväntningar som reglerar rollbeteendet.

2. David Eastons systemanalytiska begreppssparat

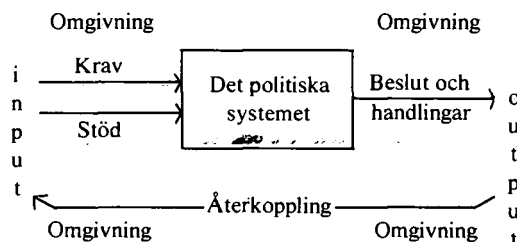
Eastons systemanalys av det politiska livet har väckt förhållandevis mycket uppmärksamhet bland statsvetare. Hans tankegångar har inspirerat flera teoretiska och empiriska arbeten också inom nordisk politologi (se t. ex. Anckar, 1971, Rasmussen, 1969, Westerståhl, 1970 m.fl.).

Eastons systemanalys har dock inte varit föremål för mera omfattande diskussion inom finländsk politologi.

Easton vill bidra till skapandet av en generell teori för studiet av politik. Det grundläggande begreppet för att åstadkomma en sådan teori utgör det politiska systemet. Eftersom en allmän teori om politiska system bör omfatta alla sådana system, menar Easton att syftet med systemanalysen bör vara att förklara hur politiska system kan fortbestå i en föränderlig omgivning. Inriktningen på systemens fortsatta existens inkluderar den mest omfattande frågeställningen som kan ställas rörande politiska system (Easton, 1965, A, s. ff).

Det politiska systemet är analytiskt och öppet. Easton definierar således det politiska systemet som ett system bestående av politiska interaktioner. De politiska interaktionerna är sådana som till övervägande del är orienterade emot den auktoritativa fördelningen av värden för ett samhälle (Easton, 1965, A, s. 50). Värdefördelningen berör objekt eller tillstånd som individer eller grupper anser vara eftersträvansvärda (jfr Allardt-Littunen, 1965, s. 24). Med att värdefördelning är auktoritativ avses att personer som är orienterade mot värdeallokering anser den vara bindande eller m.a.o. legitim (Easton, 1965, A, s. 50).

Det politiska systemet växelverkar med sin omgivning genom att ta emot input i form av stöd och krav, samt genom att såsom output producera beslut och handlingar. Följande förenklade modell står för det politiska systemet (Easton, 1965, A, s. 112).

Till omgivningen hänförs allt som inte är politisk interaktion. Systemets totala omgivning kan indelas i en inre och en yttre samhällelig omgivning. Både dessa delar av omgivningen kan ytterligare brytas upp i ett flertal undergrupper. Sålunda kan t.ex. till den inre samhälleliga omgivningen hänföras bl.a. de ekologiska, biologiska, psykologiska (personligheten) och sociala system i samhället (Easton, 1965 a, s. 70). De sociala systemen i omgivningen är i likhet med det politiska systemet analytiska system vars komponenter utgörs av interaktioner.

Ur omgivningen uppstår krav på det politiska systemet. Kraven utgör uppmaningar som går ut på att det bör eller inte bör fattas ett auktoritativt beslut i något hänseende (Easton, 1965, B, s. 38), se även Rasmussen, 1969, s. 80 ff.). Kraven har samband med behov hos befolkningen, men bör inte sammanblandas med dem. Behoven, preferenser, motiv, intressen etc. blir krav då de politiseras, d.v.s då de överskrider gränsen till det politiska systemet (Easton, 1965, B, s. 80, Rasmussen, 1969, s. 84). I det politiska systemet transformeras kraven till beslut och handlingar. Med Rasmussen kan vi sammanfatta transformeringen av behov till beslut i en sekvens bestående av (1) behovens omvandling till krav (2) reduktion och omvandling av krav, (3) omvandling av krav till saker (issues), d.v.s en operationalisering av allmänna krav (i en del fall kan dock krav direkt omvandlas till beslut, samt (4) omvandling av saker till output (Rasmussen, 1969, s. 84).

Förutom att omgivningen ställer krav på det politiska systemet, så stöder det även det. Stödet möjliggör för de politiska systemet att fortsättningsvis allokera värden som svar på de krav som ställs. Stödet kan vara antingen stöd i form av handlingar eller stöd i form av åsikter och attityder (Easton, 1965, B, s. 159 ff., Rasmussen, 1969, s. 85 ff.). Stödjande handlingar utgör t.ex röstning och skattebetalning medan stödjande attityder innebär att det råder en gynnsam inställning till det politiska systemet som gör det möjligt att systemets värdefördelning kan upplevas som legitim.

Stödet för det politiska systemet kan mera preciserat gälla alla eller något av gemenskapen (political community), regimen (regler och strukturer genom vilka krav transformeras till output) samt ledningen (authori-

ties – en bestämd grupp administratörer). Dessa tre utgör de centrala politiska objekten (Easton, 1965, B, s. 157).

Det politiska systemets output utgörs av beslut och handlingar som utgör resultatet av interaktionerna som är inriktade på den auktoritativa värdefördelningen. Sådana handlingar och beslut utgörs av statuter för legala system, administrativa beslut och handlingar, förordningar m.m. Det politiska systemets output inverkar på omgivningen. Resultatet av output haft på omgivningen och utnyttja den som informationen i följande beslutssituation. En sådan återkoppling möjliggör alltså för systemets ledning att beakta hur olika output tidigare inverkat på omgivningen och hur de reglerat stödet för systemet, något som ledningen måste känna till för att kunna anpassa det politiska systemet till den föränderliga omgivningen så att systemet fortsätter att existera. (Easton, 1965, A, s. 126 ff.).

Olika händelser i omgivningen eller i systemet kan förorsaka att systemet ändrar sitt beteende kallas störningar. En del störningar inverkar menligt på de fundamentala variablerna som kännetecknar att systemet fortsätter att existera, nämligen sådana variabler som möjliggör för systemet att fortsätta den auktoritativa värdefördelningen. De viktiga variablerna utgörs härvid av stödet för de politiska objekten. De störningar som inverkar menligt på dessa variabler åstadkommer ett stresstillstånd för systemet. Systemet svarar på ett sådant tillstånd genom att försöka reglera orsakerna till stress. En sådan reglering sker i syftet att det politiska systemet skall fortbestå. Regleringen kan innebära att systemet adapterar sig till de förändrade yttre förhållandena med beaktande av fixerade mål. Adapteringen kan innebära att systemet måste ändra på sin inre struktur och process. Vidare kan man ur Eastons föreställningar om det politiska systemet utläsa att systemet förutom att det strävar till att fortbestå även har en strävan att bevara sina gränser (Easton, 1965, A, s. 25, 78 ff).

Systemets fortbestånd måste skiljas från systemets oföränderlighet. Systemets fortbestånd innebär endast att den auktoritativa värdefördelningen fortsätter i någon form. Systemets oföränderlighet har åter samband med uppfattningen att ett system strävar till att bevara en bestämd struktur och bestämda processer. Det politiska systemet kan således enligt Easton förändras utan att för den skull sluta att finnas till. Ett tillstånd där systemet upphört att finnas till kännetecknas av systemet helt brutit samman. Sådana tillstånd kan uppkomma t.ex när samhällsmedlemmarna inte reproducerat sig biologiskt, om en jordbävning ägt rum m.m. (Easton, 1965, A, s. 82).

Stress som hotar systemets fortbestånd kan uppstå ur krav på två olika sätt (1) om ledningen är ovillig att

tillmötesgå kraven från en ansenlig medborgargrupp, eller från en grupp politiskt inflytelserika medborgare, samt (2) om alltför många krav ställs på ledningen. Den senare orsaken till stress kan regleras på olika sätt. I samhället råder normer och förväntningar som anger vad som kan uppfattas som ett politiskt problem. Sådana normer kan förhindra att alltför många eller alltför omfattande krav ställs. Vidare finns det strukturella regulatorer på gränsen mellan det politiska systemet och dess omgivning, vilka har att göra med konverteringen av behov till krav. Interaktioner med ett sådant syfte kan vi till exempel enligt Easton finna inom de politiska partierna och olika intresseorganisationer.

Vidare kan stress som hotar systemets fortbestånd uppstå om systemet åtnjuter för lite stöd och framförallt om systemets relevanta politiska objekt inte åtnjuter ett minimum av stöd. Systemets upphörande kan också ses i förhållande till detta stöd. Sålunda menar Easton, att systemets upphörande innebär att alla tre politiska objekt – gemenskapen, regimen och ledningen – saknar stöd. Däremot kan ett systems fortbestånd i förhållande till alla objekt eller bara i förhållande till ett av de politiska objekten (Easton, 1965, B, s. 172).

Stödet för de politiska objekten kan vara antingen specifikt eller diffust. Det specifika stödet uppstår som ett resultat av att systemet tillmötesgått bestämda krav. På grund av bristande resurser kan systemet inte tillmötesgå alla krav som kommer in i systemet. Av den anledningen finns även diffust stöd för systemet, som förklarar varför inte systemet faller samman på grund av att det inte förmår processa alla krav till auktoritativa output (Easton, 1965, A, s. 124 f, Rasmussen, 1969, s. 86).

Före vi övergår till att kritiskt granska Eastons föreställningar kan vi med ett citat sammanfatta vår sammanfattning av de centrala begreppen i hans systemanalys. "What I am depicting here is, in effect, a vast conversion process. In it the inputs of demands and support are acted upon in such a way that it is possible for the system to persist and to produce outputs meeting the demands of at least some of the members, and retaining the support of most." (Easton, 1965, A, s. 131).

3. Kritiska synpunkter på Eastons begreppsapparatur

Vi inleder vår kritiska granskning av Eastons systemanalys med att diskutera föreställningar som har samband med öppna och analytiska system. Israel (1970) påpekar att öppna system kan ha ändamål, medan slutna system kan ha funktioner. Ett system som har ett ändamål kan t.o.m i en oföränderlig miljö uppnå

samma sluttillstånd genom olika beteendeformer. Ett öppet system tvingas således välja mellan olika beteendeformer i varje beslutssituation.

Easton antar att det politiska systemet har till syfte att trygga sitt eget fortbestånd, vilket emellertid inte innebär att systemet försöker trygga sin egen struktur eller någon bestämd process. Dessutom utgår Easton från föreställningen av ett gränsbevarande system. Så vitt vi kan se tillskriver Easton på så sätt det politiska systemet mål som det strävar till. Huruvida detta är fallet bör rimligtvis kunna konstateras empiriskt. För detta ändamål bör vi undersöka politiska system som har försvunnit för att se huruvida de motarbetat sådana tendenser som lett till deras sönderfall. Några dylika utblickar finns inte i Eastons verk. I själva verket förefaller det ytterst oklart huruvida Easton överhuvudtaget givit några kriterier för att empiriskt påvisa att ett politiskt system inte existerar i ett existerande samhälle (jfr Evans, 1970, s. 122). Avsaknaden av dylika kriterier leder lätt till skevheter i empiriska undersökningar. Ett sådant exempel utgör den stora empiriska undersökning Easton deltagit i (se Easton & Dennis, 1969). Easton undersöker socialisationsprocessens betydelse för variabelns stöd. Reading har påvisat att följande bias uppstått i undersökningen:

"In sum, since we very strongly anticipate (having no reason for not doing so) that the systems we see 'persisting' around us will continue to do so, we have no choice but to interpret *any* configuration of socialization patterns we might discover as 'supportive'" (1972, s. 260-61).

Svårigheten att konkretisera det Easton avser med systemets "persistence" har även påvisats av Meehan (1967, s. 173). Systemets fortbestånd innebär ju att någon form av auktoritativ värdefördelning fortbestår. Stress utgörs av sådana störningar som kan hota systemets möjlighet att fortsätta den auktoritativa värdefördelningen. Eftersom Easton inte empiriskt kan föreställa sig vilka de stressande störningarna är, säger han att de innebär negativa förändringar i de essentiella variablerna (Easton, 1965, A, s. 96). De essentiella variablerna åter definieras som de variabler som är förutsättningar för att den auktoritativa värdefördelningen kan fortsätta. Easton rör sig således i en cirkel. Det vore viktigt att bryta cirkeln genom att konkretisera några av de begrepp cirkeln omfattar. På sätt och vis har Easton gjort det när han talar om betydelsen av stöd för de tre politiska objekten. Men även om vi den vägen försöker bryta cirkeln, kommer vi i sista hand, såsom Evans (1970) påvisat, till att vi inte kan föreställa oss ett icke "persisting" politiskt system i ett existerande socialt system. Det är således inte överraskande att Eastons exempel på system som sönderfallit samtidigt innebär att all social samverkan fallit sönder (1965, A, s. 82).

Det är visserligen riktigt att Easton hänvisar till empiriska politiska system som sönderfallit, men beträffande dessa exempel har Evans övertygande påvisat att de inte inneburit att den auktoritativa värdefördelningen med hänsyn till ett samhälle upphört, såvida man inte med ett samhälle förstår nationalstaten (1970, s. 123). Nationalstaten är emellertid ett begrepp som Easton förkastat och som till sin karaktär hör till ett konkret och inte till ett analytiskt system (1953, kap. IV. 48, 1965, A, s. 67 f., Lundquist, 1972, s. 41).

Easton har således tillskrivit det politiska systemet syften som svårigen empiriskt kan verifieras. Vi får lov att acceptera dem såsom postulat i Eastons tankebyggnad. Det politiska systemet anpassar sig till stressande störningar från omgivningen genom att förändra sin struktur och inre process. Det heter bl.a. att "Simple adaption may not be enough. To persist it may be necessary for a system to have the capacity to transform its own internal structure and processes" (1965, A, s. 25). Vi kunde med anledning av nämnda citat fråga hurudan den form av adaption är som inte innebär förändring av den interna strukturen eller de interna processerna. Stress innebär ju att krav ställs på att systemet ändrar sitt beteende för att inte sönderfalla. Vår invändning understryker åter svårigheterna att överhuvudtaget ge den Eastonska begreppsapparaten ett konkret innehåll. Det abstrakta draget i Eastons systemuppfattning har Evans träffande karakteriserat. Han påpekar nämligen att "if we removed the word 'political' every time it was used in SAPL (Easton, 1965, B) and replaced it with 'social' or 'economic', the book as a whole still make perfectly good sense" (1970, s. 129).

Viktigare än att påpeka det föregående är emellertid att påpeka att Easton utgår från att det politiska systemet anpassar sig till input från omgivningen. Omgivningen uppfattas således som oberoende variabel i undersökningar av det politiska systemet (Easton, 1965, s. 62, denna frågeställning behandlas även av Gustafsson, 1972, s. 25). Betraktelsesättet innebär att förändringar uppfattas uppkomma i omgivningen varefter det politiska systemet reagerar på dem. Hela det här synsättet är besläktat med uppfattningen av det politiska systemet som en svart låda (black-box) som kan förklaras genom att man känner till förändringar i omgivningen och den inlärning som systemet utsatts för. Inlärningen motsvaras då i Eastons system av att det kommer ihåg alla framgångrika anpassningsreaktioner på tidigare störningar. Minskad stress utgör den belöning som systemet erhåller för sina reaktioner. Men, såsom Allardt påpekat, innebär ett sådant betraktelsesätt att man inte kan förklara skapande beteende, d.v.s. att systemet uppvisar helt nya beteendeformer som inte har internaliserats genom betingning (Allardt,

1972, s. 8.f.). Det nämnda betraktelsesättet med den svarta lådan har ursprungligen överförts från psykologin och sociologin (Homans, 1962, Israel, 1972). Inom vardera området har föreställningen samband med den behavioristiska inriktningen som även inspirerat Easton.

Ett drag i Eastons systemanalys som strider emot black-box tolkningen är att Easton tänker sig möjligheten av 'within-puts'. I den utsträckning systemet bestående av interaktioner påverkas av händelser inom systemet, vilka reflekteras av medlemmarnas input, kan vi tala om withinput (Easton, 1965, A, s. 114). Denna kategori händelser uppmärksammas emellertid i begränsad utsträckning i Eastons arbeten. Dessutom är det synnerligen oklart vad som egentligen avses med withinputs. Vi kan t.ex. inte anse att sådana krav som riktas av ett politiskt parti till ledningen, är ett withinput. Ett politiskt parti är nämligen inte såsom institution medlem av det politiska systemet, utan endast till den del som partiet engagerar sig i politisk verksamhet. Men att partiet engagerar sig i sådan verksamhet innebär blott att ett krav artikulerats från omgivningen, d.v.s. ett behov politiseras. Kravet har således uppstått från omgivningen och ingalunda inom det politiska systemet.

Den nämnda inriktningen i Eastons arbete innebär således att hans föreställning av det politiska systemet är passiv och i sista hand funktionalistisk. Helt förenligt med det synsättet är att han uppfattar interaktioner som det politiska systemets minsta beståndsdel. Den nämnda inriktningen i Eastons arbete innebär således att hans föreställning av det politiska systemet är passiv och i sista hand funktionalistisk. Helt förenligt med det synsättet är att han uppfattar interaktioner som det politiska systemets minsta beståndsdel. Den uppfattningen har medfört svårigheter för Easton. Det har av flera författare påpekats att Easton tänker sig att det politiska systemets beståndsdelar kan handla och vara medvetna. Föreställningen om interaktioner som besitter medvetande är orimlig (jfr t.ex. Leslie, 1972, s. 159, Meehan, 1967, s. 172). Just det förhållandet att Easton i ett flertal satser uttrycker sig som om han med systemets medlemmar förstod handlande individer, medför att hans tankebyggnad är svår att förstå.

Nära besläktat med förskjutningen i innebörden i begreppet element (från interaktion till handlande individ), är förskjutningen till att med element förstå inte bara en individ i allmänhet, utan alldeles bestämda individer och organ och att med society förstå en bestämd nationalstat (Easton, 1965, B, s. 71). Förståelsen av stora delar av Eastons arbeten underlättas av att man antar att han med systemets element och subsystem avser alldeles bestämda individer och organ såsom t.ex. regeringsmedlemmarna, de politiska partierna

o.s.v. Men detta innebär naturligtvis att Easton i själva verket inte hållit fast vid föreställningen om det politiska systemet som ett analytiskt system.

Det finns ytterligare drag i Eastons tänkande som understryker det nämnda passiva draget i analysmodellen. Sålunda diskuterar Easton mycket utförligt input, medan output ägnas mindre uppmärksamhet. Output uppmärksammas dessutom främst i dess förhållande till inputvariabeln stöd, som ju är viktig för 'persistency'. Den här typen av persistenceinriktning innebär, såsom Damgaard påpekat, att en hel del intressanta politologiska frågeställningar överhuvudtaget inte uppkommer i Eastons arbete. Sådana frågeställningar är vilken karaktär output har, vilken blir outputs verkningar i omgivningen, hur har värden fördelats i samhället o.s.v. (1972, s. 108).

Uppfattningen att interaktioner utgör element i det politiska systemet är svårförenlig med den politologiska diskussionen om förklaringar. Eftersom den praktiska slutledningen kan tillämpas bara för att förklara handlingar, är det svårt att förstå hur den går att använda för att förklara interaktionerna såsom Easton uppfattar dem. Dessutom förefaller det som om Easton, möjligen åter inspirerad av den behavioralistiska traditionen, såg på interaktionerna endast såsom observerbart beteende. Den uppfattningen rimmar väl med Eastons konstaterande att han utgår från den allmänna systemteoretiska traditionen, vilken ju är förankrad i naturvetenskaperna. Beteendet motsvarar således i det politiska systemet atomer i det fysikaliska systemet. I sociologisk teoribildning brukar interaktion knytas an till socialt beteende som försiggår mellan två eller flera individer. Härvid är det av betydelse att beakta hur A uppfattar B, hur B uppfattar A, hur de tolkar informationen samt utnyttjar den för sina syften (jfr Allardt-Littunen, 1963, s. 14). Det förefaller således som om Easton, i likhet med många politologer som sysslat med systemteoretiska tolkningar av det politiska livet, glömt ett viktigt kännetecken för politiska system, nämligen att de skapats av individer för bestämda syften (se Spiro, 1967, s. 163-174, jfr även Evans, 1970, s. 130 f. och Jones, 1967, s. 35 f.).

Vi kan vidare fråga vad Easton tänker sig att på lång sikt initierar förändringar i olika sociala system. Om det politiska systemet utgör ett system som adapterar sig till förändringar och som strävar till att bevara sina gränser, bör rimligtvis alla sociala system förete likartade kännetecken. På lång sikt bör väl ett stabilt läge uppkomma, vilket bara störs av okontrollerbara förändringar i den fysiska omgivningen?

I det föregående har vi diskuterat föreställningar som knyter an till öppna och analytiska system. Vi har ifrågasatt huruvida Easton verkligen arbetar med en

öppen systemmodell och huruvida han konsekvent håller sig till sin analytiska utgångspunkt. Vi skall vidare fästa oss vid några centrala begrepp i Eastons systemanalys.

Easton kritiserar politologer för att i alltför hög grad ha uppmärksammat speciella politiska strukturer. I Eastons systemanalys intar strukturbegreppet en undanskymd plats. Att begreppet intar en undanskymd plats verkar underligt såtillvida som systemanalysen ju strävar till att ge ett instrument för att underlätta jämförelse av olika politiska system med varandra. En sådan jämförelse bör rimligtvis innebära att vi också undersöker inom hurdana strukturer det politiska livet manifesterar sig.

Vad avser Easton med struktur? Vi definierade tidigare struktur såsom totaliteten av relationer mellan systemets element. Elementen i Eastons politiska system utgörs av interaktioner. Vi kan svårigen tänka oss vilken typ av begrepp som anger relationer mellan interaktioner. Själva interaktionsbegreppet innebär ju att åtminstone två individer handlar med beaktande av varandra. Interaktion förefaller således vara ett strukturellt begrepp som anger att individer är relaterade till varandra. Arten av denna relation kunde uttryckas med hjälp av en typologi över relationer.

Rasmussen har försökt närma sig frågan om vad som utgör en struktur genom att mena, att systemet består av handlingar som bildar ett bestämt mönster. Det betyder att handlingarna äger rum inom ramen för förväntningar och normer. Förväntningar och normer i ett visst avseende kallas roll. Ett handlingsmönster som bildas av handlingar som äger rum inom ramen för förväntningar och normer kallas struktur (Rasmussen, 1969, s. 100). En rimlig tolkning av en sådan uppfattning är att roller anger olika strukturer. Såvitt vi kan se innebär inte en sådan tolkning någon lösning på frågan om vad strukturbegreppet betyder i Eastons systemanalys. I ett sammanhang heter det dessutom hos Easton att "the concept 'political system' will be reserved for those roles and interactions relevant to the authoritative allocations for a society as a whole" (1965, A, s. 56).

Jansson har definierat det politiska systemets struktur såsom "den maktfördelning som vid en given tidpunkt härskar inom systemet, och de fasta mönsterför interaktion som råder mellan individer och grupper inom systemet" (1970, s. 106). Jansson knyter således an till maktbegreppet såsom ett strukturellt begrepp. Maktbegreppet innebär ju i första hand att vi har att göra med en relation mellan två individer (jfr Dahl, 1970, s. 17). Maktbegreppet har dessutom genom tiderna intagit en viktig ställning inom politologisk teoribildning. Det är därför överraskande att Easton inte utnyttjar sig av begreppet i någon större utsträckning.

Det är desto mera överraskande eftersom han underförstått arbetar med föreställningar som har samband med maktbegreppet. Easton skiljer nämligen mellan mera och mindre viktiga medlemmar i det politiska systemet. Enligt citatet på sid. 247 måste det politiska systemet möta åtminstone en del medlemmars krav, medan det behöver stöd från de flesta medlemmar. Uppfyllande av olika krav är således av varierande betydelse för systemets fortbestånd. Det förefaller följaktligen rimligt att anta att det är viktigare för systemet att tillmötesgå sådana personer vars krav på systemet förorsakar stress, än att tillmötesgå sådana personer vars krav på systemet vara förorsakar störningar. Av den här anledningen är det svårt att inse hur en teori om systemets fortbestånd är beskaffad som inte tar hänsyn till systemets responsivitet i förhållande till kravartikulerare med olika inflytande.

I sin tidigare bok "The Political System", diskuterade Easton utförligare maktbegreppet och vände sig emot det som kärnbegreppet kring vilket en generell politisk teori kunde byggas upp. Men Easton utmöntrade inte maktbegreppet helt och hållet i det han konkluderade att "The very most that we could say is that there is a close tie between the pattern of value-esteeming from any authoritative allocation and the distribution and use of power. Political science is the study of the authoritative allocation of values as it is influenced by the distribution and use of power" (1953, s. 145-6). I de båda böckerna från 1965 har emellertid Eastons intresse för maktbegreppet, beklagligt nog, svalnat.

Vi kunde ytterligare mångfaldiga exemplen på hur man i olika undersökningar försökt tolka begreppet struktur samtidigt som man strävat till att tillämpa Eastons systemanalytiska begreppsapparat (se t.ex. Lundquist, 1971, s. 10 f). Detta skulle emellertid inte i det här sammanhanget tjäna våra syften. Problemet är, framförallt såsom Pipping konstaterar, att vårt språk innehåller få termer som karakteriserar strukturer. Speciellt är det samhällsvetenskapliga ordförrådet behäftat med denna brist (Pipping, 1969, s. 13 f.).

I Eastons systemanalys är gränsbegreppet centralt. Vi nämnde tidigare att gränsen mellan det politiska systemet och omgivningen anger vad som skall uppfattas som oberoende och beroende variabler i en analys av det politiska livet. Vidare är en av de uppgifter Easton tillskriver det politiska systemet att bevara sina gränser. Men mest avgörande för gränsernas betydelse är naturligtvis att vi för att överhuvudtaget kunna tala om ett politiskt system, måste avgränsa systemet från dess omgivning. Huruvida en interaktion hör till det politiska systemet eller inte beror således enligt Easton på om den huvudsakligen är eller inte är orienterad emot

den auktoritativa fördelningen av värden för ett samhälle.

Gustafsson (1972, s. 19-24) har inlett en kritisk granskning av gränsbegreppet genom att påpeka att den nämnda definitionen innebär att en interaktion är icke-politisk ifall den är,

1. icke-auktoritativ och icke giltig för ett samhälle
2. auktoritativ men icke giltig för ett samhälle
3. icke-auktoritativ, men giltig för ett samhälle

Enligt Gustafsson är det första fallet oproblematiskt; några svårigheter uppstår inte att klassificera en interaktion som fyller de båda kraven att vara icke-auktoritativ och icke-giltig för ett samhälle. I det andra fallet uppstår däremot frågan vad som avses med att en värdeallokering är giltig för ett samhälle. Gustafsson kommer till den slutsatsen att Easton med tillägget 'för ett samhälle' har uteslutit ur det politiska systemet alla sådana interaktioner som äger rum inom den privata sektorn av näringslivet, och förmodligen även interaktioner inom den offentliga sektorn vilka till övervägande del är ekonomiska. Beträffande punkt tre förefaller det som om Easton inte anser att situationen kan förekomma empiriskt.

Åtminstone beträffande tolkningen av Eastons syn på auktoritativa men inte giltiga värdefördelningar för ett samhälle inställer sig flera problem än de Gustafsson behandlat. Den springande punkten då det gäller Eastons gränstragning gentemot det ekonomiska systemet förblir oklar i Gustafssons genomgång. Easton talar om att mäktiga finanshus, banker etc har "at time been critical for the political destinies of a political party and government, as in the case of the influence presumably exercised by the Bank of England during the financial crisis of the Ramsay MacDonald Government in the thirties" (Easton, 1965, A, s. 60).

Enligt Eastons uppfattning kan således ekonomiska aktörer utöva avsevärt inflytande på den auktoritativa värdefördelningen i samhället. Hans konstaterande kan bara betyda att det finns andra än politiska handlingar som inverkar på den auktoritativa värdefördelningen, eller m.a.o. en handling är inte politisk bara för att den är inriktad på auktoritativ värdefördelning. Vi frågar oss hur ekonomisk värdefördelning skiljer sig från politisk värdefördelning, eftersom Easton hänför bankens agerande till det ekonomiska systemet och vidare, hur definierar Easton analytiskt det ekonomiska systemet?

Gustafsson löser gränstragningsfrågan mellan de politiska och ekonomiska systemen genom att mena att vi bör se bara till interaktionens art, inte till i vilken omgivning eller inom ramen för vilken struktur den äger rum. Däremot blir det, menar han, klart att ekonomiska handlingar som inverkar på värdefördelningen hänförs till det politiska systemet. Underförstått är

antagligen att samma interaktion i ett annat sammanhang kan hänföras till det ekonomiska systemet, gränstragningen är ju i enskilda undersökningar en ändamålsenlighetsfråga.

Ser vi till möjligheterna att empiriskt tillämpa nämnda synsätt, uppstår problem, som har att göra med interaktionsbegreppet. T.o.m Easton har, såsom tidigare nämdes, varit tvungen att anta att interaktioner har medvetande och kan handla. Bakom begreppet har vi således en individ eller grupp som handlar i förhållande till andra individer eller grupper. Handlingen är medveten och syftar till ett bestämt mål. Handlingen kan få avsedda eller inte avsedda verkningar. Vad innebär nu att endast se till interaktionens art? Skall interaktionen klassificeras på basen av aktörens avsikter, på basen av forskarens (allmänhetens) uppfattning om interaktionens syfte eller på basen av interaktionens verkningar? Emot alla tre infallsvinklar kan man resa invändningar.

Det förefaller orimligt att (såsom Gustafsson förefaller att göra) anta att det finns en enda interaktion som kan anses svara för en viss auktoritativ fördelning av värden. Snarare är det väl så att varje auktoritativ värdefördelning uppstår som ett resultat av en lång händelsekedja bestående av många interaktioner. Till sammans med de tidigare anmärkningarna försvåras möjligheterna att skilja ut politiska från icke-politiska interaktioner ytterligare av att interaktionerna bara utgör en del av en händelsekedja. I en sådan händelsekedja kan ingå handlingar vilkas syfte är att åstadkomma en auktoritativ värdefördelning men vilka av någon anledning inte får avsedd verkan. I händelsekedjan kan även ingå handlingar som inte syftar till att åstadkomma en auktoritativ fördelning av värden i samhället, men som trots detta kommer att påverka händelsernas förlopp.

Om vi föreställer oss att interaktioner som har att göra med den auktoritativa fördelningen av värden för ett samhälle, ingår i en händelsekedja som mynnar ut i auktoritativa beslut (eller i en händelsekedja som inte når åsyftad verkan), blir det svårt att förstå den skillnad som Easton gör mellan politiska och parapolitiska system. De parapolitiska systemen är framförallt uppbyggda av auktoritativ värdefördelning inom det parapolitiska systemet. Dessutom har de ett mera begränsat intresseområde (av Gustafsson kallat kompetens) än det politiska systemet (Easton, 1965, A, s. 52 f.). Nu kan emellertid ett beslut fattat av ledningen inom det politiska systemet beröra bara ett fåtal av systemets medlemmar, medan ett beslut fattat inom ett parapolitiskt system kan beröra alla medlemmar i det politiska systemet direkt eller indirekt (jfr Jones, 1967, s. 32). Och vidare kan auktoritativ värdefördelning inom ett parapolitiskt system ha avgörande inverkan

på den händelsekedja inom det politiska systemet som leder till en auktoritativ värdefördelning med avseende å hela samhället.

Trots att slutsatsen verkar orimlig, förefaller det i stöd av det föregående som om Meehan har rätt i det att Easton i själva verket hänvisar politologer till att studera enbart nationalstaten (Meehan, 1967, s. 171, jfr även Evans, 1970, s. 128 och Gustafsson, 1972, s. 21). En annan tolkningsmöjlighet är att Easton med distinktionen mellan politiska och parapolitiska system avser att vi till det politiska systemet bör hänföra alla interaktioner som har att göra med den auktoritativa värdefördelningen, oberoende av inom vilken struktur de äger rum. Till det parapolitiska systemet hänförs då interaktioner som inte är politiska, men som såtillvida företer likheter med politiska interaktioner att de har att göra med den auktoritativa fördelningen av värden inom det parapolitiska systemet; interaktionerna har emellertid inte några verkningar utanför det parapolitiska systemet. I ljuset av den andra tolkningen av vad som avses med det parapolitiska systemet är Eastons distinktion praktiskt taget meningslös. Distinktionen säger oss nämligen ingenting om hur empirisk forskning rörande konkreta politiska förhållanden bör utföras, varken för att belysa det enskilda systemet eller flera system i komparativt syfte.

Evans (1970, s. 124-129) har ägnat Eastons användning av begreppet 'auktoritativ' uppmärksamhet. Med auktoritativ avser Easton att de personer som är avsedda att beröras av den auktoritativa värdefördelningen upplever att de är bundna av den. Auktoritet är en undergrupp till maktrelationer som är en undergrupp av inflytande relationer. Med inflytande avser Easton att A påverkar B i någon riktning. Om A:s påverkan är avsiktlig, d.v.s om A avser att få B att göra något speciellt, talar Easton om maktrelationer. Det finns fyra typer av maktrelationer. Om B är omedveten om A:s påverkan kallas maktrelationen för *manipulation*. Om B är medveten om A:s påverkan och betar sig såsom A vill, men gör det utgående från sina egna värderingar, kallas maktrelationen för *övertalning*. Om åter A utövar sin styrka för att tvinga B att göra som A vill, talar Easton om en *tvångsrelation* (force). Om B slutligen samtycker (upplever som bindande?) till A:s krav utan att B prövar dessa i förhållande till sina egna värderingar, kallas maktrelationen för *auktoritativ*.

Evans har på basen av sin begreppsanalys riktat flera välbetänkta invändningar emot Eastons sätt att använda uttrycket auktoritativ. En auktoritativ maktrelation förutsätter att A avsiktligt påverkar B. Men Easton menar att den auktoritativa värdefördelningen kan vara förankrad i ledningens avsiktliga handlingar

likaväl som systemets sätt att arbeta, d.v.s i dess praxis (Evans, 1970, s. 124). Här föreligger således en klar motsägelse hos Easton.

Easton skiljer inte mellan olika grunder för att B samtycker till A:s krav i en auktoritativ maktrelation. Det viktiga för Easton är att B samtycker, inte grunderna för en sådan handling. Sålunda kan t.ex B:s samtycke vara ett resultat av att A hotar med våld ifall B inte samtycker. Men för att hot om våld i längden skall vara trovärdigt, måste våld användas. Gränsen mellan tvångsrelationer och auktoritativa relationer är således mycket vag. Framförallt är det svårt att inse att vi bör rikta uppmärksamhet bara på auktoritativ värdefördelning och inte t.ex på de tvångsrelationer som förefaller vara ett villkor för att det politiska systemet skall fortbestå. Med hänsyn till Eastons allmänna utgångspunkter, betonandet av den auktoritativa värdefördelningens fortbestånd oberoende av de strukturer inom vilka fördelningen äger rum, kan man förstå att Easton inte gör stor skillnad mellan auktoritet och tvång. Härvidlag faller han på sätt och vis in i den tradition inom politologin inom vilken man, i likhet med Max Weber, definierar staten som havande monopol på legitimt fysiskt tvångsutövande inom ett bestämt territorium (jfr Dahl, 1970, s. 4-5). Men varför då enbart tala om auktoritativ värdefördelning?

Skillnaden mellan övertalning och auktoritativ maktutövning är inte heller klar. Vad innebär det att B inte reflekterar över grunderna för att samtycka till A:s krav? Det är möjligt att B är omedveten om vart A syftar med sitt krav, trots att B vet att A vill påverka B. I det fallet kan B inte överväga betydelsen av A:s krav i förhållande till sina värderingar. Däremot innebär det inte att B inte kan anses acceptera A:s krav pga övervägande i förhållande till sina värderingar; det är överhuvudtaget svårt att se att B någonsin, om B är medveten om A:s försök att påverka, samtycker till A:s krav utan att väga kraven i förhållande till sina värderingar. Således är också skillnaden mellan övertalning och auktoritativ maktutövning svår att dra både teoretiskt och empiriskt. Vidare förefaller den ovan nämnda situationen i vilken B inte är medveten om A:s verkliga syfte att helt obetydligt skilja sig från det som Easton kallar manipulation.

Den rimliga slutsatsen av det föregående är att vi inte kan skilja auktoritativa värdefördelningar från andra värdefördelningar på ett meningsfullt sätt. Det betyder att huvudkriteriet för att fastslå huruvida värdefördelningar är auktoritativa eller inte är om de accepteras eller ej. Ett sådant betraktelsesätt innebär emellertid att vi inte kan klassificera en interaktion i en händelsekedja som ännu inte lett till en värdefördelning som varande varken politisk eller icke-politisk. Easton har

alltså inte givit några egentliga kriterier för att dra gränser kring det politiska systemet.

Vi kunde ta upp ytterligare begrepp i Eastons analysmodell och komma till samma slutsats som ovan, nämligen att begreppen är internt motstridiga och praktiskt taget omöjliga att ge en operationell innebörd. Istället för att göra det skall vi peka på vissa slagsidor i Eastons systemanalys som gör den ägnad att belysa vissa frågor framom andra.

I nära anslutning till diskussionen om gränsdragningen mellan de ekonomiska och politiska systemen kan vi ställa frågan hur man inom Eastons modell kan belysa växelverkan mellan de båda systemen. Hur kan man överhuvudtaget belysa växelverkan mellan två analytiskt definierade system? Om till det politiska systemet hänförs all interaktion som är inriktad på den auktoritativa fördelningen av värden för ett samhälle, oberoende av inom vilka institutionella förhållanden denna interaktion äger rum, innebär det väl rimligtvis att sådan verksamhet inom ekonomiska institutioner som inverkar på värdefördelningen, måste hänföras till det politiska systemet. Den enda framkomliga vägen att undersöka växelverkan mellan det ekonomiska och politiska systemet förefaller att vara att, såsom Easton i vissa konkreta exempel gör, dra institutionella gränser mellan systemen och därefter undersöka sådana fenomen som 'overlapping membership' samt på vilket sätt beslut inom de ekonomiska institutionerna begränsar möjligheterna att fatta beslut inom det politiska systemet. Men i och med detta har vi tagit ett långt steg bort från allt det Easton eftersträvat, i riktning mot en mera traditionell politologisk teoribildning (jfr även uppläggningsen i Sharkansky, 1972, s. 11)

Eastons systemanalys är inte särskilt väl lämpad för att vägleda undersökningar om hur mål formuleras inom det politiska systemet och hur olika strategier för uppnående av målen väljs. Detta är ett uttryck för det tidigare nämnda passiva draget i Eastons systemuppfattning. Detta drag stärks ytterligare av att Easton inte, såsom tidigare nämndes, ägnat det politiska systemets output särskild uppmärksamhet. Det är emellertid svårt att se hur man kan åstadkomma en teori om systemets strävan att fortsätta den auktoritativa värdefördelningen utan att fästa särskild uppmärksamhet vid hur olika typer av output i olika situationer och omgivningar leder till gynnsam reglering av input. I nära anslutning till dessa synpunkter har Leslie (1972) påvisat att Eastons systemanalys i själva verket endast utgör en analys av hur systemet strävar till att påverka inputvariabeln stöd. Easton menar visserligen att systemet även strävar till att reglera införseln av krav, men Leslie visar att denna reglering i Eastons analys sker för att i sista hand garantera ett tillräckligt stöd för systemet för att det skall kunna fortsätta med den

auktoritativa fördelningen av värden. Strävan att kompensera den här bristen i Eastons analys tillsammans med den traditionellt starka inriktningen på teorier om hur och till förmån för vem beslut fattas, har inom politologin lett till en under de senaste åren starkt växande 'policy analysis' (jfr Damgaard, 1972).

Eftersom ett syfte med vår genomgång av Eastons systemanalys är att påvisa användbara drag i hans begreppsapparat, kan vi sammanfatta den kritiska genomgången i följande punkter:

1. Easton har inte anfört några rimliga argument för att hans frågeställning, hur ett politiskt system kan fortsätta att allokera värden auktoritativt i en föränderlig omgivning, utgör en fruktbar utgångspunkt för att undersöka konkreta politiska system, enskilt eller i jämförande belysning.

2. Easton betonar helt riktigt att vi behöver föreställningar som är förbundna med öppna system snarare än med slutna system, men hans systemanalys har funktionalistiska drag som gör att den betonar slutna framom öppna drag i det politiska systemet.

3. I konkreta forskningsuppgifter är det ändamålsenligare att utgå från konstruktiva än från naturliga system. Enskilda elements trivialitet bestäms framförallt av undersökningens normativa utgångspunkter, till vilka vi hänför värdepremisser, allmänna forskningsgrepp (metoder) och referensramar.

4. Easton betonar vikten av att arbeta med analytiska system i stället för med medlemsskapssystem p.g.a sin allmänna frågeformulering. Betonandet av analytiska system har emellertid lett till inkonsekvenser och till en så abstrakt analytisk modell att den är praktiskt taget omöjlig att tillämpa i empiriska undersökningar utan att göra tilläggsantaganden som strider emot modellens allmänna utgångspunkter.

5. Framförallt har det analytiska begreppet politisk interaktion visat sig vara olämpligt som element i den analytiska systemuppfattningen. Interaktionsbegreppet har medfört passiva drag i Eastons analys som bl.a tagit sig uttryck däri att begreppet är otillräckligt för att fördjupa förståelsen av hur ett system handlar aktivt, d.v.s uppställer mål och väljer handlingsalternativ. Dessutom riktar interaktionsbegreppet i motsats till det Easton hävdar, uppmärksamheten bort från den enskilda individen som det element i det politiska systemet vars handlingar och bevekelsegrunder man vill förstå.

6. Betonandet av interaktionsbegreppet har vidare samband med att Easton tillmäter strukturbegreppet underordnad betydelse i sin systemanalys. Framförallt har maktbegreppet, eller mera allmänt inflytandebegreppet, erhållit en styvmoderlig behandling, trots att Easton ofta arbetar med föreställningar som har samband med dessa begrepp.

7. Som ett konkret uttryck för svårigheterna att tillämpa ett analytiskt betraktelsesätt i en systemanalytisk genomgång av det politiska livet framstår Eastons försök att avgränsa det politiska systemet från sin omgivning. Eastons gränsdragning är teoretiskt sett ohållbar. Men även om Easton lyckades lösa gränsdragningsproblemet på det teoretiska planet, kvarstår oerhört stora svårigheter att tillämpa gränsdragningen i konkreta undersökningar. För en ändamålsenlig gränsdragning krävs, dels att gränsdragningen är sådan att samverkan mellan olika analytiska sociala system (varav det politiska systemet är ett) kan undersökas, dels att gränsdragningen är sådan att vi erhåller vägledning för att klassificera konkreta handlingar som tillhörande eller inte tillhörande systemet, oberoende av deras verkningar.

Krister Ståhlberg

Litteraturförteckning

- Allardt, E (1972) "Om svensk sociologi", Helsingin sosiologian laitoksen tutkimuksia, nr 178 (stencil)
- Allardt, E – Littunen, Y (1965) *Sociologi*, Stockholm
- Anckar, D (1971) Partipinioner och utrikespolitik. En studie av partipolitiska pressopinioner kring ett antal händelser i Finlands utrikespolitik 1955-1963. Åbo
- Bertalanffy, L (1969) "The Theory of Open Systems in Physics and Biology", ingår i Emery, s. 70-85
- Boulding, K (1968) "General Systems Theory", ingår i Buckley, s. 3-10"
- Buckley, W (1968) *Modern systems research for the behavioral sciences*
- Dahl, R a (1970) *Modern Political Analysis*, 2nd edition, Englewood Cliffs
- Dahl-Jacobsen, K (1964) *Teknisk hjelp og politisk struktur*, Oslo
- Damgaard, E (1972) "Politisk output analys", ingår i *Statsvetenskaplig tidskrift* 1/1972, s. 107-122
- Deutsch, K W (1972) *Politik och styrelse*, Lund
- Easton, D (1953) *The Political System*, New York
- Easton, D (1965 a) A framework of political analysis, Englewood Cliffs
- Easton, D (1965 b) A systems analysis of political life, New York
- Easton, D & Dennis, J (1969) *Children in the political system*, New York
- Emery, F E (ed. 1969) *Systems thinking*, Penguin books, Suffolk.
- Evans, M (1979) "Notes on David Easton's model of the political system" ingår i *Journal of Commonwealth political Studies*, July/1970, s. 117-133
- Gustafsson, G (1972) "Strukturömvandling och politisk socialisation" Umeå (stencil)
- Homans, G H (1962) *Social behavior: its elementary forms*, New York.
- Homans, G H (1964) "Bringing men back in" ingår i *American Sociological Review* 6/1964, s. 809-18
- Israel, J (1970) "Systemteorins tillämpningsmöjligheter inom sociologin" ingår i *Sociologiska meddelelser* 1-2/1970, s. 13-18
- Israel, J (1972) Om konsten att lyfta sig själv i håret och behålla barnet i badvattnet – kritiska synpunkter på samhällsvetenskapens vetenskapsteori, Stockholm
- Jansson, J M (1969) *Politikens teori*, Borgå
- Jones, R E (1967) *The functional analysis of politics*, London
- Katz & Kahn (1969) "Common characteristics of open systems" ingår i *Emery*, s. 86-104
- Leslie, P (1972) "General theory in political science: A critique of Easton's systems analysis" ingår i *British Journal of Political Science*, s. 155-172
- Lundquist, L (1971) *Förvaltningen i det politiska systemet*, Malmö
- Lundqvist, L (1971) *Miljöförvaltning och politisk struktur*, Lund
- Meehan, E (1967) *Contemporary political thought*, Homewood
- Pipping, K (1969) *Systemteori och funktionsanalys*, Lund
- Rasmussen (1969) *Komparativ politik I*, Stockholm
- Reading, R R (1972) "Is Easton's system persistence framework useful?" *Journal of politics*, vol. 34, s. 258-267
- Rudebeck, L (1970) *Politik och utveckling*, Stockholm
- Sharkansky, I (1972) *Public Administration*, sec.ed., Chicago
- Spiro, H J (1967) "An evaluation of systems theory" s. 164-174, ingår i *Charlesworth* (ed.) *Contemporary political theory*, New York
- Ståhlberg, K (1971) *Samhällsplaneringens inverkan på förvaltning och samhällsliv på Åland*, Meddelande från Institutet för samhällsforskning vid Åbo Akademi, nr 1971 B:9
- Young, O (1968) *A systemic approach to international politics*, Center of international studies, Princeton University (stencil)
- Young, O (1970) *Analysinriktningar inom modern statsvetenskap*, Stockholm

SSSR: Apokalypsens vilddjur eller neurotisk björn?

Trender och profiler i amerikansk sovjetforskning

Den begränsade ambitionsnivån för denna översikt är att förmedla en del intryck av amerikansk sovjetforskning – främst då den del som sysslar med Sovjets utrikespolitik. Dessa intryck har jag fått dels via litteraturen dels via personliga sammanträffanden med en rad ledande sovjetforskare i USA.

Rubriken torde kräva en förklaring. Den hänför sig till en bok av William Welch kallad *American Images of Soviet Foreign Policy*¹, vari författaren gått genom alla större vetenskapliga arbeten om Sovjets utrikespolitik, som utgetts i USA 1959–1968, och undersökt vilka bilder ('images') av Sovjet som författarna utgått från. Han särskiljer tre olika bilder, vilka han betecknar med analogier från djurriket. En del uppfattar Sovjet som Uppenbarelsebokens apokalyptiska vilddjur (oförän-

derligt aggressivt och expansionistiskt). Andra ser i Sovjet en åldrande tiger, som med tilltagande mognad jagar och dödar mera sällan (oföränderligt expansionistiska mål men en viss uppmjukning i fråga om medel efter Stalin). Enligt den tredje bilden påminner Sovjet om en neurotisk björn. Man har funnit, att björnar med avvikande färg stöts ut och isoleras av andra björnar, blir neurotiska och visar aggressivitet om de provoceras aldrig så lite, trots att björnen normalt är en relativt godmodig och fredlig djurart. På samma sätt ses aggression inte som något inneboende sovjetiskt karaktärsdrag utan som sporadiska reaktioner på handlingar som upplevs om hotfulla. Frukten snarare än aggressiv expansionism är drivfjädern.

Welch finner, att den första bilden var vanligast vid den undersökta periodens början, och den tredje vid periodens slut. De amerikanska sovjetforskarnas bild av Sovjet har med andra ord utvecklats i riktning mot större nyansering och tolerans. Det kalla krigets svart-vita bild har fått gråtoner.

Utöver att beskriva en intressant utveckling kan Welch's bok även sägas vara symptomatisk för den amerikanska sovjetforskningen i nuläget. Det är en forskningsgren, som i hög grad präglas av självprövning och självvranssakan. Krisstämningen är utbredd. Man upplever sig ha hamnat i en återvändsgränd och famlar efter en väg ut. Ur missnöjet med vad som åstadkommit hittills har växt fram en introspektiv debatt, som ofta rör sig kring sekundära och tertiära frågor. Sålunda har Welch's bok gett upphov till en diskussion, där inläggen kan karakteriseras som kritiska utvärderingar av en kritisk analys av olika analysinriktningar.

Alexander Dallin² har i ett debattinlägg³ framhållit, att logiskt sett kan de fel och misstag som begåtts inom sovjetforskningen härröra antingen från (1) observationsobjektet, (2) observatören eller (3) metoderna för observation och analys. Denna enkla tredelning kan tjäna som utgångspunkt för en diagnos av sovjetforskningens kristillstånd.

(1) *Observationsobjektet*. Det är alldeles självklart, att många av sovjetforskningens problem hänger samman med informationens karaktär. Vår information om Sovjet är otillräcklig och dessutom ofta otillförlitlig. Detta är emellertid förhållanden, som man känt till hela tiden och som inte ligger till grund för dagens krisstämningar.

(2) *Observatören*. Frågan huruvida förklaringen till sovjetforskningens bekymmer står att finna i karaktäristika hos de amerikanska sovjetforskarna, figurerar inte sällan i debatten. Ofta uppmärksammas det faktum, att en stor andel av forskarna har östeuropeisk eller rysk bakgrund. Emellertid är, som Dallin påpekar i sin artikel, misstagen på intet sätt koncentrerade till

denna grupp (även om Welch finner, att den är över-representerad i den första, oförsonliga bilden). Där- emot framhävs ofta faktorer, som rör amerikanska sovjetforskarens allmänna situation.

De är naturligtvis påverkade av det amerikanska samhällets värderingar. Man finner en ganska god överensstämmelse mellan det politiska klimatet i USA och de dominerande tolkningarna av sovjet-specialister. Amerikanska forskare är inte fria från den "partij-nost" de beskyller sina sovjetiska kolleger för, även om det sociala och politiska trycket mot konformitet är mera subtilt i USA. Denna tendens förstärks av att sovjetforskarna traditionellt varit nära associerade med beslutsfattarna.

Mot detta resonemang har man gjort invändningen, att sovjetforskningen ingalunda karakteriseras eller karaktäriseras av likriktning och konsensus. Daniell Bell beskriver i sin klassiska artikel "Ten Theories in Search of Reality"⁴ den tidiga sovjetforskningens närmast kaotiska mångfald, och Welch använder uttryck som "difference, divergence and dissent" för att beskriva läget ett decennium senare.

Vad vore väl idag mera passande än att tillkalla Dr. Kissinger för att medla mellan dessa motsatta uppfattningar? Kissinger lär en gång ha sagt: "Intellectuals are called in not because anyone cares about their opinion but because they are judged to be useful in defending policy elsewhere"⁵ – och han borde väl veta. Jag menar också, att man vid en noggrann granskning finner stor variation och många olika uppfattningar bland de amerikanska sovjetforskarna genom tiderna men att de som företrätt en uppfattning som överensstämt med de politiska konjunkturerna kommit att dominera och blivit kända – och anlitade – utanför sovjetforskarnas egen trånga krets.

I detta sammanhang får man inte glömma bort sovjetforskningens beroende av den utrikespolitiska situationen. Detta belyses väl i dagens läge, då avspänning gentemot Sovjet utgör en grundsten i USA:s utrikespolitik. Med det kalla krigets borttynande upplevs sovjetforskning inte längre som lika angelägen av makthavarna. Detta märks framför allt i de forskningsinstitutioner, som regeringen ansvarar för. En sovjet-specialist, som f.n. är anställd vid US Information Agency i Washington, klagade över den hårdhanta centralstyrningen, som förbjuder publicerandet av studier, som skulle kunna reta ryssarna och sätta avspänningen i fara. USIA:s egen tidskrift *Problems of Communism*, menade han, "is turning into another World Marxist Review". Rand Corporation är inte längre en tummelplats för sovjetforskare; kvar finns bara ett litet fåtal. Flera specialinstitutioner för sovjetforskning finner sig i finansiella svårigheter på grund av minskande bidragsflöde. Vernon Aspaturian⁶, som skrivit

mycket om olika sovjetiska gruppers utrikespolitiska intressen, har urskilt grupper som "tjänar" på internationell avspänning respektive ökad spänning. I den senare kategorin placerar han t.ex. militären, den tunga industrin och ortodoxa partiideologer. Vid ett samtal jag hade med honom sade han, att han idag var benägen att tillfoga ytterligare en grupp till den listan: amerikanska sovjetforskare.

(3) *Metoder för observation och analys.* Det är framför allt kring denna aspekt som debatten kretsas. Welch koncentrerar t.ex. sin kritik på denna punkt och drar slutsatsen, att sovjetforskningen inte motsvarar de krav man kan ställa på vetenskapliga arbeten. Sovjetforskningens modeller såväl som dess metoder har ställts i fokus.

De modeller sovjetforskarna utgått från har oftast varit implicita och därtill starkt förenklade. Man kan t.ex. urskilja en historisk modell, som betonar kontinuiteten med det gamla Ryssland och som ser sovjetisk utrikespolitik som en fortsättning av den tsarryska imperialismen. Enligt den ideologiska modellen vägleds Sovjets agerande av den marxist-leninistiska doktrinen, och analysen reduceras till exegetik. Den totalitära modellen framställer det sovjetiska politiska systemet som en liten grupp härskare med oinskränkt makt över ett atomiserat samhälle, ett system som anses ge upphov till utrikespolitisk aggressivitet och expansionism.

Det gemensamma för dessa "modeller", som uppträder i olika kombinationer och variationer, är deras tendens att framställa sovjetisk politik som något helt unikt och säregt. Speciellt vad gäller den totalitära modellen, som i hög grad dominerat tänkandet i amerikansk sovjetforskning, har det dock på senare tid skett stora och betydelsefulla förskjutningar, som det kan vara skäl att se lite närmare på.

Det *kremnologiska* perspektivet innebär en första modifiering. Visserligen sätter kremnologerna den trånga kretsen av politiker i Politbyrå och Sekretariatet i fokus, men deras analys är inriktad på konflikter inom ledarskapet snarare än den monolitiska enhet, som den totalitära modellen förutsätter. Kremnologin bygger på två grundläggande antaganden: (1) Det pågår en ständig maktkamp i Kreml, som skiljer sig från motsvarigheterna i andra politiska system genom sin intensitet och beständighet. Avsaknaden av "succesionsordning" ligger till grund för denna maktkamp. Makthänsyn överskuggar ofta sakfrågorna i ledarnas agerande. Ledarna bygger upp personliga allianser, ofta baserade på protegé-förhållanden som grundläggs på ett tidigt stadium i deras karriärer. (2) Det förekommer i sovjetiska massmedia s.k. "esoterisk kommunikation", vars djupaste innebörd kan förstås av endast en del av mottagarna. Ledarskapet har ett visst behov av

kommunikation med subeliter, som har förmåga att "läsa mellan raderna". Sådan kommunikation möjliggörs av det starkt ritualiserade politiska språket i Sovjet i förening med en stark känsla för "protokoll" i den diplomatiska bemärkelsen. Vem som gör vad, när, var, hur och i vilken ordning kan ge viktig information för en initierad iakttagare.

Genom en noggrann granskning och analys av den "esoteriska kommunikationen" i sovjetiska massmedia söker således kremnologerna rekonstruera maktkampen i Kreml. Deras analyser har ofta utsatts för kritik. Farorna för överrationaliseringar är uppenbara, frestelsen att finna dolda antydningar i allt är stor. Oansenliga detaljer kan under kremnologernas förstoringsglas anta vidlyftiga proportioner. Medan kremnologin av sina försvarare ofta liknas vid paleontologi (strävan att rekonstruera en helhet utifrån fragmentariska belägg), varnar dess kritiker för "demonologi" (försök att belägga obevisade förändringar med hjälp av obevisade konspirationer).

Kritik har också riktats mot kremnologins överbetoning av personliga maktaspekter. Som en följd av detta perspektiv får kremnologerna den politiska processen i Sovjet att framstå som mera unik än den kanske i själva verket är.

De bästa kremnologiska analyserna undviker dessa fallgropar. De förenar slutledningsförmåga och återhållsamhet samt tar hänsyn till växelverkan mellan maktsträvanden och politisk intresseinriktning. Till denna kategori måste man räkna Carl Lindens kartläggning av oppositionen mot Chrusjtjov 1957-1964⁷. Sidney Ploss⁸ är en annan amerikansk exponent för kremnologisk analys när den är som bäst.

Framför allt Lindens arbete pekar fram emot ytterligare en perspektivförskjutning: *intressegruppanalysen*. Allt eftersom bevis på skiljaktigheter och dispyter inom ledarskapet ackumulerats, har tanken på att bredda kremnologins fokus och inkludera subeliter i analysen växt fram. Dessutom har det blivit allt mer uppenbart, att de sociala, ekonomiska och teknologiska förändringarna i Sovjet genererat nya potentiella aktörer i den politiska processen. Termen "intressegrupp" har överförts – ibland ganska slapt och urskillningslöst – från västliga (framför allt amerikanska) förhållanden för att tjäna som benämning på dessa subeliter.

Den av Gordon Skilling och Franklyn Griffiths redigerade volymen *Interest Groups and Soviet Politics*⁹ ger en samlad bild av denna analysinriktning och inrymmer även kritiska synpunkter. Intressegruppanalytikerna har producerat tre olika typer av studier: (1) Monografier om specifika grupper. Denna typ av studie innefattar normalt en diskussion om gruppens sammansättning, intresse och agerande i ett antal frå-

gor. De flesta artiklarna i Skilling-Griffiths' volym har denna karaktär. Roman Kolkowicz's detaljerade studie av den sovjetiska militären förtjänar också ett omnämnande¹⁰. (2) Kvantitativ innehållsanalys av tidskrifter, som förmodas representera gruppintressen. Denna typ lägger tonvikten vid gemensamma attityder och söker svar på frågan, huruvida det är berättigt att benämna de studerade grupperna *intressegrupper*¹¹. (3) Fallstudier av specifika tvistefrågor, där man söker kartlägga olika gruppers försök till påverkan i en viss sakfråga¹². Medan de flesta av de studier som hittills gjorts är av den första typen, efterlyser man ofta fler studier av den tredje typen, som anses vara den kanske mest lovande infallsvinkeln.

Vilka konsekvenser har då dessa förskjutningar av den totalitära modellen haft för analysen av Sovjets utrikespolitik? Det är ju vanligt inom internationell politik att se staten som aktör och "svartboxa" den inre dynamiken. Detta betraktelsesätt har under påverkan av den totalitära modellen ansetts speciellt befogat ifråga om Sovjets utrikespolitik.

I officiell sovjetisk doktrin ses utrikespolitik som en fortsättning av inrikespolitiken. Inom västlig politisk analys finns det också en inriktning som betonar utrikespolitikens inrikespolitiska bakgrund och "linkages" mellan nationella och internationella politiska system. Båda synsätten har emellertid företrädesvis applicerats på väststaters utrikespolitik och har tenderat att behandla Sovjet som ett undantag. Det är först på senare tid som västliga sovjetforskare börjat på allvar intressera sig för sambandet mellan sovjetisk inrikes- och utrikespolitik. Man kan här givetvis skönja påverkan från kremlologins och intressegruppanalysens utveckling. Dock förekommer det ännu förvånansvärt lite kontakt mellan kremlologer och intressegruppanalytiker å ena sidan och utrikespolitiska analytiker å andra sidan.

Ett intressant undantag utgör Robert Slusser¹³, ett kontroversiellt namn inom sovjetforskarnas krets. I sin senaste bok¹⁴ analyserar han i detalj sex månaders Berlin-kris 1961 utifrån ett kremlologiskt perspektiv, där Sovjets utrikespolitiska åtgärder återförs till den inre maktkampen i Kreml. Man kan kanske diplomatiskt säga, att boken belyser kremlologins begränsningar såväl som dess möjligheter.

En bok som uppenbarligen varit mycket inflytelserik vad gäller sovjetforskarnas ökade intresse för förenandet av inrikespolitisk och utrikespolitisk analys är Graham Allison's *Essence of Decision*¹⁵. Allison's applicerande av tre olika förklaringsmodeller på Cuba-krisen framhålls både av förespråkarna för och kritikerna av en fördjupad analys av den inrikespolitiska bakgrunden till Sovjets utrikespolitik. Anhängarna ser potentialen i Allison's "organizational process" och "bu-

reaucratic politics" modeller för studiet av sovjetisk utrikespolitik; kritikerna påpekar, att bristen på relevant material gör att Allison's försök att förklara Sovjets agerande i Cuba-krisen med hjälp av dessa båda modeller blir högst spekulativa.

Faktum kvarstår, att flera amerikanska sovjetforskare idag sysselsätter sig med den här aspekten. Alexander Dallin har skrivit en del artiklar¹⁶ och planerar ett större verk i ämnet. Vernon Aspaturian söker identifiera olika gruppintressen i den utrikespolitiska beslutsprocessen och har bl.a. för Rand gjort en omfattande, ännu opublicerad studie av olika attityder gentemot Kennedy-regimen. Roman Kolkowicz¹⁷ försöker bl.a. med hjälp av simulering att rekonstruera "bureaucratic politics" i Sovjet. Franklyn Griffiths¹⁸ har i en uppmärksamman men tyvärr ännu opublicerad avhandling kartlagt olika "tendenser" eller utrikespolitiska tankeskolor i Sovjet¹⁹. Naturligt nog har det sovjetiska "militär-industriella komplexet" tilldragit sig speciellt intresse från dem som intresserar sig för Sovjets utrikespolitik²⁰.

En betydande del av den sovjetologiska debatten har rört sig kring *metoder* och har i stor utsträckning utgjort ett eko av den mera omfattande debatten mellan "traditionalister" och företrädare för en mera "vetenskaplig" inriktning inom den politiska vetenskapen i stort. Frederic Fleron²¹ är en framträdande företrädare för mera "vetenskaplighet" inom sovjetforskningen. Skolad i vetenskapsteori, statskunskap och "Soviet area studies" började han som ung doktorand i mitten av 1960-talet på sovjetforskarkongresser tala om begreppsprecisering, hypotesprövning och kvantitativa metoder samt hävdade, att flertalet sovjetstudier inte motsvarade elementära metodologiska krav. Motståndet blev inte översvallande. Vad gäller den metodiska förnyelsen på den utrikespolitiska analysens område är Jan Triska²² en förgrundsgestalt. I egenskap av äldre, etablerad sovjetforskare har han väl mötts med lite mera respekt och vördnad, även om hans kvantitativa metoder inte alltid tillfullo uppskattats eller ens förståtts av sovjetforskarkollegerna.

Flerons, Triskas och andras insatser har emellertid medfört en betydligt större metodmedvetenhet inom sovjetforskningen. De har fungerat som brobyggare mellan samhällsvetenskaperna och den specialiserade och tidigare ganska isolerade sovjetforskningen. Denna isolering hade en organisatorisk bakgrund i de talrika "Soviet area centers", som gynnade områdesspecialisering på bekostnad av gedigen förankring inom en vetenskapsdisciplin.

Sammanfattningsvis är det således tre trender som enligt min mening är framträdande inom amerikansk sovjetforskning.

(1) Utvecklingen mot en mer nyanserad, mindre stereotyp syn på Sovjet, vilken belyses i Welch's bok. Intressant nog kan samma tendens skönjas i sovjetiska samhällsvetares syn på USA²³.

(2) Uppluckringen av de förenklade, "skräddarsydda" modeller man tidigare – vanligen implicit – arbetat utifrån, vilket resulterat i ökat intresse för sambandet mellan sovjetisk utrikes- och inrikespolitik.

(3) Ökad metodologisk medvetenhet och förnyelse.

Mot denna bakgrund menar jag, att det finns skäl för en försiktig optimism beträffande den amerikanska sovjetforskningens möjligheter att komma stärkt ur sitt kristillstånd.

Christer Jönsson

Noter

- ¹ (New Haven, Yale University Press, 1970).
- ² F.n. vid Stanford University; förf. bl.a. till *The Soviet Union and the United Nations* (New York, Praeger, 1962) och *The Soviet Union and Disarmament* (New York, Praeger, 1964).
- ³ "Bias and Blunders in American Studies on the USSR", *Slavic Review* vol. 32: no. 3 (Sept. 1973).
- ⁴ *World Politics* 1958:3
- ⁵ Samuel L. Sharp: "Unity or the Struggle of Opposites: Coexistence or Consensus in American Views of Soviet Foreign Policy?", *Newsletter on Comparative Studies of Communism* vol. VI: no. 2 (Feb. 1973) s. 12.
- ⁶ F.n. chef för Slavic and Soviet Language and Area Center vid Pennsylvania State University; förf. till bl.a. *Process and Power in Soviet Foreign Policy* (Boston, Little, Brown, 1971).
- ⁷ *Khrushchev and the Soviet Leadership 1957-1964* Baltimore, Johns Hopkins Press, 1966). Linden, vars föräldrar f.ö. är utvandrade smålänningar, är f.n. verksam vid Institute for Sino-Soviet Studies, George Washington University i Washington, D.C.
- ⁸ Hans *Conflict and Decision-Making in Soviet Russia* (Princeton University Press, 1965) är en fallstudie av jordbrukspolitiken. Ploss har även redigerat *The Soviet Political Process: Aims, Techniques and Examples of Analysis* (Waltham, Ginn and Co., 1971), som innehåller åtskilliga prov på kremnologisk analys.
- ⁹ (Princeton University Press, 1971).
- ¹⁰ *The Soviet Military and the Communist Party* (Princeton University Press, 1967).
- ¹¹ Den mest diskuterade – och diskutabla – studien av detta slag är Milton Lodge: *Soviet Elite Attitudes Since Stalin* (Columbus, Merrill, 1969).
- ¹² Ett gott exempel är J.J. Schwartz & W.R. Keech: "Group Influence and the Policy Process in the Soviet Union", *APSR* LXII:3 (Sept. 1968), som behandlar skolreformen 1958.
- ¹³ F.n. vid Michigan State University.
- ¹⁴ *The Berlin Crisis of 1961: Soviet-American Relations and the Struggle for Power in the Kremlin, June-November 1961* (Baltimore, Johns Hopkins Press, 1973).
- ¹⁵ (Boston, Little, Brown, 1971).
- ¹⁶ Se t.ex. "Soviet Foreign Policy and Domestic Politics", *Journal of International Affairs* XXIII:2

(1969) och "Domestic Factors Influencing Soviet Foreign Policy" i M. Confino & S. Shamir (eds.): *The U.S.S.R. and the Middle East* (Jerusalem, Israel Universities Press, 1973).

¹⁷ F.n. vid UCLA.

¹⁸ F.n. vid University of Toronto.

¹⁹ En viss inblick i Griffiths' analys kan man få via hans artiklar, t.ex. "Inner Tensions in the Soviet Approach to Disarmament", *International Journal* (Toronto) XXII:4 (1967) och "A Tendency Analysis of Soviet Policy-Making i Skilling-Griffiths, *op.cit.*

²⁰ Se t.ex. temanumret "The Military-Industrial Complex: USSR/USA", *Journal of International Affairs* vol. 26:1 (1972) och M. Gallagher & K. Spielmann, Jr.: *Soviet Decision-Making for Defense* (New York, Praeger, 1972).

²¹ F.n. vid State University of New York at Buffalo. Har bl.a. redigerat *Communist Studies and the Social Sciences* (Chicago, Rand McNally, 1969); Tillsammans med E. Hoffmann redaktör för *The Conduct of Soviet Foreign Policy* (Chicago, Aldine-Atherton, 1971).

²² F.n. vid Stanford University. Tillsammans med D. Finley har han skrivit *Soviet Foreign Policy* (New York, Macmillan, 1968).

²³ Se t.ex. W. Zimmerman: *Soviet Perspectives on International Relations 1956-1967* (Princeton University Press, 1969).

Det franska presidentvalet

1 Den politiska situationen i Frankrike våren 1974.

De franska parlamentsvalen i mars 1973 ledde till seger för den regerande gaullistmajoriteten (se Statsvet. Tidskr. 1973:3). I valkampanjen lovade regeringen satsningar på välfärdspolitiska områden, vilka tidigare hade försummats. Men den vanlige fransmannen, M. Dupont, hade ett år senare inte märkt mycket av "den nya politiken". Snarare var nog M. Dupont mer bekymrad över situationen i landet våren 1974 än vad han hade varit våren 1973. I Frankrike rådde än kraftig inflation (ca 14%/år). Priserna på alla varor steg mycket kraftigt i landet – delvis som en följd av oljekrisen under vintern. Den sociala oron i Frankrike var stor. Det mest spektakulära fallet av denna oro var ockupationen av klockfabriken LIP. En lång förhandlingsprocess krävdes innan en acceptabel lösning för parterna i affären nåddes. Bankstrejker, strejk vid Börsen i Paris och böndernas och småbutiksägarnas aktioner för att erhålla bättre levnadsvillkor ingick också i bilden av det oroliga social läget.

Utrikespolitiskt framstod Frankrike våren 1974 som västvärldens svarta får. Landet vägrade delta i gemensamma försök att lösa oljekrisen, accepterade först efter en lång motsträvighet samarbetsformerna

med USA och arbetet i Nato. Frankrike drog sig ur det europeiska valutasamarbetet och lät francen flyta i förhållande till övriga valutor. Oron förstärktes av det bestämda ryktet, att landets president Georges Pompidou var allvarligt sjuk.

I ett försök att effektivisera regeringsarbetet och lösa landets många problem, vidtog president Pompidou en regeringsombildning i månadsskiftet februari – mars 1974. Denna innebar ett minskat antal ministrar, vilka skulle ha en mer gemensam politisk syn på hur problemen skulle lösas. Messmer behölls som premiärminister, framför allt för att man skulle kunna hålla fraktionsstriderna inom gaullistpartiet, UDR, under kontroll. Regeringens mandat var speciellt inriktat på välfärdsp Problemen inom landet. Som tecken på strävan efter en mer populär politik kan man se utbytet av inrikesminister Marcellin. Denne hade framstått som en av regeringens hårda män i socialpolitiska frågor, och speciellt kritiserad hade han blivit för sitt sätt att använda polisen vid strejker, fabriksockupationer och andra sociala oroligheter. Ett annat exempel på denna hårda linje var förbudet mot fyra organisationer som strävar efter regionalt oberoende i vissa delar av Frankrike.

Budskapet om Pompidous död på kvällen den 2 april kom som en chock för det franska folket, trots spekulationerna om presidentens allvarliga sjukdom. Under våren skulle alltså ett presidentval äga rum i ett oroligt politiskt klimat. De politiska partierna var oförberedda på denna utveckling, trots att man diskuterat att Pompidou skulle avgå självmant p.g.a. sin sjukdom inom en nära framtid.

Reglerna för det franska presidentvalet är i princip de samma som för val till nationalförsamlingen. Hela landet utgör en valkrets. I första valomgången krävs absolut majoritet av de avgivna rösterna i valet för att bli vald. Om inte så blir fallet anordnas en andra valomgång där normalt de två kandidaterna med högst röstetal i första omgången ställer upp. Den kandidat, som erhåller högst röstetal av dessa två blir vald till president.

För att ha rätt att ställa upp som kandidat skall man kunna visa upp för författningsrådet, att kandiaturen stöds av visst antal valda förtroendemän i ett bestämt antal departement. Denna procedur är relativt lätt att uppfylla.

2 Kandidaterna.

I första valomgången utkristalliserades tre huvudkandidater Chaban-Delmas, Giscard d'Estaing och Mitterrand. En kandidat framstod som självklar och det var socialistledaren François Mitterrand. Efter det relativt lyckade parlamentsvalet i mars 1973 stod det

helt klart, att Mitterrand skulle bli den samlade vänsterns presidentkandidat. Bakom denna kandidatur stod de partier som utarbetat det gemensamma programmet nämligen PS, PCF, PSU och en vänsterfraktion av det radikala partiet (se Statsvet. Tidskr. 1973:3). I motsats till presidentvalet 1969 (se Statsvet Tidskr. 1969:3), då vänstern var starkt splittrad, var denna gång detta fallet för höger-center partierna.

Redan dagen efter Pompidous död förklarade förre premiärministern Jacques Chaban-Delmas, att han skulle kandidera i det kommande presidentvalet. Chaban-Delmas, som ofta karaktäriserats som en gaullist på vänsterflygeln inom partiet, var en av de väntade kandidaterna inom "rörelsen" vid ett eventuellt presidentval. Men denna kupp, då han blev först på plan, kom att leda till splittring inom gaullismen. Men Chaban-Delmas' chans att bli gaullistisk presidentkandidat låg i ett sådant här förfarande.

Chaban-Delmas har alla egenskaper, som krävs för att vara en riktig gaullist: hjälte under motståndsrörelsen, nära samarbete med de Gaulle, under många år talman i nationalförsamlingen, premiärminister under de tre första åren under Pompidous presidentskap. Men sättet på vilket han erövrade sin kandidatur för gaullisterna kritiserades av många. Som premiärminister var Chaban-Delmas dessutom mycket kritiserad av vissa delar inom UDR.

Under de första dagarna stod regeringsmajoriteten splittrad inför Chaban-Delmas kandidatur. Så småningom rekommenderade gaulliströrelsen, att dess medlemmar skulle stödja Chaban-Delmas som presidentkandidat. Speciellt vägde de s.k. baronerna inom partiet tungt vid detta beslut. Vid denna tidpunkt stod det dock klart att regeringsmajoriteten inte var enad. Nationalförsamlingens nuvarande talman Edgar Faure hade anmält sin kandidatur liksom finansministern Valéry Giscard d'Estaing, postministern Jean Royer och ärkegaullisten Christian Fouchet.

Vad som sedan skedde inom regeringsmajoriteten kommer att gå till historien som ett av de mest intensiva politiska spel som Frankrike någonsin har upplevt. Understödda av Pompidous rådgivare samlades 43 medlemmar av regeringsmajoriteten och framförde ett krav på att majoriteten skulle ha en enhetskandidat i valet. Denne kandidat kunde inte vara någon annan än premiärminister Messmer, vilken också förklarade sig beredd att ställa upp om de andra majoritetskandidaterna drog sig tillbaka. Samtliga utom Chaban-Delmas förklarade att de var villiga att ställa sig bakom Messmer och regeringsmajoriteten gick ut i valet med två kandidater Chaban-Delmas och Giscard d'Estaing, då Faure och Fouchet drog sig tillbaka. För utom de tre huvudkandidaterna Mitterrand för vänstern, Chaban Delmas och Giscard D'Estaing för höger-centern

fanns ytterligare nio kandidater till presidentposten. Bland dessa kom endast en att spela någon roll i valkampen, nämligen Jean Royer. Genom sitt arbete som handelsminister hade Royer vunnit de många mindre företagarna, butiksägarna, bistroägarna på sin sida genom en lag, som förbjuder etablerandet av stormarknader. Royer kunde närmast betecknas som en oberoende kandidat, med starka kristligt-moraliska tongångar i sitt politiska budskap, kanske bäst exemplifierat av hans kamp mot pornografien. Man kan kanske närmast se honom som en modern representant för poujadismen i Frankrike. De övriga kandidaterna representerade allt från yttersta vänstern till den yttersta högern, med inslag som ekologikandidaten René Dumont, en kandidat för de franska rojalisterna och en för europeiska federalister.

En personlighet i den franska politiken, som saknades som kandidat till presidentposten var J.-J. Servan-Schreiber. Det radikala partiets ledare stod under större delen av valkampen obunden.

Chaban-Delmas

Chaban-Delmas stöddes i valet i första hand av UDR, gaullistpartiet. Speciellt starkt var stödet från de s.k. baronerna inom partiet, dvs sådana politiker som Michel Debré och Couve de Murville. Chaban-Delmas strategi i valet var att vinna de traditionella gaullistväljarna och genom sitt engagemang för "ett nytt samhälle" göra inbrytningar i center och vänsterväljarkåren. Denna samling över de gamla partigränserna och partiideologierna är en traditionell gaullistisk rassemblementstrategi. I sitt valbudskap förde gaullistkandidaten fram en moderniserad gaullism framför allt på det inrikespolitiska området. Reellt sett ledde den förda strategin till att Chaban-Delmas kom att föra det gaullistiska budskapet åt höger, då Chaban-Delmas program kom att framstå som det minst radikala.

Regeringsmajoriteten visade i sina politiska ställningstaganden under valkampanjen sin inbördes splittring, vilket drabbade Chaban-Delmas hårt. Så t.ex. gav aldrig premiärministern Messmer, gaullismens formelle ledare, ett aktivt stöd åt Chaban-Delmas under valkampen. Regeringsmajoritetens splittring kom ju också mycket tydligt fram i den s.k. 43-gruppens agerande. Denna grupp, som bestod av 4 ministrar och ett antal parlamentsledamöter, förklarade att den ställde sig fri i första valomgången och skulle stödja den majoritetskandidat, som skulle ställa upp i andra omgången. Denna grupps agerande skadade i hög grad Chaban-Delmas; aktionen tolkades som ett stöd för Giscard d'Estaings kandidatur. Chaban-Delmas politiska budskap att reformera Frankrike inom den nuvarande institutionella ramen kom att innehålla kritik mot

den politik han själv fört som premiärminister och därmed mot Pompodous politik.

Resultatet av kampanjen blev att Chaban-Delmas i mycket förlorade sin trovärdighet inför väljarna. Inte förrän i slutskedet av valkampanjen, när opinionssiffrorna visade att Chaban-Delmas hamnat i underläge mot Giscard d'Estaing, började Chaban-Delmas kritisera den politik som finansministern fört. Ett tema i slutskedet av kampanjen blev att Chaban-Delmas var den ende kandidat som kunde rädda Frankrike från en konfrontation mellan högern och vänstern. Alltefter som kampanjen gick blev det dock allt klarare att Chaban-Delmas skulle förlora mot Giscard d'Estaing, och allt fler gaullister lösgjorde sig från Chaban-Delmas.

Orsakerna till Chabans' misslyckande var främst regeringsmajoritetens inre splittring samt en relativt dåligt genomförd valkampanj, som karaktäriserades av ryckighet och osäkerhet, vilket medförde att kandidaten tappade trovärdigheten inför väljarna. Vilka grupper av väljare stödde då Chaban-Delmas? Detta stöd kom från det borgerliga Frankrike, dvs högre tjänstemän inom förvaltning och industrin, företagare, de fria yrkesutövarna, jordbrukare, mindre företagare och liknande. Men i samtliga fall tycktes av opinionsmätningarna att döma Chaban-Delmas få stöd från mindre andelar än Giscard d'Estaing. Av dessa opinionsundersökningar framgår klart att Royers kandidatur till en betydande del minskade Chaban-Delmas stöd bland de mindre företagarna.

Valery Giscard d'Estaing

Den dåvarande finansministern Giscard d'Estaing erhöll sitt främsta stöd från sitt eget parti, de oberoende republikanerna. Giscard d'Estaing framstod som en given kandidat efter den splittring som gaulliströrelsen upplevt. Han erhöll från början stöd av den grupp av reformatörerna, som leddes av Jean Lecanuet, centerns presidentkandidat i presidentvalet 1965.

Splittring inom regeringsmajoriteten och inom UDR gynnade Giscard d'Estaing i kampen mot Chaban-Delmas 43-gruppens agerande tolkades av många som ett stöd för Giscard d'Estaing. Gruppen leddes av nuvarande premiärministern Chirac, då inrikesminister. Giscard d'Estaing förde sin valkampanj under slagorden "förändring utan risk" och "den nya presidentmajoriteten" i en politisk stil som påminde om president Kennedys. Som representant för en modern konservatism lade Giscard d'Estaing sitt politiska program i centrum av det politiska kraftfältet. Duverger kommenterade valkampanjen: "Vart har högern tagit vägen; alla kandidaterna för ju fram vänsterprogram."

Utrikespolitiskt betonade Giscard d'Estaing den roll Frankrike kunde spela för att ett politiskt enat Europa

skulle kunna nås till år 1980. I övrigt förde Giscard d'Estaing fram en traditionell fransk syn på utrikespolitiken, dvs ett oberoende Frankrike och en fortsatt utveckling av det franska kärnvapnet fast i fortsättningen genom underjordiska prov. I valdebatten försökte man från gaullistiskt håll anklaga Giscard d'Estaing för atlantism dvs att ge efter för USA och låta detta land leda västvärldens utrikespolitik. Alliansen med Lecanuet, en varm anhängare av ett enat Europa och atlantism, gjorde Giscard d'Estaing öppen för denna kritik.

I inrikespolitiska frågor presenterade Giscard d'Estaing under valkampens gång ett omfattande reformprogram, vilket var betydligt radikalare än det regeringsmajoritetens arbetat efter. Givetvis anklagades Giscard d'Estaing för att dessa olika sociala reformprogram endast var vallöften; kritikerna pekade på bristande politisk vilja inom dessa områden från regeringsmajoritetens finansminister. Speciellt hård var denna kritik från Chaban-Delmas, som menade att Giscard d'Estaing var den politiker som saboterat genomförandet av "det nya samhället" under Chaban-Delmas' premiärministerperiod.

Men Giscard d'Estaings tidigare "oui mais" till gaullismen kom i dessa frågor att ha en betydande roll. Genom sin markering under alla år att de oberoende republikanerna inte var rena gaullister gick Giscard d'Estaing fri från den intensiva kritik som riktades mot regeringens politik och gaullismens maktmissbruk under 15 år. Tröttheten på gaullismen och staten UDR drabbade aldrig Giscard d'Estaing. Istället kunde han under hela valkampanjen hävda, att han inte var ansvarig för regeringens politik och om han hade varit det, skulle han fört en annorlunda sådan. Exempel på reformer var förbättrad social politik, högre pensioner, satsning på de lågavlönade och liknande. Genom sin profilering åt vänster försökte Giscard d'Estaing fånga upp centerväljare-gaullistiska arbetarväljare och ge nytt liv åt de kristligt demokratiska värderingar, som var starka i Frankrike efter andra världskriget, men som gått upp i gaullismen efter 1958.

Giscard d'Estaing hämtade sitt stöd från samma grupper av medborgare som Chaban-Delmas men tog de klart största andelarna av dessa grupper. Förklaringen till detta var att för många väljare, som hade stött Pompidou, framstod Giscard d'Estaing i större utsträckning än Chaban-Delmas som den rätte kandidaten dvs garanten för den förda politiken. Giscard d'Estaing var kandidaten för förändring utan risk, medan Chaban-Delmas var UDR-kandidaten, för övrigt en kandidat, som redan under sin premiärministertid var omstridd inom regeringsmajoriteten. Ett annat skäl var helt enkelt det att Giscard d'Estaing framstod, som den mest kvalificerade av de båda.

François Mitterrand

Vänsterns självklare kandidat i detta val var socialistledaren François Mitterrand. Stödd av det radikala partiets vänsterflygel, socialistpartiet och kommunister na skulle Mitterrand försöka fånga upp den delen av väljarkåren, som röstat på vänstern i 1973 års parlamentsval, dvs ungefär 48% av väljarkåren, samt vinna röster i centrum. Mitterrand gick ut i valkampen med ståndpunkter, som redovisades i vänsterns gemensamma program. Detta innebar en reducering av presidentperioden till fem år, sammanfallande med nationalförsamlingens mandatperiod. Den senare skulle väljas enligt proportionellt valsätt med sänkt rösträttsålder. Vidare förde Mitterrand fram en ekonomisk plan i tre steg, som skulle hejda inflationen i Frankrike. Under debatterna framställde Mitterrand denna som relativistisk, dvs den kunde ändras efter omständigheterna. Omfattande reformer på det välfärdspolitiska området samt nationaliseringar av vissa stora industrigrupper fanns också i programmet. Utrikespolitiskt skulle Frankrikes kurs vara oförändrad, men man skulle i fortsättningen delta i de olika nedrustningskonferenserna.

Mitterrand betonade i sin valkampanj, att han var en presidentkandidat för alla fransmän. Vad han sökte var en presidentmajoritet bredare än programkoalitionen. Han ville framstå som garanten för en rättvis vänsterpolitik i Frankrike. Vidare undvek Mitterrand i stor utsträckning massmöten och andra politiska manifestationer, som kunde skrämna de franska väljarna. I sin valkampanj försökte han visa, att både Giscard d'Estaing och Chaban-Delmas var högerkandidater. Mitterrand gynnades också av den splittring, som rådde inom motståndsläget.

En fråga, som ständigt besvarades av Mitterrand, gällde de konstitutionella aspekterna på en vänsterseger. Mitterrands svar under hela kampanjen var, att om han vann skulle han utse en socialistisk premiärminister med uppdrag att bilda en regering på presidentmajoritetens grund, och denna regering skulle innehålla kommunistiska ministrar. Om denna regering inte erhöll parlamentets förtroende skulle Mitterrand utlysa val. Därefter skulle en ny regering bildas på grundval av det nya parlamentariska läget.

Mitterrands stöd inom väljarkåren kom från den traditionella vänstern: arbetare, lägre tjänstemän och tjänstemän på mellannivån – en ung maskulint dominerad väljarkår. För att kunna bli vald borde Mitterrand erhålla 45 % av rösterna i första omgången.

3 *Opinionsundersökningarna inför valet.*

Från valkampens början stod det helt klart, att Mitterrand skulle erhålla det högsta antalet röster. Frågan

var om han rent av kunde bli vald i första omgången, alltså erhålla 50% av de avgivna rösterna. Opinionsundersökningarna visade att detta knappast var troligt. Mitterrands siffror var under hela tiden 40-45%. Kampen om andraplatsen stod mellan Giscard d'Estaing och Chaban-Delmas. Opinionssiffrorna visade i början att det skulle bli jämnt mellan dessa två. Men efter två veckors kampanj pekade alla opinionssiffror på att Chaban-Delmas var slagen. Speciellt allvarliga var de analyser som gällde andra valomgången. Opinionsinstitutet gav i slutet av april de resultaten, att Giscard d'Estaing segrade mot Mitterrand med 51-49 medan Mitterrand skulle slå Chaban-Delmas. Vidare visade dessa undersökningar, att en större andel av Chaban-Delmas väljare hade Giscard d'Estaing som andrakandidat än motsvarande för Giscard d'Estaings väljare. Detta ledde till att i centrum för allas attacker stod Giscard d'Estaing i slutskedet av valkampen inför första omgången.

4 Valresultatet i första valomgången.

Valresultatet från den 5 maj bekräftade de prognoser opinionsinstitutet gjort. Som de två främsta placerade sig Mitterrand och Giscard d'Estaing.

Tabell 1. Valresultatet den 5 maj: första valomgången.

	antal	antal	% av angivna
		röster	röster
M. Mitterrand		11,044,373	43,24
M. Giscard d'Estaing		8,326,774	32,60
M. Chaban-Delmas		3,857,728	15,10
M. Royer		810,540	3,17
Mlle. Laguiller		595,247	2,33
M. Dumont		337,800	1,32
M. Le Pen		190,921	0,74
M. Muller		176,279	0,69
M. Krivine		93,990	0,36
M. Renouvin		43,722	0,17
M. Sebag		42,007	0,16
M. Héraud		19,255	0,07
Valdeltagande 84,2%			

Som framgår av valresultaten är det främst två punkter att nämna: att den rena gaullismen bröt samman och att Mitterrand samlade ett mindre antal röster än vad vänstern gjorde parlamentsvalen våren 1973. De flesta bedömare menade att gaullismen i och med detta val förlorat sin ställning i Frankrikes politiska liv.

Att Mitterrand inte nådde 45%:s gränsen tolkades av många som att hans chanser att bli vald var minimala, trots vänsterns bästa valresultat någonsin. Resultaten bekräftar också tudelningen av Frankrike i en höger-resp vänsterdel. I de presidentval som hållits har skill-

naden mellan höger och vänster hela tiden minskat, från 11% år 1965 till ca 5% år 1974.

En närmare analys av resultaten visar, att Mitterrand inte lyckades få stöd av alla de väljare som röstade med vänstern 1973. I de flesta departement, där vänstern traditionellt är stark fick Mitterrand en minskad andel röster i presidentvalet. Denna tendens var märkbar redan i valen 1973 men förstärktes i detta val. Detta kan delvis tolkas som att han misslyckats att mobilisera väljarna trots det för Frankrike mycket höga valdeltagandet. Men vänsterns styrka återfinns givetvis fortfarande i norra Frankrike, Parisregionen, industriområdet i Seine-Rhonedalen och sydöstra delen av landet. Däremot hade Mitterrand gjort stora vinster i traditionellt centerväljande områden i landet.

Giscard d'Estaing erhöll 32% av rösterna något mer än vad opinionssiffrorna angav. Dessa röster erhöles från det traditionellt konservativa västra Frankrike, från Parisregionen och östra Frankrike, där tidigare de kristligt-demokratiska idéerna varit starka. Vidare erhöles röster från Giscard d'Estaings hemregion i södra centrala Frankrike. Chaban-Delmas hade sin styrka i detta val i syd-västra Frankrike dvs sin hemregion. Rösttalet 15% var ett mycket stort bakslag. Det skall också påpekas att för första gången i Frankrikes historia gick valprocedurerna någorlunda regelrätt till i de franska yttre departementen och territorierna.

5 Valresultatet i andra valomgången

Utvecklingen under de två veckorna mellan valomgångarna blev den att gaullismen, med vissa reservationer, ställde sig bakom Giscard d'Estaing. Speciellt gällde detta medlemmarna i 43-gruppen, men även premiärminister Messmer stödde aktivt Giscard d'Estaing. Vänstern, speciellt PCF, förde valdebatten med en mycket låg profil, där man framför allt betonade de tillfällen i fransk nutidshistoria då gaullismen och kommunisterna gemensamt garanterat landets oberoende och inre sammanhållning.

Reaktionen i de båda lägren var efter första omgången mycket olika. Hos Giscard d'Estaing blev man segersäker, en stämning, som under de sista dagarna förändrades till en betydande osäkerhet om valutgången. Vänsterns reaktion, att man i stort sett förlorat valet då Mitterrand inte nådde 45%:s nivå, övergick till en stark känsla av självförtroende – "aldrig har vänstern varit starkare".

Valkampens slutskede kom därför mycket att likna den, som ägde rum i parlamentsvalen 1973. Högerens kampanj försökte skrämja väljarna för kommunisterna – även Giscard d'Estaing tog upp detta tema de allra sista dagarna – och vänstern propagerade mot kapitalismens handgångna män. Prognoserna inför

valet antydde, att det skulle bli en mycket jämn kamp, med Giscard d'Estaing som knapp favorit. Röserna för Giscard d'Estaing skulle komma från de 33% av väljarna, som röstade på honom i första omgången samt 13% från Chabans-Delmas väljare, 3% från Royer och ytterligare 2% från de övriga kandidaterna. Motsvarande siffror för Mitterrand blev 43 % från den första omgångens egna väljare 3% från Laguiller, 2% från Krivine och 1% från övriga kandidater.

Inför den avgörande omgången stod de franska väljarna inför två olika alternativ för samhällets fortsatta uppbyggnad, och de två alternativen föredrogs av en lika stor andel av befolkningen. De båda alternativen var Giscard d'Estaings "förändringar utan risk" inom den givna strukturen mot Mitterrands förändringar av både struktur och förd politik. Då de bägge kandidaterna hade sina flyglar tryggade inför den avgörande omgången blev valdebatten en kamp om att fånga centerväljarna. Giscard d'Estaing försökte alltså med den klassiska gaullistiska rassemblementtaktiken, och Mitterrand försökte fånga centerväljarna genom att försöka ställa Giscard d'Estaing så långt till höger som möjligt.

Under slutskedet inträffade en incident, som blev mycket diskuterad. Den ryske ambassadören i Paris besökte på egen begäran, officiellt för att diskutera problemen inom ramen för det fransk-sovjetiska ekonomiska samarbetet (Giscard d'Estaing var ju fortfarande finansminister). Mot detta besök protesterade PCF officiellt och kallade det för en inblandning i Frankrikes inre angelägenheter. Effekten av ambassadörens besök blev den att PCF mycket klart kunde visa upp, att partiet inte alls var styrt från Moskva utan först och främst ett franskt parti. Trovärdigheten i högerens propaganda mot kommunisterna ställdes genom denna incident i fråga:

En av de stora händelserna i valet var den TV-duell som de två kandidaterna hade under den andra valomgången. Man beräknar att ca 30 millioner fransmän såg den. Att döma av de undersökningar som gjorts spelade denna duell inte någon nämnvärd roll för utgången av valet. De flesta väljare hade nämligen redan bestämt sig för hur man skulle rösta. Under valkampanjens slutskede skedde det, som många väntat på nämligen att centerpolitikern Servan-Schreiber slutligen valde att stödja Giscard d'Estaing. Därmed hade Giscard d'Estaing uppnått ett av sina mål, nämligen att få en presidentkoalition vilken omfattade alla partier från yttersta högern till radikala centern – dvs den nya majoriteten. Men de franska presidentväljarna röstar på person; de går inte efter vilka politiska partier kandidaten har bakom sig. De allra sista opinions-siffrorna visade att det var dött lopp mellan de båda kandidaterna. Dessa opinionsundersökningar innehöll också oli-

ka nedbrytningar av befolkningen och dessa gruppers preferenser för de båda kandidaterna. De resultat som undersökningarna redovisade visade sig också i stort sett faktiskt vara lika med röstningen i andra omgången (se tabell 2).

Tabell 2. Opinionsläget i presidentvalet för olika grupper av den franska befolkningen.

	Giscard d'Estaing	Mitterrand
<i>kön</i>		
män	46	54
kvinnor	55	45
<i>åldrar</i>		
-25	38	62
25-44	44	55
45-64	55	45
65-	60	40
<i>yrkesgrupper</i>		
högre tjänstemän	81	19
industrichefer,		
affärsinnehavare	70	30
lägre tjänstemän	49	51
anställda	45	55
arbetare	27	73
jordbruksbefolkningen	66	34

Av dessa siffror framgår det, som redan konstaterats, att de två kandidaterna stöder sig på mycket olika valmanskårer.

Tabell 3. Valresultaten den 19 maj 1974.

	antal röster	% av avgivna röster
M. Giscard d'Estaing	13,396,203	50,81
M. Mitterrand	12,971,604	49,19

Valdeltagandet 87,3% är det högsta som någonsin förekommit i Frankrike. Och vid detta valtillfälle då 26 millioner röster avgavs är skillnaden drygt 400 000 röster mellan de båda kandidaterna. Frankrike valde en förändring utan risk.

Regeringsbildningen.

I den nya franska regeringen ledd av premiärministern Chirac (tack för gott arbete i den s.k. 43-gruppen) ingick endast fyra medlemmar av den gamla regeringen. Av 16 ministrar kom fem från UDR, fyra från de oberoende republikanerna, fyra från reformatörerna, och tre var icke partianslutna medlemmar. Bland ministrarna ingick Servan-Schreiber som reformminister, men han tvingades lämna regeringen efter två veckor efter sin offentliga opposition mot de återupptagna franska kärnvapenproven i Stilla Havet.

Regeringsombildningen var den kraftigaste som någonsin gjorts i den femte republikens historia. Senare under hösten skapades ett nytt ministerium för kvinnans situation. Därmed kom regeringen att innehålla två kvinnliga ministrar. Av de 21 statssekreterarna varav de flesta har uppgifter, som motsvarar statsrådets i Sverige kom sju från UDR, fem från de oberoende republikanerna, fyra från reformatörerna, två från centern, CDP, samt tre oberoende.

Det franska presidentvalet bekräftade återigen den "generella lag", som gäller i fransk politik, nämligen att högern är större än vänstern. Under 50 år i 23 val har vänstern endast varit störst i ett val, nämligen år 1945. Valéry Giscard d'Estaings valstrategi visade sig riktig: som den "bäste" kandidaten av högerens, blev han också Frankrikes nye president.

Lund i augusti 1974

Björn Beckman

Om Post-behavioralismen, Marxismen, och Värderingars Värde

1960-talets senare hälft blev tumultartad ur både samhällelig och samhällsvetenskaplig synpunkt. Vietnamkriget, Black Power rörelsen, händelserna i Paris Maj 1968, landsomfattande strejker i Italien, Frankrike, Västtyskland och England, den vacklande dollarn och befrielseörelsernas framgångar i de underutvecklade länderna ägde på ett besynnerligt sätt rum samtidigt som man inom samhällsvetenskaperna började tala om dessa discipliners kris. Inom sociologin tog sig denna krismedvetenhet uttryck i böcker som t.ex. Alvin Gouldners *The Coming Crisis of Western Sociology*, av vilka framför allt Friedrichs studie var ett försök, att med hjälp av Thomas Kuhn's *The Structure of Scientific Revolutions* systematiskt undersöka de faktorer som framkallar förändringar inom samhällsvetenskaplig teoribildning.

Inom nationalekonomin dök en neo-ricardoansk riktning upp i Cambridge, ofta med en vidareutveckling av marxistisk ekonomisk teoribildning. Även mer ortodoxa marxister som t.ex. Ernst Mandel publicerade sina huvudverk under denna period.

Statsvetenskapen penetrerades också av dessa uppluckringstendenser. Redan 1966 diskuterade således företrädare för olika ståndpunkter frågan om statsvetenskapens roll i samhället, metodmedvetenhet och dess relation till teoretisk utveckling osv. I den av Charlesworth utgivna volymen *A design for Political Science: Scope, Objectives, and Methods* finns således förslag till den splittring inom det amerikanska

statsvetarförbundet mellan *The Caucus of New American Political Science* och vad som något polemiskt kallats *The Establishment*, den senare grupperingen företrädd av Heinz Eulau och behavioralisterna.

I Europa märktes samma tendenser i framför allt Västtyskland och Holland. Redan 1964 hade det vid Amsterdams Universitet statsvetenskapliga institution bildats en förening med det utmärkande namnet Machiavelli, vars främsta syfte var att kullkasta den legalistiskt och författningsinriktade orienteringen inom holländsk statskunskap. Krisen inom holländsk statskunskap kulminerade vid slutet av 1972, då professor Daudt och fem av hans medarbetare i protest mot ett beslut att lägga om undervisningsformer och ämnesinriktning gick i undervisningsstrejk. Om detta kan man läsa i *Acta Politica*, 1973:4.

I USA var det svårt att urskilja några klara frontlinjer i kampen om själarna i den, efter 1963 påbörjade, postbehavioralistiska revolutionen i statsvetenskapen. Almonds artikel *Political Theory and Political Science*, Eastons *The New Revolution in Political Science*, och Wolins *Political Theory as a Vocation*, alla införda i Decemhernumret av 1969 års *American Political Science Review*, vittnar allt för tydligt om att alla rykten om etablissemangets död var starkt överdrivna.

Om man får ta den av Green och Levinson utgivna boken *Power and Community: Dissenting Essays in Political Science* som ett representativt urval av "the Caucus" inställningar till olika teoretiska, metodologiska, och politiska frågor, så förefaller det inte som om att den post-behavioralistiska anstormningen från detta håll hade några mer konsekventa planer för ämnets fortsatta utveckling. Det är f.ö. också symptomatiskt, att i "the Caucus" – som vid val till ordförandeposten i amerikanska statsvetarförbundet kommit upp i över 45 % av de avgivna rösterna – så disparata grupper som naturrättsfilosofer, konservativa med Morgenthau i spetsen, samt schatteringar av något som liknar ett slags amerikansk marxism, kunnat enas.

Även i Sverige har man börjat visa ett allt mer tilltagande intresse för samhällsvetenskapernas utveckling och problem. Om man bortser från Sverker Gustavssons *Debatten om Forskningen och Samhället*, har dock de svenska inläggen nästan uteslutande varit marxistiska och förknippade med försök att konstruera och tillämpa en teori med denna utgångspunkt.

Den första seriösa ansatsen kom med publiceringen av *En Ny Vänster*, delvis influerad av engelsk marxistisk debatt från 1960-talets första hälft. (Den av Gunnar Olofsson redigerade samlingsvolymen *Engelsk Vänsterdebatt*, kan sägas innehålla det väsentligaste av detta inflytande.) Så småningom kom också den av Unga Filosofer utgivna tidskriften *Häftan för Kritiska Studier*, som genomgående varit teoretiskt orienterad,

samt *Kommentar*, en tidskrift ägnad åt mer dagsaktuella händelser, analyserade med utgångspunkt från ett marxistiskt och kritiskt perspektiv. Vad gällde förnyelsen i den svenska samhällsvetenskapliga debatten från marxistiskt håll, spelade dock alltjämt *Zenit*, den frihetliga socialistiska tidskriften, en betydande roll. Det var främst genom denna publikation som man började uppmärksamma kontinentala strömningar inom marxistisk teoribildning, då främst den franska, s.k. strukturalistiska skolan företrädd av bl.a. Althusser och Poulantzas.

Bland de flitigaste och mest kontroversiella inom svensk marxistisk sociologi torde nog Göran Therborn kunna räknas sig. Både i nyväster-debatten och i dess mer marxistiskt konsekventa efterföljd, har han sedan länge tillhört *avant-gardet*. Med sin kritik av Frankfurtskolan, som översatts till ett flertal europeiska språk, och sina undersökningar av det svenska klas-samhället har han på ett förtjänstfullt sätt bidragit till en vidareutveckling av analysen rörande förhållandet samhälle – vetenskap.

I sin senaste bok *Vad är Bra Värderingar Värda?* (Cavefors Förlag – Zenitserien 16, Lund 1973) tar Therborn upp frågan om sociologins kris till en närmare granskning. Boken är indelad i fyra, inbördes sammanhängande, uppsatser vilka dock kan läsas separata. Den gemensamma nämnaren för alla uppsatserna är relationerna mellan värderingar, vetenskap och samhälle.

I den första uppsatsen behandlas och kritiseras sociologins roll som en form av samhällslig verksamhet. I denna uppsats, liksom i de övriga, klassificeras de studerade fenomenen på ett, för en kritik, pregnant sätt. Enligt Therborn kan man således skilja på intellektuell sociologi, utredningssociologi, och sociologi som en mellansiktssupplevelse. Av dessa verksamhetsområden har de två senare allt mer kommit att dominera, eftersom de kortsiktiga kapitalistiska avnämningarna som kännetecknar den senkapitalistiska epoken i Europa och USA, inte har något behov av, eller grund för intellektuellt utvecklade system typ Comte, Weber, Pareto eller Parsons.

Därmed identifierar Therborn också sociologins kris med den intellektuella sociologins problem i imperialismens och den krisdrabbade kapitalismens epok. Sin djärvaste utformning tar sig denna epoks sociologi i sådana företeelser som hip-sociologin och etnometodologin, vilka kan sägas vara ett slags karikatyr av mellansiktens rekonstruerade vardagsupplevelser, en spegling av framför allt den amerikanska medelklassens etnocentriskt betingade funderingar kring sådana aktiviteter som gruppsex, att dricka whisky på bar, en eftermiddagspromenad, könsbyte osv.

Mot denna *Ersatz* radikalism ställer Therborn den historiska materialismen och en marxistisk samhällsanalys i dess strukturalistiska tappning. I framför allt den andra och tredje uppsatsen utvecklas konstruktiva perspektiv i denna riktning, men tyvärr ges inget sammanhängande och systematiskt förslag till hur man med hjälp av dessa betraktelsesätt skall angripa de skisserade problemen. Therborn nöjer sig i dessa ansatser med att hänvisa till marxismens klassiker och de strukturalistiska tolkningarna av dessa. Detta bör dock betraktas som legitimt i en bok av det här slaget, men den ibland något fragmentariska kritiken av inte minst den historiska relativismen - historicismen - kunde nog ha vunnit åtskilligt på ett mera systematiskt framställningsätt.

Man skulle också kunna hävda, att presentationen av positivismen och handlingsteorin i sociologin är något löstryckt från det marxistiska perspektiv som Therborn vill hävda är överlägset i vetenskaplighet. I Therborns framställning presenteras marxism, positivism, historicism, och handlingsteori som alternativ, och de kriterier på vilka Therborn vill hävda den strukturalistiska marxismens överlägsenhet görs sällan explicita. Genom att man som Therborn – helt korrekt för övrigt – t.ex. konstaterar att de olika skolorna, som är föremål för undersökningen, på ett olikartat sätt definierar de centrala begreppen "ideologi" och "vetenskap" och dessas förhållanden till varandra, så avhänder man sig åtminstone den komperativa basen för en bedömning på samma sätt som en jämförelse mellan röda, franska, och billiga viner är en omöjlighet eftersom klassifikationen bygger på en oenhetlig indelningsgrund. Därmed naturligtvis inte sagt, att Therborns beskrivningar av de olika skolorna är felaktig, tvärtom. Förtjänstfull är i synnerhet hans presentation av Talcott Parsons handlingsteori, inte minst på grund av att det på senare tid blivit en sociologisk sport att avfärda allt vad Parsons skrivit på grund av dennes något rabiat konservatism.

Den sista uppsatsen i Therborns bok är onekligen den intressantaste, fast kanske inte den mest genomarbetade. Syftet med denna uppsats var inte bara att konstatera teoretiska isomorfismer mellan gränsnyttoteorierna inom nationalekonomin å ena sidan, och förståendesociologin å den andra, utan även att påvisa det gemensamma ursprunget för delar av dessa riktningar i Max Webers samhällsvetenskapliga och metodologiska arbeten. Om man bemödar sig om att gå tillbaka till Webers *Gesammelte Aufsätze sur Wissenschaftslehre* finner man mycket snart att Weber var sysselsatt med gränsnyttoteoris problem ungefär samtidigt som han arbetade med sin studie om protestantismen. Vidare kan man också, i likhet med Therborn, konstatera att den österrikiska skolan inom gränsnyttoteorin, repre-

senterad av t.ex. von Wieser och von Mises, genom den Husserlske fenomenologen Alfred Schütz – bl.a. känd för sitt inflytande på Snyder, Sapin, Bruck *et al's Foreign Policy Decision Making* och Arnold Brecht's *Political Theory* – kommit att spela en betydande roll för förståendesociologins senare utveckling.

Med tanke på detta blir det därför meningsfullt att, som Therborn gör, kritisera förståendesociologins värderelativism med utgångspunkt från en marxistisk-ricardoansk arbetsvärdeslära, i likhet med Bucharins kritik av Veblen under 1920-talets senare hälft. Basen för en sådan kritik kan återföras till den filosofiska distinktionen mellan idealism och materialism och till den sociologiska distinktionen mellan objektiv funktion och subjektiv orientering till denna funktion.

Som jag tidigare nämnt, skisserar Therborns uppsatser i detta avseende endast konturerna till en mer grundläggande analys, och antyder de huvudproblem som en sådan undersökning måste beakta. Inte desto mindre verkar det som om att kopplingen mellan gränsnyttoteori och förståendesociologi å ena sidan, och arbetsvärdesteorin och den marxistiska klassanalysen å den andra, kan komma att utgöra fältet för de kommande bataljerna om värderingarnas roll i samhället och samhällsvetenskapernas teoretiska och praktiska uppgifter. Av denna anledning bör Therborns bok beaktas av envar som är intresserad av dessa frågor.

Lund i april 1974
Tom Bryder

Litteraturgranskningar

ZEDENEK CERVENKA (ed.): *Land-locked Countries of Africa*. Stockholm: Almqvist & Wiksell 1973.

”To be black and land-locked in southern Africa is a lonely and expensive experience”, sade en av deltagarna i Nordiska Afrikainstitutets seminarium i Oslo 1972, som behandlade de s.k. ”instängda länderna” i Afrika söder om Sahara. En sammanställning av de olika papers och kommentarer som presenterades vid konferensen har nu kommit ut i bokform. Ganska naturligt har huvuddelen av dokumentationen kommit att koncentreras till stater som Malawi, Lesotho, Botswana och Swaziland samt deras beroende av och förhållande till Sydafrika, Rhodesia samt Portugal. Förutom de juridiska, ekonomiska och politiska problem, vilka normalt möter ”landlocked countries” som t.ex. Uganda och de västafrikanska staterna t.ex. Mali och Niger, utsätts staterna i södra Afrika för enorm press från sina vita grannar.

Ett speciellt exempel utgör Zambia som trots att det inte ligger instängt mellan sina vita grannar är tvingat att utnyttja kommunikationerna i såväl Rhodesia som Mocambique. Detta problem manifesterades också då Rhodesia i januari 1973 stängde gränsen till Zambia p.g.a. som man sade ”frihetsrörelsernas agerande från zambiskt territorium”. Genom Tanzam-järnvägens tillkomst kommer emellertid Zambias förhållanden att radikalt förändras.

De problem som drabbar Afrikas ”land-locked countries” har också uppmärksammats av UNCTAD som tillsatte en arbetsgrupp 1973 med uppgift att utarbeta en plan för transportinfrastrukturen.

Boken inleds med en artikel av Zdenek Cervenka (Nordiska Afrikainstitutet) som behandlar de begränsningar som drabbar Afrikas ”land-locked countries”.

I ett speciellt avsnitt tas de juridiska problemen upp. Det fria tillträdet till havet och transitering till lands och i luften utgör nästan oöverstigligena problem. Rent praktiskt kan detta exemplifieras med exempel ur handelsstatistiken.

Den afrikanska exporten resp importen är huvud-

sakligen externt riktad och den interna afrikanska handeln utgör endast ca 6-7% AV DEN TOTALA HANDELN. Vidare kan påpekas att Afrika importerar mer från *en* av de stora handelsländerna – England, USA, Frankrike, Tyskland och Japan – än från de afrikanska staterna totalt. Brytningarna mellan de olika uppfattningarna framträder klart – speciellt i artiklarna av Vratislav Peckota och Alfred Rubin.

Ett speciellt avsnitt behandlar de ”instängda” västafrikanska länderna – speciellt AOF-staterna. Därefter följer tre specialavsnitt ang. södra Afrika, vilka dels behandlar den politiska konfrontationen, dels de specifika förhållanden i Botswana, Lesotho och Swaziland.

Boken avslutas med en mycket intressant presentation av sex papers, som försöker peka på ”new policies for land-locked countries”. Som exempel kan nämnas köpenhamnprofessorn Ole Karup Pedersen’s försök att anlägga vissa teoretiska aspekter på ”problemet land-locked states” samt Lionel Cliffe’s paper om TANZAM-järnvägens betydelse för frigörelsen och utvecklingen i sydöstra Afrika.

I appendix redovisas Barcelonakonventionen ang. ”Freedom of Transit” samt 1965 års FN-konvention om transithandel samt UNCTAD-resolutionerna från 1968 och 1972. Avslutningsvis presenteras ett antal avtal om land- och lufttransitering mellan olika afrikanska stater, bl.a. Elfenbenskusten, Mali, Senegal och Ghana.

Boken är liksom de flesta tidigare i Afrikainstitutets skriftserie, en guldgruva för afrikaintresserade, men kan också mycket väl användas av de som har ett mer allmänt intresse för afrikanska problem.

Lars Zanderin

G. JERVAS (red.): *Utrikespolitik i norr*. Lund: Studentlitteratur 1973.

K. BRODIN: *Finlands utrikespolitiska doktrin. En innehållsanalys av Paasikivis och Kekkonens uttalanden åren 1944-1968*. Stockholm: Läromedelsförlagen 1971.

Vad vet man i allmänhet om våra grannländers utrikespolitiska agerande och om hur beslut fattas där? Här föreligger nog en skillnad mellan en informerad allmänhet å ena sidan (vilken inkluderar t ex journalister som sysslar med internationell politik) och centraladministrationens byråkrater å andra sidan. Medan den förra gruppen nog trots allt har rätt diffusa insikter i ämnet, sysslar t ex tjänstemän i UD dagligen och stundligen med nordiska aspekter. Det är en del av deras normala verksamhet att i snart sagt alla frågor av någon betydelse utanför det rent säkerhetspolitiska området underhålla nära kontakter med övriga nordiska ministerier, t.ex. för att samordna agerandet i en internationell organisation eller kanske bara för att byta information. Kontakter av det slag som föreligger på dessa administrativa nivåer är utan tvekan ganska unika självständiga stater emellen, såvida man inte kan räkna med att det samarbete på det politiska fältet som EG-länderna numera har i form av regelbundna kontakter mellan cheferna för utrikesdepartementens politiska avdelningar skulle kunna vara något liknande. Jag tror dock att man i EG-sammanhang har en bit att gå innan man kommer till den nordiska ordningen.

Mot denna bakgrund av nära samarbete borde det onekligen ligga i allas intresse att kunskap också spreds bland studerande i statskunskap (internationell politik) och andra som har anledning följa dessa frågor. Därför är den av Gunnar Jervas redigerade boken "Utrikespolitik i norr" välkommen och man öppnar den med någon förväntan. Det har emellertid blivit en besynnerlig bok, något som jag dock inte tror att Jervas har hela skulden till. "Det har länge saknats en samlad framställning av de nordiska ländernas utrikespolitik. Denna brist har bl.a. kommit i dagen vid den akademiska undervisningen i internationell politik. Dessutom torde det finnas ett växande antal människor utanför våra universitet som av yrkesmässiga eller andra skäl är intresserade av att få veta mera om hur utrikespolitiken tillkommer i och utövas av de nordiska länderna" (s. 5). Detta är egentligen allt man får veta om syftet med boken: den skall vara en samlad framställning av de nordiska ländernas utrikespolitik, den skall redogöra för hur utrikespolitiken tillkommer och utövas i grannländerna såväl som i Sverige. Hur uppfyller nu redaktören och författarna syftena? Egentligen inte alls. Någon samlad framställning av de nordiska ländernas utrikespolitik är boken inte. För det första fattas Island, för det andra är det naturligtvis omöjligt att ge en sådan samlad framställning inom ramen för, som är fallet med tre av länderbidragen, ett tjugotal sidor.

Vad är det då vi får veta genom läsningen av denna bok? Gunnar Jervas har först på ett drygt sjuttioal sidor beskrivit några väsentliga drag i beslutsteorin

enligt rätt kända amerikanska förebilder. Detta skall vara en teoretisk bakgrund till resten av boken. Man väntar sig då rimligen, att Jervas i och för sig förtjänstfulla diskussion skulle avsätta några spår i de övriga bidragen. Men som Jervas, möjligen något ironiskt säger, det visade sig inte vara lätt att konstruera en teoretisk ram som bakgrund till länderanalyserna eftersom alla länderna hade sina egenheter och det var "svårt att analysera dem efter en bestämd mall". Den teoretiska ramen skulle inte vara någon tvångströja, säger Jervas, och författarna har givit sina bidrag den utformning de ansett "motiverat beroende på det egna landets speciella karaktär". I själva verket är diskrepansen mellan Jervas eget bidrag och de fyra övrigas – Karl Birnbaums (Sverige), Göran von Bonsdorffs (Finland), Erling Bjøls (Danmark) och Jens Christophersens (Norge) – påtaglig.

Det finns helt enkelt intet samband alls. Tre av länderbidragen, Birnbaums, von Bonsdorffs och Bjøls är alla tämligen triviala och kan väl möjligen lämpa sig för tjugopoängsnivån (?), medan Christophersens och framför allt Jervas eget bidrag är mera ambitiösa och torde kräva större förkunskaper än de tre andra. Jag menar nu inte att vad Birnbaum, von Bonsdorff och Bjøl skriver är direkt fel, men det säger just inte så mycket om de tre ländernas utrikespolitik att berätta om vilka olika organ – regering, parlament, utrikesnämnd etc – som är inblandade i utrikespolitiken (Bjøl berättar t o m om vilken roll drottningen kan komma att spela i Danmark!), vilka regler som gäller för deras verksamhet etc, kort sagt formella och endast för nybörjare intressanta fakta.

Det är möjligt och t o m troligt att bidragen i boken svarar mot ett behov vid universiteten. Men då hade det varit rimligt att presentera den på ett litet mindre anspråksfullt sätt, och låta länderuppsatserna stå för sig själva utan Jervas mera ambitiösa inledning. Den hade kunnat komma till användning i en annan framställning. Jag har i annat sammanhang (StvT 1972:2 s, 260-267) haft anledning att framhålla att Jervas metodiska ambitioner är värda allt pris. Denna uppfattning finns anledning att vidhålla. Men den här gången har förlaget eller medförfattarna spelat honom ett spratt.

Vill man lära sig något om finsk utrikespolitik och hur den tillkommer, kan man med fördel i stället vända sig till Katarina Brodins lilla bok "Finlands utrikespolitiska doktrin", som ursprungligen presenterades som licentiatavhandling vid Stockholms universitet. Det var mera sällan licentiatavhandlingar av äldre modell utan vidare kunde tryckas, men – och det tänkte jag föreda redan då den förelåg – det var utan tvekan fallet med Brodins.

Boken är ett försök att med hjälp av presidenterna

Paasikivis och Kekkonens offentliga uttalanden under åren 1944-1968 beskriva "innehållet i och strukturen hos den officiella utrikespolitiska doktrin som utformats i Finland" (s.3) under de nämnda presidenterna. Avsikten är att med denna undersökning som ett led i ett flertal sådana, utförda på Utrikespolitiska Institutet, lämna bidrag till frågan om det alls är möjligt att förutse utrikespolitiskt handlande. Tanken är att man genom att söka skildra utvecklingen från det generella (doktriner) till det specifika (ett visst beslut) skall kunna dra slutsatsen att t ex finsk utrikespolitik under en viss tidsperiod utgått från vissa bestämda föreställningar om världen, om den internationella politikens innebörd och att man utifrån dessa uppfattningar har fattat, fattar och troligen kommer att fatta beslut i mera aktuella frågor.

Det är givet att en undersökning av detta slag reser åtskilliga mycket svåra metodiska frågor. Vad man kan få fram av en sådan undersökning beror i allra högsta grad på vilka instrument man tillverkar och använder sig av. Vi har ju under senare tid fått en hel del sådana undersökningar i form av debattanalyser och diskussioner av just dessa metodiska problem också i vårt land (Petersson, Oredson, Vedung, undertecknad). Katarina Brodin är mycket väl hemmastadd i den litteraturen.

Brodin använder sig alltså av begreppet doktrin, vilket sägs vara ett "öppet redovisat system av åsikter och attityder eller trosföreställningar, inklusive normativa med avseende på den internationella miljön och den egna statens roll i denna miljö" (s. 6). Doktrinen sägs bestå av dels "vissa allmänna handlingsrekommendationer med avseende på de egna politiken, som tillsammans utgör strategin i utrikespolitiken", dels "motiveringar eller *argument* avsedda att påvisa ändamålsenligheten i den förda politiken". Strategin uppdelas sedan i sin tur i instrumentella målsättningar eller värden (målvärden), dels medel eller föreskrifter om hur dessa skall nås. Argumenten indelas i sin tur i grundläggande värden och uppfattningar om verkligheten i ("världsbilden").

Undersökningen är, säger författarinnan "i allt väsentligt" deskriptiv, men det är lika fullt hennes förhoppning att den "samtidigt skall kunna tjäna vissa explikativa och/eller prediktiva syften" (s. 5). Brodin diskuterar i den metodiska inledningen rätt ingående doktrinen karaktär, trossystem, ideologier m.m. i allt en lättläst sammanfattning av det metodiska läget. Hon tar också upp den klassiska validitetsfrågan om relationen mellan utsagor och s.k. verkliga åsikter, men eftersom Brodin inriktat sin framställning på det deskriptiva elementet saknar dessa i och för sig viktiga (men förmodligen olösliga) frågor större betydelse. Det får de emellertid om doktrinen också skall ha ett

explikativt värde. Jag tycker nog att Katarina Brodin har varit litet för blygsam på denna punkt. Det är ju uppenbart – liksom är fallet med alla typer av beskrivningar – att hennes analys har också ett betydande explikativt värde, liksom eftersom det gäller just Finland, ett prediktivt. Ty, som författarinnan säger, en orsak till att den finländska doktrinen – vilket visat sig vara fallet i motsats till t.ex. USA:s – är förhållandevis explicit kan ha varit att man måst efter kriget motivera en drastisk förändring av den finska utrikespolitiken. Härav följer att dess explikativa och prediktiva värde kan vara rätt starkt.

På enstaka punkter kan man kanske beslå Paasikivi och Kekkonen med att ha presenterat sina åsikter i ett missvisande ljus. Så t ex är det ju känt – bl a från Vilhelm Assarssons minnen (1963) – att Paasikivis syn på Sovjet inte alltid varit den han själv säger, dvs bilden av Sovjet som defensiv stormakt utan offensiva aspirationer mot Finland. Men detta ändrar inte min inställning till doktrinen explikativa värde. Jag har i annat sammanhang hävdat att risken för bristande överensstämmelse mellan s.k. verkliga och publika motivationer, oavsett de metodiska komplikationer dessa två begrepp innebär, blir mindre med debattens intensitet och längd. Denna tes motsägs inte av Brodins forskningar.

Vad är det då för bild man får av den finländska doktrinen? Finland är en småstat i en värld där makten bestämmer, i alla fall generellt sett. Det förhållandet att Finland gränsar till Sovjet är ett geografiskt och politiskt faktum som intet kan ändra på – härav följer att Finland i sin utrikespolitik måste utgå från att Sovjet har vissa legitima intressen. Dessa är nedlagda i vänskaps- och biståndspakten från 1948, men de ålägger också Finland en viss återhållsamhet i sina relationer österut, också i inrikespolitiskt hänseende. Ju bättre Finlands relationer är med Moskva, dvs ju större trovärdigheten är österut, desto större svängrum har man västerut är den finska tesen. Kekkonen har t.o.m. inverterat detta uttalande så att om Finland skulle komma i ett läge med mindre goda kontakter med Sovjet, måste man också minska sina kontaktytor med västvärlden. Finland är en neutral stat, det är ett allt viktigare inslag i doktrinen efter 1955 – tidigare fann man det svårt att med sovjetiska trupper i Porkkala hävda att detta var förhållandet – som är neutralt i alla andra fall än det i VSB-pakten speciellt nämnda: nämligen då Tyskland eller med detta land förbunden stat använder Finlands territorium för ett angrepp mot Sovjet. Då skall Finland enligt paktens art. 2 värna sitt territorium, om påkallat med Sovjets hjälp.

Utrikespolitiken är det primära i den finska säkerhetspolitiken. Det förhållandet att man har ett ganska starkt försvar av mobiliseringsmodell, för vilket Paris-

fördraget av år 1947 inte lägger några egentliga hinder i vägen, då det rör stående styrkor, framhäver man inte. Förmodligen anser man att Finland i det förflutna, både som del av Sverige och efter självständigheten, varit invecklat i så många krig att man klart demonstrerat sin vilja att försvara sitt oberoende. Men man anser också att nya krig mot Sovjet är alldeles uteslutna – det är självfallet också ett centralt element i doktrinen.

Katarina Brodin understryker, som det förefaller med all rätt, kontinuiteten i doktrinen mellan åren 1944 och 1968. Men det hindrar naturligtvis inte, att den undergått vissa förändringar. Man kan t.ex. observera att Kekkonen, trots uppfattningen att all internationell politik egentligen är ett spel mellan mäktiga stormakter där småstaterna måste anpassa sig, anser att det i alla fall inte utesluter en viss aktivisering av neutralitetspolitiken. Samtidigt som finnarna med en viss framgång numera lyckats få Sovjet att acceptera att Finland är ett neutralt land (utom i det speciella fall varom VSB-pakten handlar) har man också utvecklat en hel del verksamhet på det internationella fältet. Den pågående europeiska säkerhets- och samarbetskonferensen, vars andra skede just nu (mars 1974) pågår i Genève, har tillkommit på omedelbart initiativ av Finland; dess förberedande långa och första formella – liksom med all sannolikhet blir fallet med dess tredje – fas har sammanträtt i Helsingfors. SALT I förhandlade växelvis i Helsingfors och i Wien. Finland har liksom Sverige framträtt i FN, ställt fredsbevarande styrkor till FN:s förfogande. Den finske dåvarande FN- och nuvarande Stockholmsambassadören Max Jacobson var en av de ledande kandidaterna till generalsekreterareämbetet 1972. Finland har varit aktivt i nedrustningssammanhang etc.

Den finska utrikespolitiken har länge varit koncentrerad på Sovjet och Norden. Allt eftersom tiden gått har den dessutom blivit mera universalistisk, med ett aktivt u-landsintresse hos opinionen, en aktiv opinion mot krig och förtryck i utomeuropeiska länder. Det är möjligt att det i finskt tänkande finns en latent motsättning mellan å ena sidan den nordiska och från den gemensamma tiden med Sverige hämtade universalismen, moraliskt och rättsligt inspirerad och å andra sidan realismen, insikten om att Finlands – liksom andra småstaters – rörelsefrihet är begränsad. Brodin påpekar f.ö. att Paasikivi i sin person förenade såväl idealism som realism.

Den finska utrikespolitiken utsätts fortfarande, också i vårt land, för allehanda stolliga beskrivningar. Ju längre bort man kommer från vår del av världen, desto stolligare och dimmigare blir dessa uppfattningar; det är naturligt. Det är självfallet angeläget att den finska utrikespolitiken presenteras i ett rimligt ljus. Hårtill kan Brodins bok också bidra. Det sägs ofta att det

ligger i Finlands intresse att ha ett gott förhållande till Sovjet och att landets rörelsefrihet är begränsad. Detta är sant. Men man glömmer också att Finland har ett försvar, att det uppenbarligen också är ett *sovjetiskt* intresse att den finska politiken har fått den karaktär som är fallet. Sovjet vore inte betjänt, lika litet som NATO-staterna, av en förändring av det regionala subsystemet i vår världsdel. Det är ett axiom, för den finska liksom den svenska utrikespolitiken och ingår således också som ett element i den svenska säkerhetspolitiska doktrinen.

Katarina Brodin diskuterar avslutningsvis den fråga som alla konstruktörer av analys-schemata måste ställa sig, nämligen om hennes schema som gjorts för en fallstudie av Finlands utrikespolitiska doktrin, kan användas också i andra sammanhang. Liksom alla andra konstruktörer besvarar hon den med en förhoppning om att så är fallet. Man borde ha jämförande analyser. Sådana har alltså också gjorts vid Utrikespolitiska institutet avseende USA, Sovjet och Västtyskland och Katarina Brodin har själv sammanfattat det hela i ännu inte publicerad rapportform. (Forskningsrapport UI-72-4 (Sovjet), UI-72-5 (BRD), UI-73-1 (USA) resp UI-73-3 (sammanfattning)). De slutsatser hon där ansett sig kunna dra, är mycket försiktiga, och det är kanske inte riktigt att gå in på dem mera noggrant innan hon valt att offentliggöra dem.

Det har emellertid kunnat noteras *en* slutsats om inte saknar betydelse, nämligen att den finska doktrinen således är avsevärt mera explicit än t.ex. den amerikanska. Till dels kan detta alltså hänföras till det förhållandet att den finska statsledningen utåt måst motivera en drastisk omläggning av finsk politik sådan den innan 1944 i princip i alla tider förts, nämligen *mot* Ryssland/Sovjet. Men att den amerikanska doktrinen ter sig vag beror säkert inte minst också på att en supermakt inte har behov av att motivera sitt agerande på samma sätt. Doktrinens instrumentella innehåll, som för Brodin är centralt, skulle ju vid en högre specifikationsgrad också tendera att binda supermakterna på ett icke önskvärt sätt eller i vart fall onödigtvis tvinga fram nya krystade motiveringar om man, som inte sällan är fallet, kastar om sin kurs, och det kan man alltså i sin tur göra om man inte behöver räkna med sanktioner. Sådana skulle ju kunna drabba Finland, liksom Sverige och andra småstater vid snabba förändringar av deras doktriner.

Man skulle, vilket Katarina Brodin kunde ha gjort, vända på resonemanget: det är uppenbarligen så att doktrinen kan vara ett stöd för ett litet lands politik. Således kan doktrinen för en supermakt vara ett hinder om den blir alltför specifik, medan förhållandet kan vara det omvända när det gäller det lilla landet. Särskilt

kan det vara bra för ett litet land med neutral utrikespolitik att kunna hänvisa till att sedan länge omfattande principer förhindrar resp har lett till en viss politisk åtgärd. Doktrinen medverkar alltså här till att både låsa optioner och lösa utrikespolitiska problem. Det torde inte vara svårt att illustrera denna tes. Vår allmänna neutralitetsdoktrin och hur ändringar av den skulle upplevas av opinionen i vårt land och andra stater har t.ex. under världskriget kunnat skydda oss från ytterligare eftergifter än dem vi redan meed hänsyn till vårt utsatta läge sett oss tvungna att gå med på (transitering av trupp, ändring av handelspolitik etc). Liknande exempel av mindre dramatisk natur finns från efterkrigstiden. Detta har inte bara varit till fördel i relationen till andra stater, när krav framställts som vi inte ansett förenliga med våra intressen, utan också i den inrikespolitiska diskussionen. Det har gällt också i Finland, där doktrinen ju medverkat till Kekkonens långa presidentperiod.

Som beslutsfattare sitter man inte och *funderar* på doktrinen, men denna, som utan tvivel vore värd en liknande undersökning (vissa element i den framgångsrika klarheten i min egen avhandling Sverige och EEC, kap. III), spelar likafullt en stor roll för dem som har att förbereda och fatta beslut i utrikespolitiska frågor. Den svenska inställningen till frågan om regionalism och universalism – en fråga som f.ö., vilket ju framgår av Brodins bok, först på senare år dykt upp i Finland – med dess klara accent på universalismen, den negativa inställningen till överstatlighet (annat än i universell form), det internationella ekonomiska samarbetets vikt, liksom det axiomatiska i neutralitetspolitiken och det nordiska samarbetet, är element i vår doktrin, som är "internaliserade" i varje ansvarig persons tankevärld och som således spelar en roll även vid handläggningen av relativt enkla frågor.

I min avhandling om Sveriges EEC-politik försökte jag bl.a. visa på kopplingen mellan element i denna doktrin och den aktuella frågan om val av handlingslinje visavis EEC, numera EG. Där kunde doktrinen dock av naturliga skäl endast redovisas i den del det framgick av uttalanden i EEC-ärendet. Den redovisade ett mellanled mellan å ena sidan de, för att tala med H.F. Petersson, stereotypa elementen i doktrinen, dvs uppfattningar om människans och den internationella politikens karaktär, statssystemet etc och den konkreta dagspolitiken, nämligen de uttalanden som görs i en viss fråga och i vilka vad jag kallat den operationella (politiska) formelns dispositionella element framträder. Termen valdes för att markera att det i varje operationell (politisk) formel (Lasswells "political formula" med "justifying arguments") finns element, som man på grund av karaktären av ens "belief system" är disponerad att framföra.

Katarina Brodins analyschema har utan tvekan förtjänster. Boken är lättläst och systematisk, som man är van vid från henne, oklanderlig. Dock saknar hennes schema, anser jag, delvis en dynamisk sida: rörelseriktningen från det generella till det specifika som är så viktigt för analys av politiskt beslutsfattande och därmed för förklaring och prediktion, ersätts av en något mera horisontell klyvning, inriktad på strategin och argumenten för denna. Kanske skall inte skillnaderna mellan dessa båda metodiska grepp överdrivas, men sannolikt hade boken vunnit ytterligare på att följa den Peterssonska modellen mera nära.

Studiet av doktriner är viktigt. Den invändningen har ju rests att det inte spelar någon roll vilka doktriner man har, politiken är ändå bara ett spel mellan olika aktörer, som agerar för att maximera sina mål, eller en förhandling mellan organisationer eller inom en byråkrati, för att nu åkalla Allison's tre "cuts" (i "Essence of decision"). Men det förefaller orimligt att förneka att det är av betydande intresse att söka etablera vilka föreställningar som i sin tur bestämmer dessa personers agerande. Varje person med erfarenhet av (utrikes) politiskt agerande vet ju att hans aktionsutrymme är begränsat, att han är förhindrad av doktriner, roller etc att fatta optimalt rationella beslut. Följaktligen måste det vara av intresse att få dessa spekter av det politiska spelet belysta. Annars blir studiet av den politiska processen inriktad på vad som till syvende og sist är teknikaliteter, vilka som fattar beslut och hur i stället för *varför* de fattar just dessa beslut. Denna frågeställning förefaller mig väsentligare eller i vart fall minst lika väsentlig.

Den metodologiska utvecklingen inom statsvetenskapen har under det senaste decenniet gått snabbt framåt i Sverige, liksom i de flesta västeuropeiska stater. Nu hävdas det här och var att det blivit för mycket metodik, och att denna inte gett resultat tillnärmelsevis i proportion till insatsen. Detta synsätt anser jag i princip vara fel. Som vetenskap kräver statsvetenskapen en högre grad av sofistikerad metodik. Jag tycker nog att doktrinstudierna tillfört den åtskilligt. Och jag tycker att Katarina Brodin med sin bok lämnat ett viktigt bidrag såväl till den metodiska utvecklingen som till kunskapen om finsk utrikespolitik. Detta är ingen dålig prestation på – visserligen dubbelspaltiga, men dock – 86 sidor.

Mats Bergquist

GUNNAR SJÖSTEDT: *OECD-samarbetet: Funktioner och effekter*. Stockholm: Stockholm Studies in Politics 3, 1973.

Statsvetenskapen har alltid varit en "parasitär" vetenskap i den meningen att den lånat perspektiv och metoder från angränsande discipliner. Med en

mycket grov schematisering skulle man kunna tala om tre faser som den empiriskt inriktade statsvetenskapen genomgått under 1900-talet. Längre dominerades ämnet av ett historiskt synsätt, som återspeglades i såväl problemval som forskningsteknik. Efter andra världskriget fick de historiskt orienterade undersökningarna alltmer lämna plats för analyser som var influerade av sociologin. Slutligen – och här blir historieskrivningen mer trevande – börjar vi nu kunna skönja en fas av ekonomiskt inspirerade studier av politiken. Under de senaste femton åren har allt fler forskare sökt slå broar mellan statsvetenskap och nationalekonomi. Ekonomernas arbetsmetoder och begreppssystem har visat sig användbara vid undersökningar av politisk konkurrens och politiska entreprenörer, och en ny uppsättning av premisser om det politiska livet har börjat dyka upp i den statsvetenskapliga litteraturen. Plötsligt är den politiska människan inte bara ett objekt för sociala influenser och rollförväntningar utan också ett kalkylerande subjekt, som söker maximera sin nytta och minimera sina kostnader på en politisk marknad fylld av osäkerhet och risktagande.

Sjöstedts avhandling, som hör hemma i den ekonomiska fällan, behandlar kontakterna mellan en internationell organisation och ett av dess medlemsländer från ett perspektiv som för några år sedan inte var så vanligt. Här är det inte längre fråga om den historiska framväxten av ett politiskt samarbete eller om det internationella systemets kraftspel. I stället ligger tyngdpunkten vid de försakelser och fördelar som följer av mellanstatlig samverkan. På basis av en undersökning av OECD:s funktionssätt har författaren sökt utföra en cost/benefit-analys av Sveriges engagemang i organisationen. Ett syfte har varit att skapa underlag för en bedömning av hur stora resurser en enskild stat bör avsätta för OECD-samarbetet.

I avhandlingens första del konstrueras en bas för denna bedömning. OECD betraktas som ett informationssystem, och författaren undersöker "den svenska kontaktzonen", dvs de befattningshavare som har kontakter med organisationen, och visar hur bredden, djupet och intensiteten i dessa kontakter förändrats. Särskilda avsnitt behandlar informationsbearbetningen inom OECD:s olika organ och sekretariatets inflytande över verksamheten. I den andra delen följer så värderingen av OECD-samarbetets effekter. Sjöstedt ställer det enskilda landets uppoffringar i relation till de prestationer organisationen erbjuder och urskiljer sexton olika prestationstyper. Han går också in på verkningarna av dessa prestationer och lägger särskild vikt vid den integration som kontakterna leder till.

Såväl i metod som i ämnesval är avhandlingen således innovativ. Arbetet har inte kunnat bedrivas efter välprövade mallar utan problemen har i stor utsträck-

ning fordrat självständiga lösningar. Också i ett annat avseende har undersökningen varit krävande. Litteraturen om OECD är mager, och författaren har därför varit hänvisad till att bringa reda i ett omfattande och svåröverskådligt källmaterial. Båda dessa uppgifter har angripits med energi och skarpsinne. Svagheter saknas dock inte, och jag skall här peka på några diskutabla punkter.

Sjöstedts beskrivning av "den svenska kontaktzonen" är utförlig och fyller utan tvivel en lucka i våra kunskaper om Sveriges internationella relationer. Han visar vilka delar av förvaltningsapparaten som är engagerade i OECD-samarbetet och hur kontaktfrekvensen utvecklats. Men dessa "yttre" data blir något färglösa när vi inte får veta mer om kontakternas innehåll. De tämligen översiktliga fallstudier som presenteras ger ingen riktig klarhet om vad samarbetet går ut på, och utan sådana kunskaper blir värderingen av OECD-engagemangets effekter något svävande. Systematiskt genomförda intervjuer med kontaktzonens medlemmar kunde ha gett en bättre bas för den analys som genomförs i avhandlingens andra del.

Ett påpekande som ofta återkommer är att undersökningen är av "explorativ" natur. Härmed menas enligt författaren en studie som åsyftar att identifiera och precisera problemställningar, identifiera relevanta variabler och formulera nya hypoteser. Det låter ju högst ambitiöst, men påminnelsen om att avhandlingen är explorativ kommer nästan alltid som en ursäkt för att den ena eller andra frågan inte har undersökts. Till slut överväldigas läsaren av ett slags pavlovsk reaktion; så snart ordet explorativ dyker upp i texten börjar snålvattnet rinna efter något som författaren *inte* undersökt. Ett annat vanligt substitut för konkreta data är abstrakta teorier. När någon empirisk passbit av en eller annan anledning saknas skjuter författaren gärna in en från litteraturen lånad modell som antyder hur det vanligen brukar gå till i internationella organisationer. I sådana avsnitt skulle man gärna sett ett mer handgripligt utforskningsmaterial av hur det faktiskt går till i OECD.

Den verksamhet Sjöstedt analyserar spänner över vida fält, och det är naturligt att han inte kunnat tränga in i alla de sakfrågor som behandlas. På några ställen har detta satt spår i framställningen. I fallstudien om det internationella samarbetet i fråga om ansvaret för atomskador har således både det utländska och svenska rättsläget blivit feltecknat, och syftet med de mellanstatliga överenskommelserna har därigenom fått en inadekvat beskrivning. Möjligen kan den tämligen mjuka metod för datainsamling som författaren använt även i övrigt ha gett en något överdriven föreställning om OECD:s inverkan på de enskilda ländernas politik. Det förefaller i varje fall riskabelt att söka bedöma hur ett internationellt samarbete kring t. ex. miljöfrågor och

den högre utbildningen påverkat svenska beslutsfattare utan att beakta de impulser som samtidigt utgått från den inhemska debatten.

Begreppet integration, som är centralt i avhandlingen, definieras av författaren som en dubbelsidig process i vilken medlemsländerna vinner vissa "gemensamma värden" men samtidigt förlorar en del av sitt oberoende. Enligt undersökningen leder alla OECD:s prestationer till en sådan integration. Den enskilda staten har således att undersöka om det förlorade oberoendet uppvägs av de "gemensamma värden" som står att eråna. En fråga som knappast berörs är dock om detta skapande av gemensamma värden inte inrymmer en viss fördelningspolitisk assymetri. När cost/benefit-analysen används vid samhällsekonomiska nytto-kalkyler är subjektet vanligen en oberoende agent (t.ex. en kommun eller en stat) som vill främja vissa mål. När tekniken däremot utnyttjas för att beräkna värdet av ett enskilt subjekts deltagande i ett institutionaliserat samarbete tillstöter ofta den komplikationen, att den enskilde deltagaren inte är intresserad av allt det som kollektivet vill uträtta. Det ter sig naturligt att anta att en del av de "gemensamma värden" som OECD åstadkommer i själva verket ter sig rätt värdelösa från det enskilda landets synpunkt, men att man ändå av courtoisie deltar i mindre angelägen verksamhet för att i andra sammanhang få utbyte av organisationen.

Dessa invändningar väger emellertid lätt mot de betydande förtjänsterna hos avhandlingen. I en kort anmälan är det svårt att göra alla partier rättvisa, men det bestående intrycket är att undersökningen blivit högst fruktbar. Framställningen är rik på intressanta observationer och reflektioner och bör kunna ge många uppslag till fortsatt forskning. Jag vill hoppas, att de väsentliga resultaten blir tillgängliga också utanför det nordiska språkrummet.

Det klagas ibland över att statsvetenskapliga undersökningar sällan ger någon vägledning åt politikens och administrationens praktiker. Sjöstedt utstakar med sitt arbete några vägar mot en sådan "operativt" inriktad statskunskap. Hans bok är värd att läsas av statsvetare med intresse för internationella organisationer och ekonomiska analyser – liksom av den korrekturläsare som aldrig fick chansen.

Daniel Tarschys

LARS F. TOBISSON: *Framväxten av statstjänstemännens förhandlingsrätt. En studie av en beslutsprocess*. Stockholm: Jurist- och samhällsvetareförbundets förlag 1973.

I en tid då doktorerandet skall vara och även i praktiken alltmer blir en heltidssysselsättning, förlagd till de

vetenskapliga institutionerna, är det både berömvärt och vanskligt att prestera ett relativt omfattande forskningsarbete som "fritidssyssla". Naturligtvis har Lars Tobisson haft en fördel däri att han arbetat mitt i den verklighet han studerar – låt vara att han själv kommit in som aktör efter den slutpunkt, 1965, som han valt för sitt arbete – och därmed är intimt bekant med den mycket speciella miljö och föreställningsvärld han beskriver. Den intuitiva säkerhet varmed han gång på gång sätter fingret på det väsentliga, liksom den välbekanta jargong vari han ofta karakteriserar akter och aktörer, vittnar härom.

Mot detta står nackdelen av att sedan lång tid tillbaka inte ha kontakt med ett doktorandseminarium och därmed med den aktuella teoretiska och metodologiska debatten. Traditionalister och modernister må ha skilda värderingar av nyttan av att hålla sig *up to date*; de torde dock bli ense om att Tobissons avhandling i många avseenden bär en traditionell eller konventionell prägel. För den som inte läst avhandlingen skall understrykas, att detta alls inte är detsamma som obekantskap med de viktigare strömningarna under 1960-talet. Tobisson hanterar på ett fullt rimligt sätt en beslutsteoretisk ansats, och han utnyttjar för sina egna syften Björn Molins bekanta "förklaringsform" (eller "analyschema" som den hellre bör kallas). Det som framträder är en ojämnhet i orienteringen, särskilt på ett metodologiskt mer grundläggande plan: vilken kunskap är möjlig om enskilda människors och grupper av avsikter, verklighetsuppfattningar, mål och planer? Att bristen på problemedvetenhet måste framhållas beror på att just denna typ av kunskap – i allt väsentligt uppfattad som oproblematisk – spelar en så stor roll i avhandlingens analytiska avsnitt.

Den yttre uppläggningsen är följande. Ämnet avgränsas först till perioden från sekelskiftet till 1965. Utgångsläget är alltså en tid utan varje krav på "medbestämmanderätt" från statstjänstemännens sida, en tid då fackföreningar alls inte var påtänkta och då löner och anställningsvillkor fastställdes av statsmakterna genom "ensidiga höghetsakter". Författaren tecknar därefter i den deskriptiva huvuddelen, som omfattar cirka två tredjedelar av texten, i ett väl upplagt växelspel utvecklingen på följande sätt. Först skildras för varje period statstjänstemannakårens tillväxt, differentiering och förändring, de fackliga organisationernas framväxt och inbördes ställning samt deras faktiska framstötter av förhandlingstyp. Därefter behandlas statsmakternas reaktion på de fackliga kraven, i form av riksdagsaktioner (ofta från organisationerna närstående ledamöter), kammardebatter, utredningar, remissyttranden och regeringsförslag. Slutligen gör författaren koncisa och klarläggande sammanfattningar. Bortsett från det sistnämnda momentet – till vilket jag

återkommer – finns inte mycket att invända mot framställningen. Denna huvuddel utgjorde f.ö. författarens licentiatavhandling 1970; den på traditionell källkritik inriktade granskningen rubbade på intet sätt huvudinttrycket, att vi har att göra med ett grundligt och vederhäftigt arbete.

De materiella resultaten är följande. De fackliga organisationernas krav var från början blygsamma och gick närmast ut på rätten att verkligen få bli hörda, innan nya löner o.dyl. fastställdes. Anspråken växte med tiden, inte minst då man såg vad privatanställda tjänstemän kunde uppnå, men det var först med tillkomsten av (nya) TCO och av SACO på 1940-talet som ett mer aggressivt fackligt tänkande kom att styra det fackliga agerandet. Det var alltså i praktiken socialdemokratiska regeringar, inte "staten" i största allmänhet, som fick agera motpart och ta på sig den många gånger otacksamma rollen att avvisa krav som såväl LO-grupperna som privatanställda tjänstemän redan drivit igenom. Juridiska föreställningar om statens överhöghet över sina anställda, och om det otillbörliga i att låta privaträttsliga uppfattningar om kontraktsförhållande mellan likaberättigade parter påverka ett offentligt förhållande, dominerade länge de utredningsmän och departementsföreträdare som hade att upprätta försvarslinjer mot de fackliga kraven.

Under tiden kom praxis att alltmer fjärra sig från de juridiska formerna. Organisationerna bereddes i realiteten rätt att förhandla, låt vara att resultaten inte fick formen av avtal. Med såväl förenings- som förhandlingsrätten etablerade på 1950-talet försköts intresset till sådana för fältet artemna frågor som de många splittrade organisationerna och vem staten skulle ha skyldighet att förhandla och träffa avtal med, men framför allt till frågan vilka stridsåtgärder som skulle vara tillåtna. Sedan civilminister Sigud Lindholm beslutat avstå från de juridiska utredarnas tjänster, löstes frågan – i vart fall med det perspektiv avhandlingen anlägger – genom verkliga förhandlingar mellan Lindholm och de fyra huvudorganisationerna LO, TCO, SACO och SR i samverkan, under förra hälften av 1960-talet. Som förf. påpekar, ser man i retrospekt att båda sidor överskattade vikten av formell förhandlings- och avtalsrätt, underskattade sannolikheten av öppna konflikter och framför allt radikalt felbedömde det relativa styrkeförhållandet mellan parterna vid sådana konfrontationer.

En fråga som tål att diskutera är på vad sätt, och i vilken utsträckning, vår kunskap om händelserna efter 1965 bör användas för en undersökning vars objekt är sådant att framställningen av det yttre skeendet avbryts där. Vid disputationen underströk granskaren, att förf. genomgående lagt ett "teleologiskt" perspek-

tiv på de många skilda manövrer som beskrivs: det och det pekar framåt, det och det betecknar en överspelad ståndpunkt som aktören borde haft förstånd att överge, det och det är ett sidospår osv. Är det trots allt inte rimligare att söka "förstå" eller "tolka" de olika aktörerna och deras beteende s.a.s. utifrån deras egna förutsättningar, nämligen vad de vid varje tillfälle visste och vad de hade för framtidsbedömningar, inte med ett facit i hand, som används så att det som faktiskt inträffade också framstår som det enda som "kunde" eller "borde" inträffa? Vore det till skillnad häremot inte motiverat att, långt mer konsekvent än vad förf. gör, trycka på hur formalistiskt de fackliga organisationerna såg på de olika sätten att nalkas motparten, eller annorlunda uttryckt att klart markera hur högt de satte målet av formell jämställdhet i själva förhandlingarna jämfört med det materiella målet att hävda sina medlemmars intressen i fråga om löner o.dyl.?

Den analytiska huvuddelen, bokens senare tredjedel, är delvis förberedd genom ett kort inledande kapitel, som skall ange en teoretisk grundsyn och som uppräknar vissa frågor, avsedda att styra insamlandet av deskriptiva data med tanke på den kommande analysen. Denna inledning är alltför mager och även som den står föga givande. Däri antyds också ambitioner att använda resultaten för att generalisera och förklara, på ett sätt som för det första aldrig blir genomfört i praktiken, för det andra rent principiellt framstår som omöjligt att utföra. Senare ägnar förf. betydande utrymme att motivera varför analysen utgår från en beslutsteoretisk ansats och inte från en funktionalistisk, ett val som är högst välbetänkt men i vart fall i granskarens ögon knappast behöver motiveras så utförligt. Så gott som utan behandling blir däremot de två var för sig stora metodologiska problem åt vilka huvuddelen av disputationen ägnades. Det första avser just möjligheterna att generalisera och förklara, när man har samlat data för ett enda politiskt system, i många avseenden – ta bara den offentligt rättsliga traditionen! – unikt i världen. Hur skall man nyttiggöra data på den teoretiska nivån, hur skall man skapa en anknytning till egentliga teoretiska satser, som ju till sin natur skall vara generella? Skall generaliseringarna avse Sverige och i så fall fackliga organisationer och partier? Eller skall de avse hela system? Hur skall man förklara resultaten, om man med förklaring menar hänvisning till ett teoretiskt (alltså generellt) system av satser?

Frågan skulle aldrig ha behövt ställas, om förf. hela tiden hade markerat en idiografisk ansats för avhandlingen: detta är ett unikt system, och ett unikt förlopp, uppgiften är att "förstå" eller "tolka" det genom en analys av just dess unika förutsättningar. Jag vill i sammanhanget erinra om en bekant uppsats av Erik

Allardt¹ vari han hävdar, att den som vill tränga in i sociala fenomenens "betydelse" måste acceptera varje sådant fenomenens egenart och avstå från en nomotetisk, generaliserande ansats. Man kan argumentera kring detta vad gäller fenomen som uppträder i stort antal, men i sådana fall som i föreliggande avhandling tycks Allardts slutsats bestickande.

En kritisk punkt blir då – om man inte anser hela frågan vara en terminologisk tvist – om man, som Tobisson hävdar, kan "förklara" ett skeende av denna typ, eller om man får nöja sig med att "förstå" eller "tolka" det. (Inte bara "nöja sig med" för övrigt – det finns all anledning att hävda att tolkningar, sociologiska betydelseangivelser eller vad man vill kalla det, är en väl så viktig och svår uppgift som förklaringar, med deras ofta starkt schematiska karaktär.) Det är instruktivt att närmare penetrera kap. 12, "Pådrivande och återhållande krafter", det utan tvekan svagaste eller mest suspekta i avhandlingen. Där räknar förf. utan närmare motivering upp fem "krafter" (vad för slags begrepp är nu detta?) på vardera sidan Några av dem, såsom "statstjänstemännens växande antal", låter sig förvandla till satsur ur en, som vi här kan antaga, redan underbyggd teori. Låt oss i detta fall formulera satsen "ju större antal individer som ingår i en klass av anställda under en given huvudman, desto större sannolikhet att den senare tar hänsyn till klassens kollektivt framförda krav". Satsen kan verka rimlig men (a) har en mycket allmän och vag form, (b) är stokastisk och har liksom alla sådana satsur begränsad förklaringskraft, (c) är syntetisk och kan alltså vara sann eller falsk, men blott efter empirisk prövning. I själva verket (d) har förf. ingalunda formulerat denna "kraft" som en sådan generell, syntetisk sats, och (e) ingalunda visat eller ens antytt att han borde visa, att en dylik sats är stokastiskt sann.

Andra "krafter" i detta kap. är i ett långt värre läge. "Doktrinen om statens höghetsrätt" liksom "rädslan för samhällsfarliga konflikter" handlar om verklighetsföreställningar, delvis av normativ art (staten bör vara överhög, vissa konflikter är skadliga). Dessa föreställningar kan endast avse det svenska politiska systemet. Vill man förvandla dem till satsur med förklaringsförmåga, får man sådana banaliteter som "en aktör undviker handlingar vilkas konsekvenser han ogillar". Långt rimligare är att med ett resolut idiografiskt grepp söka "förstå" hur aktörerna uppfattade verkligheten, preciserade sina mål etc. vid olika tillfällen. Men då förklarar man inte, annat än i den mån man anser att "finalistiska" eller "rationalistiska förklaringar" som är konstruerade *in casu* alls bör kallas förklaringar.

I själva verket är det till allra största delen tolkningar

¹ Teoretiska konsekvenser av "förstående" sociologi, Sociologisk forskning 1967:1.

och försök till förståelse förf. sysslar med, först sporadiskt och kortfattat i sammanfattningarna i första delen, sedan ymnigt i den andra, analytiska delen. Låt mig genast fastslå en sak: de allra flesta av förf. tolkningar, och ett flertal av hans "förstående" utsagor om aktörers avsikter o. dyl., framstår spontant som rimliga, insiktsfulla, ofta slående, i vart fall för mig. Men den sista reservationen är ytterst viktig. För att tolka ett socialt förlopp, särskilt på makroplanet, måste man förutsätta oerhört mycket, om hur världen är beskaffad, vad som är centralt och perifert i ett givet samhälle etc. Man måste ha någon sorts referensram, någon begreppsapparat att applicera, och av dylika varor givs det, som vi numera är medvetna om, ganska många. Striden mellan pluralister och marxister, för att ta det mest kända exemplet, utkämpas väsentligen på detta plan. Vad gäller "förståelse" av andra människor, är det visserligen mycket lättare att utöva sådan verksamhet när föremålen är organisationer eller departement, dvs. aktörer som måste kommunicera internt via dokument, som måste göra sina mål explicita och detaljerade, än när föremålen är stackars enskilda, förvirrade människor, vilket oftast varit utgångspunkten för sociologernas resonemang. Men det principiella dilemma kvarstår: hur skall man med tillräckligt god validitet, reliabilitet och precision kunna "reproducera" de verklighetsföreställningar, värderingar, mål, strategier etc. som aktörer måste antas ha haft?

Om dessa vanskliga ting har förf. nästan ingenting att säga. Han snuddar endast på ett ställe (s. 265) vid det angelägna i att "vid inventeringen av en aktörs mål kunna fastställa hans verkliga avsikter" i de fall man kan anta att aktören anger vissa motiv utåt, andra inåt och utan att fästa dem på papperet. I själva verket är komplikationerna enorma, särskilt när det gäller organisationer av det slag som undersöks, vilka måste antas ha mycket komplicerade "cybernetiska system". Låt mig bara antyda en av de många svårigheterna: medan mål och strategier ofta klart utsågs, som resultat av överläggningar inom ledningen och som information till medlemmar och motpart, förblir verklighetsföreställningarna, vad avser såväl nuläget som alternativa tänkbara framtidslägen, ofta outsagda. De återfinns troligen i interna samtal o. dyl. som sällan blir till åtkomliga källor.

Tydligt är, att den förkättrade objektivitetsproblematiken befinner sig mitt inne i dessa svårigheter. Inte heller här slår förf. larm. I själva verket är det inte svårt att med utgångspunkt från en rad citat, liksom från en för tendenser och perspektiv något så när känslig läsning i stort, hävda att förf. ser förloppet ur ett SACO-perspektiv, eller i en något vidare mening ur ett "liberalt pluralistiskt" perspektiv, som i såväl normativt som emotionellt hänseende är starkt knutet till det

nuvarande politiska systemet i Sverige. Med SA-CO-perspektiv menar jag i första hand den genomgående tendensen att uppdelna aktörer i traditionsbundna och moderna, att skilja dem som genom sin bundenhet vid äldre juridiska synsätt är tillbakablickande och snart blir överspelade från dem som tänker modernt etc. Detta är en aspekt av vad jag tidigare har kallat det "teleologiska perspektivet".

Härtill kommer att förf. i själva texten flitigt strör omkring sig värderande uttryck. En särskild förkärlek har han för att betygsätta aktörer som mer eller mindre (särskild mindre) kloka, duktiga eller framsynta. I likhet med de flesta av oss har han en mycket låg tanke om tidningen Expressen, men de flesta av oss skulle kanske inte vara lika beredda att skriva nedlåtande omdömen i en avhandling. Det skall understrykas att det aldrig är fråga om särskilt graverande, eller för bedömningen av de faktiska förhållandena snedvridande, inbrott, utan snarare om en brist på självdisciplin. Forskarens objektivitet är ett stort och svårt kapitel, forskningsrapportens neutralitet bör däremot vara ett uppnåeligt ideal, ivart fall vad avser själva framställningssättet.

Till de smärre bristerna i avhandlingen kan föras vissa oklara eller olämpliga begrepp som det ovan nämnda "krafter", den odefinierade och icke operationaliserade "styrkan" hos organisationer, det förkättrade "behov" liksom en föga genomtänkt precisering av det annars användbara "mål". Hit hör också svepande, obelagda påståenden om samhällets och organisationers beskaffenhet och ett antal egendomliga, dvs. otillräckligt genomtänkta formuleringar på kritiska punkter. Vidare anser jag pressens betydelse för händelseförloppet överskattad och anser att ett personregister skulle ha underlättat läsningen.

Avhandlingens positiva sidor överväger dock klart. Jag har hävdad att förf. är metodologiskt aningslös när det gäller centrala förfaranden som "förståelse" och "tolkningar". Men hans goda kunskaper och goda överblick (från ett perspektiv som jag till största delen är benägen att godtaga, väl medveten om att det inte är det enda möjliga) betyder att det han faktiskt skriver i regel ändå framstår som rimligt och välformulerat. Avhandlingen är otvivelaktigt mycket informativ och vederhäftig, inom ett område som väl förtjänar att beläggas, och resultaten kastar i sin tur ljus över det politiska systemet i Sverige, dess normer, rollförväntningar och umgängesformer. Boken har vidare en klar och lätt försvarad uppbyggnad, dess proportioner är (med undantag för de underdimensionerade metodavsnitten) väl avvägda, och sist men inte minst, den är välskriven och kryddad med poängrika formuleringar. Sedan är det väl inte författarens fel att han blivit

överspelad av verkligheten, när han om 1965 års uppgörelse sammanfattar: "supplikanten hade förvandlats till duellant". Sex år senare fick vi veta, att den andre duellanten kunde ta fram en kanon, när det passade hans syften.

Jag vill gärna tillägga att försvaret var elegant, hela tiden svarade i sak, avstod från dimridåer, utnyttjade de blottor granskningen lämnade, gav upp ohållbara positioner snabbt och öppet samt höll en i bästa mening god akademisk ton. Inte alltid kan detta sägas.

Ingemar Lindblad

JÖRGEN ULLENHAG (red.): *Samhällsvetenskap på 70-talet* (1-2). Stockholm: Aldus 1974.

Våren 1973 anordnade samhällsvetenskapliga fakulteten vid universitetet i Uppsala för forskare och forskarstuderande en föreläsningsserie under rubriken Samhällsvetenskap på 70-talet. Därvid presenterade en eller i något fall två företrädare för fakultetens discipliner sitt ämne med avseende på tradition, nuläge och framtid; här till kom ett avslutande symposium. Föreläsningarna föreligger nu i tryck, utgivna av Jörgen Ullenhag, utbildningsledare inom fakulteten och själv ekonomihistoriker.

Även den som ställer sig skeptisk eller avvaktande till tvärvetenskaplighet av det mera hurtiga slaget måste medge, att kunskaper om problem och metoder inom andra ämnen kan vara både nyttiga och nöjsamma. Sådana kunskaper bör inte vara alltför ytliga, om man skall kunna dra verklig nytta av andras erfarenheter och ge kolleger motsvarande hjälp. I den uppsaliensiska serien uttrycktes detta träffande av ekonomihistorikern Karl-Gustaf Hildebrand:

Kontakten mellan ämnena behövs och behöver vara djupgående. Ofta tror man att man kan utnyttja varandras ämnen som en sorts uppslagsböcker där man söker enskilda upplysningar och får dem utan besvär. Vi har alla märkt inom våra egna ämnen hur den sortens frågor, också när man kan svara på dem, i regel tycks en gå litet vid sidan av saken. För att utnyttja varandras insikter på allvar måste man kunna se sakerna inifrån, veta hur granndisciplinerna arbetar. Och vetenskapliga discipliner står ju inte kvar där man lämnar dem, de är och skall vara i ständig rörelse.

I serien deltog följande ämnen (företrädarens eller företrädarnas namn anges inom parentes):

- A. Ekonomisk historia (K.-G. Hildebrand)
- B. Nationalekonomi (G. Ohlin, R. Bentzel)
- C. Företagsekonomi (H. Nyström)
- D. Statskunskap (N. Elvander)
- E. Geografi (G. Arpi, H. Aldskogius)
- F. Öststatsforskning (A. Ådahl, J. Å. Dellenbrant)
- G. Fredsforskning (P. Wallensteen)
- H. Pedagogik (K.-G. Ahlström)

- I. Psykologi (G. Johansson, I. Dureman)
- J. Sociologi (U. Himmelstrand)
- K. Socialantropologi (B. Lindskog)
- L. Statistik (O. Frank)

Med en viss förenkling kan man säga, att följande problem berördes – mer eller mindre – i de olika föreläsningarna:

1. Ämnets utveckling
  - a. internationellt
  - b. i Sverige
2. Nyare forskning
  - a. internationellt
  - b. i Sverige
3. Det aktuella läget
  - a. sakområden
  - b. teorier och metoder
4. Relationer till grannvetenskaper
5. Relationer till politiken
6. Framtidsutsikter

Med hjälp av dessa bokstavs- och sifferbeteckningar kan man schematiskt sammanfatta innehållet i de båda volymerna på följande sätt:

- A 1a 1b 2a 2b 3a 3b 4 6
- B 1a (1b) 2a 2b 3a 3b 4 5 6
- C 1b 3a 3b 4 6
- D 1a 1b 2a 2b 3a 3b 4 (5) 6
- E 1b 2a 2b 3 4
- F 1a 2a 3a 3b 4
- G (1a) 3a 3b
- H 1a 1b 2b 3a 4 6
- I 1a 2a 3a 3b
- J 2a 3b 4 (5)
- K 1a 1b 2a 3a 3b 4 6
- L 1a 2a 3a 3b 4

Det mönster som här framträder är knappast uppseendeväckande. Att ett gammalt, väletablerat och mångsidigt ämne som nationalekonomi har fått många markeringar framstår som naturligt. Lika naturligt är det, att motsatsen gäller om ett nytt ämne som fredsforskning. Att ämnet sociologi har fått så få markeringar är kanske mera förvånande. Himmelstrands bidrag avviker emellertid till sin uppläggning rätt mycket från de övriga. Det består till inte så liten del av allmänna resonemang, som i den mån de inte kan sägas höra hemma i 4 svårligen fångas upp med hjälp av mitt grova kategorischema.

De intressantaste kategorierna är enligt min mening 3b, 4 och 5. Från dem skall jag nu ta fram några exempel för att till sist ge några allmänna synpunkter på Elvanders bidrag.

Inom 3b hittar man ett drag, som tycks vara gemensamt för alla eller praktiskt taget alla samhällsvetenskaper. Det är den betydelse, som matematiska och

statistiska metoder har fått på senare år. Från 3b går därför en tydlig linje över till 4. Intresseväckande synpunkter på matematikens och statistikens roll finns särskilt i ekonomihistorikern Hildebrands och nationalekonomen Bentzels bidrag.

”Cliometrics”, ”econometric history” eller ”new economic history” – den nya riktningen inom ekonomisk historia har flera namn. Att den syftar till en långt driven kvantifiering är självklart men kanske trots allt inte det viktigaste. Det som utmärker den nya skolan, har en av företrädarna för den sagt, är inte sysslandet med kvantiteter i och för sig utan kvantiteterna som delar av en alltomspännande totalitet. En annan forskare, Robert Fogel, har tillagt: ”The poorer the data, the more powerful are the methods which have to be employed.” Hildebrand fortsätter:

Det var också en tredje sak som chockerade, kanske till sist ännu mer än de andra. För gammaldags historiker var ingenting så otillbörligt och ovetenskapligt som att fundera över vad som skulle ha hänt om inte vissa faktiskt inträffade händelser hade ägt rum. Men ett huvudled i den nya ekonomiska historien är ”counterfactual history”, alltså en sorts imaginär historia där man anger just vad som under vissa – i verkligheten aldrig föreliggande – förutsättningar kunde ha hänt.

Inom nationalekonomin är det fråga om matematisering snarare än kvantifiering. Utvecklingen mot ökad matematisk precisering av den nationalekonomiska teorin har betytt ökad stringens inom ämnet, menar Bentzel. Han vill dock göra vissa reservationer:

Den ekonomiska teorins ”matematisering” måste visserligen hälsas med tillfredsställelse, men det skall inte fördöljas att den även har vissa negativa sidor. Det finns risker för att strävan efter matematisk precisering inverkar menligt på forskarens benägenhet att laborera med sådana hypoteser som inte elegant låter sig formuleras i matematiska termer. En viss risk föreligger också för att forskningen skall komma att domineras av personer, vars intresse mera är knutet till den matematiska behandlingstekniken än det studerade problemets ekonomiska innebörd. De ”litterära” ekonomerna har därför alltså en viktig funktion att fylla; nationalekonomin får inte bli en lekstuga för misslyckade matematiker.

Förhållandet mellan vetenskap och politik har varit ett aktuellt tema inom samhällsvetenskapen under senare år. I anslutning till Gunnar Myrdals bok *Vetenskap och politik i nationalekonomin* från 1930 heter det i Göran Ohlins bidrag:

Som doktrinhistorisk kritik var Myrdals bok utomordentligt elegant men varken grundsynen eller föreskriften har vunnit efterföljd. Myrdal försummade också en aspekt av det vetenskapssociologiska problemet. Han såg det som ett olösligt problem för den individuella forskaren att ensam sträva efter objektivitet. Men samhällsvetenskapen och nationalekonomin är, som all vetenskap, definitionsmässigt ett socialt företag där objektivitetskriteriet måste definieras bl.a. som en frå-

ga om den kritik och det mottagande som en forskare röner.

Frågan om nationalekonomins politiska slagsida är i själva verket inte särskilt levande. Den eviga motsättningen mellan de ideologiskt inspirerade tolkningarna av ekonomiska och andra fenomen och den centrala nationalekonomiska traditionen håller naturligtvis i sig. Men nya framsteg i matematisk ekonomisk teori har ändå visat en utomordentligt intressant förmåga att bryta igenom de stora ideologiska barriärerna i världen. Tekniska ekonomiska problem, som t.ex. input-output-analys eller linjär programmering, diskuteras lidelsefritt av ekonomer från Sovjet, Östeuropa och andra delar av världen.

Var och en, som nu några år av kolleger till höger och vänster – mest till vänster – har matats med påståenden om att allt är politik och att det är omöjligt att skilja mellan politik och vetenskap, måste finna Ohlins uttalande befriande.

Så till det statsvetenskapliga bidraget. Statskunskapen är, påpekar Elvander inledningsvis, ett klassiskt forskningsområde men en ung akademisk vetenskap. Vad är då orsaken till att statskunskapens genombrott som universitetsämne kom så sent? Förklaringen är, menar Elvander, att den äldre statskunskapen bedrevs av universalgenier – från Platon och framåt – som sysslade med mycket annat än politik. Ofta, om också inte alltid bestod denna statskunskap av icke-empirisk, normativ politisk teori: "... övergången från spekulativ till empiri drevs fram av två genomgripande omvälvningar under decennierna kring sekelskiftet; den ena var vetenskapsteoretisk, den andra politisk. Jag syftar här dels på den vetenskapliga värderelativismen – som gjorde boskillnad mellan värderingar och verklighetsomdömen och mellan politisk ideologi och vetenskaplig teori och som ledde till en avmystifiering av det politiska tänkandet – dels på demokratins framträngande."

Inom denna nya, empiriskt inriktade statskunskap dominerade till att börja med en statsrättslig skola. Så småningom uppkom också vad man brukar kalla den realistiska skolan. Om dessa äldre riktningar inom den nya statskunskapen säger Elvander så här:

... den statsrättsliga forskningen i USA har ingalunda undanträngts av den realistiska, och den lever alltså jämt ett friskt liv vid Departments of Government. På den punkten är det en stor skillnad mellan USA och Sverige, där statsrätten under efterkrigstiden nästan helt har förvisats från statskunskapens domäner. Den långvariga polemiken mellan Brusewitz och Lagerroth om "den nationella karaktären" i 1809 års regeringsform – där Brusewitz framhävde det franska inflytandet på författningsverket, medan hans lundsensiske kollega lade huvudvikten vid det inhemska, historiska arvet – är den sista stora statsrättsliga debatten i Sverige. När de sista huggen skiftats i denna fejd i slutet av fyrtiotalet, var det som om alla statsvetare plötsligt tröttnade på statsrätten. Visserligen hade Jörgen Wes-

terståhl och Nils Stjernquist hunnit skriva en del i denna bransch när de tillträdde sin professurer i början av femtiotalet, och de blev snart engagerade i författningsutredningens arbete. Men det egendomliga är att det förts så litet statsrättslig diskussion bland statsvetarna under de snart 20 år som arbetet med grundlagsrevisionen pågått. "Flykten" från statsrätten kan ses som ett utslag av tendensen till konformism i nutidens svenska kulturliv. Liksom en flock kråkor lyfter debattörerna plötsligt från ett fält och flaxar iväg till ett annat, ängsliga att inte följa med i tidens vinddrag. Det är det lilla landets – den snäva kulturmiljöns – förbannelse.

Detta är kvickt sagt – särskilt det där sista – men alltigenom träffande är det inte. Till att börja med är det på flera sätt missvisande att tala om en långvarig statsrättslig polemik mellan Brusewitz och Lagerroth. Förvisso utvecklade lundensaren Lagerroth så småningom om 1809 års regeringsform en uppfattning, som starkt avvek från hans uppsalakollegas. Men någon egentlig polemik mellan dem uppstod inte förrän 1946, genom ett par verkligt bloddrypande inlägg i denna tidskrift. Och den polemiken gällde inte statsrättsliga utan författningshistoriska frågor och handlade för övrigt lika mycket om det danska enväldet som om 1809 års RF.

Den statsrättsliga debatten kring 1809 års RF inledde Lagerroth på allvar 1938 i denna tidskrift med en uppsats, som bar den betecknande underrubriken "ett polemiskt inlägg i den statsrättsliga diskussionen". I den debatten fick han typiskt nog svar av statsrättsprofessorerna C. A. Reuterskiöld och Robert Malmgren, inte av Brusewitz. Att yngre statskunskapare inte har haft lust till meningsutbyten av liknande slag kan väl, som Elvander antyder, möjligen på sina håll bottna i opportunist. Men hela sanningen är detta nog inte; för egen del skulle jag kunna tänka mig att bidra med följande synpunkt.

Som Elvander själv har framhållit, bröt vad han kallar den vetenskapliga värderelativismen igenom kring eller strax efter sekelskiftet. För den som – i motsats till den äldre generationen av statskunskapare, t. ex. Lagerroth – har tillägnat sig detta synsätt, måste åtskilligt i den statsrättsliga debatten framstå som ovetenskapligt eller utomvetenskapligt. Sålunda måste valet mellan olika principer för grundlagstolkning anses bottna i värderingar och därmed falla utanför vetenskapens ramar. Riktiga eller ej – synpunkter av detta slag har säkerligen avskräckt många moderna svenska statskunskapare från att ge sig in på det statsrättsliga området.

Jämförelsen mellan Förenta staterna och Sverige är belysande men på ett annat sätt än Elvander har tänkt sig. För det första har den amerikanska författningen av 1787 i motsats till 1809 års RF alltid haft en stark ställning bland allmänheten och politikerna: den har

framstått som symbolen och garanten för yttre och inre frihet. "1809 års regeringsform var en ofolklig kompromiss, som ingen var riktigt entusiastisk för, men som man i ett visst läge ändå ansåg sig tvungen att acceptera" – så uttryckte Gunnar Heckscher saken i denna tidskrift 1959. Han framhöll också, att statsmakterna inte har behandlat regeringsformen med särskilt stor respekt: "Den har gång efter annan blivit malträterad, än från regeringens sida, än från riksdagens, och i svensk offentlig debatt har det ofta betraktats som närmast löjligt att anföra grundlagens ordalydelse eller andemening som argument för eller emot en viss åtgärd."

För det andra har man i USA i den statsrättsliga debatten haft tillgång till ett material, som vi har saknat, nämligen prejudikat från högsta domstolen i konstitutionella frågor. Statsrättsforskarna har därför haft "slutgiltiga" grundlagstolkningar att utgå ifrån, och i olika domares uttalanden har de haft ett givande material att knyta sina framställningar till.

Mot Elvanders fortsatta framställning finns inte mycket att invända, låt vara att nyanseringar och exemplifieringar alltid kan diskuteras. Alldeles förträffligt är avsnittet om statskunskapens egenart. Ämnet står just nu under kombinerad attack från både vänster och "höger", dvs från marxister och beställare. Vi statsvetare upplever här ett hot mot ämnets integritet och själva existens, understryker Elvander:

Just nu är det marxisterna som ter sig mest hotande, men i framtiden kan hotet komma från det andra hållet, i form av krav på skraddarsydd beställningsforskning som villkor för de verkligen stora forskningsanslagen. Policy studies som tvärvetenskaplig konsultforskning – det är en skräckvision som kan bli verklighet förr än man tror; många beställsamma statsvetare drar i den riktningen, särskilt i USA. För att kunna avvärja sådana attacker måste statsvetarna hålla på sitt ämnes egenart och integritet. Det bör kunna gå. Men det finns en gränssyta som är något bekymmersam, nämligen den som vetter åt sociologin. Och det är främst marxisternas krav på gränsutplåning som skapar detta bekymmer. Vi på Skytteanum upplever det ständigt i form av krav på marxistisk sociologisk kurslitteratur etc. Här måste vi stå emot; vi måste hålla på *styrandet av offentliga organisationer* som vårt gebit – väl medvetna om att gränsen mellan den offentliga och den privata sektorn ständigt förskjuts till den senares nackdel och att vi måste följa efter. Det vore väl ändå vansinnigt om vi skulle uppgå i sociologi i ett läge, där sociologerna själva diskuterar en styckning av sitt alltför stora ämne!

Statskunskapen kan beskrivas som en odödlig vetenskap i permanent kris, säger Elvander avslutningsvis. Olika riktningar kämpar om makten, och en oavslutlig självprövning pågår. Några är bekymrade över detta: "Men jag tror att det i varje fall bland de något äldre aktiva forskarna är en allmän mening, att pluralismen

inom ämnet och den ständigt fortgående självprövningen upplevs mera som en stimulans än som en belastning."

"The respectable professors of the dismal science" – för mer än 100 år sedan kastade Thomas Carlyle den klyschan efter de akademiska nationalekonomerna. I anslutning härtill ville Christian Bay häromåret beteckna statskunskapen som "the cheerful science of dismal politics"¹. Det skedde i nedsättande syfte – den bakomliggande tesen var, att de amerikanska statskunskaperna lika glättigt som tanklöst applåderade etablissemangen, samtidigt som den dystra politiska verkligheten blev allt dystrare i storstädernas svarta getton och i Vietnams djungler.

Frågan om detta var en rättvis bedömning av de amerikanska statskunskaperna kan här lämnas därhän. I anslutning till Bays terminologi skulle jag emellertid vilja beteckna Nils Elvanders statskunskap som "cheerful" – men i god mening. Energi, framåtanda och framtidstro kännetecknar Elvanders bidrag till Ullenhags bok: det är kort sagt fråga om god propaganda för vårt ämne.

Torbjörn Vallinder

¹ Theodore Roszak, ed., *The Dissenting Academy*, New York: Pantheon Books 1967 s. 208.

TERTIT AASLAND: *Fra landmannsorganisasjon til bondeparti. Politisk debatt og taktikk i Norsk Landmandsforbund 1896-1920. Oslo-Be-gen-Tromsø: Universitetsforlaget 1974.*

Tertit Aasland har valt ett ovanligt ämne för sin doktorsavhandling. Hon har valt att skriva om ett politiskt partis uppkomst ur en intresseorganisation. Det har knappast någon gjort tidigare. Litteraturen om partier är oerhört omfattande, men den innehåller mycket litet empiriska undersökningar av betingelserna för partiers bildande, och övergångsformer mellan partier och intresseorganisationer har nästan inte alls behandlats. Inte heller i den stora litteraturen om intressegrupper och intresseorganisationer finner man någonting om övergång från organisation till parti. Avhandlingen fyller alltså – på ett begränsat område – en lucka i vårt vetande om partier och intresseorganisationer. Detta kan man tryggt påstå efter att ha tagit del av förf:s omfattande litteraturgenomgång i inledningskapitlet och i den stora notapparaten. Här saknas ingenting väsentligt. Det som kan vara relevant för undersökningen i befintliga parti- och organisationsteorier redovisas; det är inte särskilt mycket. Med all rätt läggs huvudvikten vid Duvergers och Lipset-Rokkans försök till teoretiska generaliseringar kring betingelser för partiers uppkomst och partiväsendets utveckling.

Avhandlingen behandlar Norsk Landmandsforbunds inre utveckling och förhållande till omgivningen från grundandet 1896 till beslutet att övergå till politiskt parti 1920 och beslutets genomförande 1921. Det är ett oerhört omfattande källmaterial som förf. gått igenom. Som arbetsprestation är detta imponerande. Notapparatusens omfång – 120 sidor – vittnar om stor grundlighet. Framställningen är noggrann och välskriven; den är för det mesta överskådlig och klagörande, trots mängden av detaljer. Man får en klar och intressväckande bild av Landmandsforbundets organisatoriska utveckling och av den interna debatten om förbundets strategi och taktik. I de utmärkta sammanfattningarna i slutet av varje större kapitel och i det avslutande kapitlet sätts förbundets agerande in i ett större sammanhang. De kritiska reflektioner jag kommer med i det följande bör inte få undanskymma dessa förtjänster.

Efter det teoretiska inledningskapitlet och en kort redogörelse för förbundets stiftande 1896 belyser förf. i fem kapitel organisationens uppbyggnad och utbredning, medlemskårens och ledningens sammansättning ur social, regional och politisk synpunkt samt förbundets propagandaresurser. Frågeställningen i dessa kapitel är vilken betydelse organisationens resurser i olika avseenden hade för dess val av "virkemidler" (påverkningsmetoder); tonvikten ligger på *ändringar* i resurserna under perioden 1896-1920. Jag har ingenting väsentligt att anmärka mot detta avsnitt i avhandlingen.

I kapitel 8 placeras Landmandsforbundet in i det norska samhället. Här ges en bakgrundsteckning av jordbrukets utveckling och av tidigare existerande lantbruksorganisationer, som jag tycker närmast hör hemma i det andra kapitlet om förbundets uppkomst. Detsamma gäller måhända även det följande kapitlet om det norska politiska systemet, sådant det tedde sig när Landmandsforbundet bildades (båda dessa kapitel är mycket korta).

Så följer avhandlingens huvuddel, där de viktigaste resultaten kommer fram: det gäller förbundets agerande i det politiska systemet. I tre kapitel ges en kronologisk beskrivning av förbundets uppträdande i samband med stortingsvalen 1897-1918. Tyngdpunkten ligger på valet 1906; det året fattades ett beslut om "overgang til valgparti", alltså ett mera aktivt uppträdande med egna kandidater, som dock ej fullföljdes. Förf. ger en inträngande och mycket intressant analys av beslutets innebörd och orsakerna till att det inte kunde genomföras. Man hade trott, att sedan rösträtts- och unionsfrågorna var ur världen skulle partisystemet kunna omformas, så att de ekonomiska och sociala skiljelinjerna blev utslagsgivande. Det skulle då finnas plats för ett

bondeparti, som fick sina egna kandidater valda till stortinget på eget program, utan att behöva gå omvägen över Venstre och Høire som man tidigare gjort. Nu blev det ingenting av detta, bl.a. beroende på att de "gamla" partiernas anhängare inom Landmandsforbundet var för starka och att förbundets resurser för självständigt valarbete var för svaga. Man fick fortsätta att arbeta genom de egentliga partierna – förmå dem att acceptera förbundets program som tillägg till sina egna program och att beakta böndernas intressen vid kandidatnomineringarna. Någon egen stortingsgrupp fick förbundet inte till stånd förrän efter 1918 års val; detta utreds i ett särskilt kapitel.

Samtidigt som Landmandsforbundet försökte få in representanter i stortinget – där den politiska makten låg vid denna tid – arbetade det med sedvanliga påtryckningsmetoder för att tillvarata medlemmarnas intressen inför departement och ämbetsverk. Resultaten var tydligen otillfredsställande. Förf. antyder detta i kap. 14, dock utan att företa någon egentlig analys av förbundets inflytande som påtryckningsgrupp; ett försök till utvärdering av effekten av de använda påverkningsmetoderna borde här ha gjorts.

Under krigs- och kristidsåren, när jordbruket utsattes för speciella påfrestningar, stod det alltmera klart att den hittillsvarande strategin var otillräcklig. Förbundet var moget att ta steget över till en partibildning. Efter en systematisk analys av den tidigare utvecklingen visar förf. i de två sista kapitlen, före sammanfattningskapitlet, hur beslutet 1920 om övergång till parti växte fram och hur det genomfördes. Motsättningarna kring taktiken hade nu minskats. Alla var eniga om att nya vägar måste prövas, bl.a. med hänsyn till att proportionellt valsätt infördes vid denna tid, vilket försvårade den gamla tekniken att påverka stortingsvalen via de existerande partierna. Men i själva verket var det ett annat beslut som genomfördes än det som fattades 1920. Landmandsforbundet ombildades inte till ett parti utan bevarades som intresseorganisation och påtryckningsgrupp; i stället stod förbundet fadder till ett helt nytt parti, Bondepartiet, som skapades 1921 som ett slags parallellorganisation med hög grad av "overlapning membership" med Landmandsforbundet. Bondepartiet – nuvarande Senterpartiet – deltog med stor framgång i 1921 års stortingsval. Därmed hade äntligen linjerna klarnat; den långa, diffusa övergångsperioden var till ända, och en boskillnad mellan facklig intresseorganisation och politiskt parti genomfördes.

Litteraturanknytningen i avhandlingens inledningskapitel är, som redan sagts, så fullständig man kan begära i detta fall. Det finns ju inte så mycket i litteraturen om förhållandet mellan intresseorganisationer och politiska partier och om övergångs- eller blandformer mellan

partier och organisationer. Men just detta innebär att en forskare, som sysslar med denna gränsszon, måste försöka konstruera ett eget analysinstrument som är relevant för forskningsuppgiften i den meningen, att det kan vara till hjälp vid orsaksförklaringar av det undersökta skeendet. Här borde förf. ha försökt åstadkomma mera. Min huvudinvändning mot inledningens analyschema – och därmed mot hela avhandlingens – är att detta är för vagt och gör ett splittrat intryck. Först behandlas olika kriterier för att skilja mellan partier och organisationer (2.2, s. 9). Så ges några exempel på övergångsformer (2.3, s. 10 ff.). Sedan följer en genomgång av parti- och organisationsteorier som kan vara relevanta för ämnet (p. 4 och 5, s. 13 ff.). Efter att ha funnit att dessa teorier inte ger särskilt mycket vägledning, ger förf. på s. 21 en precisering av ämnet: att "betrakte omdannelsen til politisk parti som en beslutning av en interesseorganisasjon om endring av virkemidler i arbeidet for å realisere organisasjonens målsetting". Nyckelordet här är "virkemidler", alltså påverkningsmetoder eller inflytandekanaler. Därmed inrangerar sig förf. i den stora skara av organisationsforskare, som ser en organisations val av påverkningsmetoder som en funktion av dels det politiska system den verkar inom, dels organisationens mål och resurser. På de följande sidorna, där den egentliga teoretiska ramen presenteras, görs följaktligen en schematisk genomgång av vissa drag i det politiska systemet i Norge, främst valordningens förändringar, och av organisationens mål och resurser. Här sker en viss sammanblandning av teoretisk generalisering och empirisk specificering av förhållanden just i Norge. Enligt min mening borde denna teoretiska ram ha hållits ren från empiriska inslag och gjorts helt allmäntlig.

Men en viktigare invändning är, att den valda teoretiska ansatsen inte fokuserar det som jag ser som huvudproblemet när det gäller att förklara Landmansförbundets övergång till (eller rättare sagt grundande av) ett nytt politiskt parti, nämligen organisationens relationer till de befintliga politiska partierna. Detta problem berörs visserligen i inledningen (7.2, s. 26 f.), och det får en intresseväckande behandling på flera ställen i själva avhandlingen, framförallt i kap. 15. Men det ställs inte i centrum för analysen. Detta leder till att avhandlingen saknar ett ledande teoretiskt tema, och följaktligen gör den ett onödigt splittrat intryck. Splittningen kommer särskilt till synes i avslutningskapitlet, där en anknytning görs till inledningens frågeställningar och hypoteser – vilket i och för sig är helt riktigt – men det sker på ett något mekaniskt sätt, punkt för punkt, utan effektiv sammanknytning och koncentration till en huvudfrågeställning. Och detta beror just på frånvaron av ett teoretiskt ledmotiv.

Varför bör då organisationens relationer till de politiska partierna vara det ledande temat? Varför bör man inte – som i den vanliga organisationsforskningen – se frågan om eventuell partibildning bara som en fråga om att välja de mest effektiva kanalerna för påverkan på det politiska systemet? Svaret är att en intresseorganisations beslut att på ett eller annat sätt uppträda som ett parti innebär ett hot mot det etablerade partisystemet, ett intrång som rubbar de "gamla" partiernas cirklar och som därför framkallar motåtgärder från deras sida. Detta i sin tur konfronterar nykomlingen med den partipolitiska neutralitetens problematik på ett alldeles särskilt tillspetsat sätt – ända till dess den väljer att antingen avstå från engagemang vid valen, och nöja sig med vanliga påtryckningsmetoder, eller ta steget fullt ut och bilda eget parti med exklusivt medlemskap. Denna problematik finns förvisso med i avhandlingen, men den blir undanskymd av alltför många andra aspekter, t.ex. organisationens resurser (som naturligtvis också måste vara med som förklaringsfaktor till förbundets agerande, men mera sekundärt, betraktad utifrån partirelationernas perspektiv). Varför lyckades Landmansförbundet inte genomföra 1906 års beslut om övergång till valparti? Varför lyckades man inte etablera en helt egen stortingsgrupp förrän 1920? Varför lämnade den tidigare ordföranden, venstredaren och statsministern Gunnar Knudsen, förbundet 1915? Varför var den andre ledargestalten, höirepolitikern Mellbye, motståndare till partibildningen 1920? Förklaringen är naturligtvis att de närmast berörda av de existerande partierna, Venstre och Høire, gjorde motstånd mot en ny konkurrent. Detta tvingade förbundet till ett försiktigt agerande med hänsyn till neutraliteten, så länge man höll fast vid att arbeta genom partierna. – Det här perspektivet finns alltså med i avhandlingen, men det är inte så klart framhävt som varit önskvärt; det saknas sålunda egendomligt nog i sammanfattningen till kap. 11 om 1906 års händelser (s. 152 ff.).

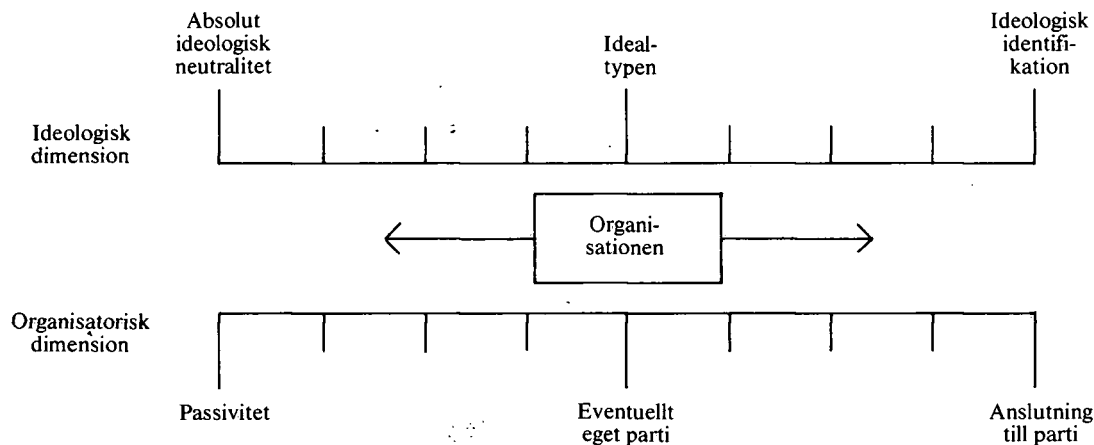
Med den uppläggning jag förordar skulle den partipolitiska neutralitetens problematik ha fått en central plats i avhandlingen. Om denna problematik görs många fina observationer, men det brister något i systematiken. Låt mig ta ett exempel. På s. 26 f. talas om tre "variasjoner" (varianter) av förhållandet mellan en intresseorganisations krav och de existerande partiskiljelinjerna. I det första fallet ligger organisationens krav i linje med en av huvuddimensionerna i partisystemet. Så t.ex. sammanfaller LO:s och socialdemokratins program på en ekonomisk-politisk vänster-höger-skala; här blir det inga lojalitetskonflikter för medlemmarna utan tvärtom nära samarbete mellan partiet och organisationen. I det andra fallet går organisationens krav tvärs över partilinjerna, och med-

lemmarna röster på olika partier. Men lojalitetskonflikter undviks så länge kraven inte berör viktiga partiskiljande frågor. I det tredje fallet däremot kommer organisationen in i det partipolitiska spänningsfältet genom att dess krav korsar partilinjerna och berör mera djupgående konfliktdimensioner i partisystemet. Här ställs, säger förf., organisationen inför valet mellan att antingen släppa sina kontroversiella krav eller själv träda in på arenan som parti (s. 27). Detta uttalande, som upprepas t.ex. på s. 182, har jag svårt att förstå. Det är inget som hindrar att en organisation med bevarad partipolitisk obundenhet tar ställning i starkt partiskiljande frågor som är av väsentligt intresse för medlemmarna, bara det inte sker på ett ensidigt sätt, så att ståndpunkterna tenderar att ständigt sammanfalla med ett visst partis uppfattning. För moderna intresseorganisationer är detta en nödvändig förutsättning för ett effektivt, tillvaratagande av medlemmarnas intressen¹. Den insikten fanns nog också på sina håll inom Landmandsforbundet i 1910-talets Norge. 1910 skrev förbundets tidning *Frøi* att man måste ha rätt att säga sin mening om alla de frågor som berör lantbrukets intressen, "selv om de allerede er gjort partipolitiske, og uten hensyn til hvilket parti det rammer" (s. 223). Med en sådan "modern" syn på den partipolitiska neutraliteten behövde man inte känna sig tvingad att välja mellan passivitet och egen partibildning. Jag tror att det som gjorde neutralitetsproblemet svårt för Landmandsforbundet och till sist tvingade det att starta ett eget parti främst var förbundets uppträdande vid valen som konkurrent till partierna, inte så mycket dess ställningstaganden i olika politiska frågor.

¹ Jfr N. Elvander, *Intresseorganisationerna i dagens Sverige* (Lund 1969), kap 12, och *Svensk skattepolitik 1945-1970. En studie i partiers och organisationers funktioner* (Sthlm 1972), s. 327 f., 338 f.

Följande förslag till analyschema kan enligt min mening ge en bättre systematik. Låt oss betrakta den partipolitiska neutraliteten ur organisationens synvinkel. Den ses som ett antal handlingsalternativ som ligger utefter ett kontinuum på två dimensioner, som jag kallar den ideologiska och den organisatoriska dimensionen.

På den ideologiska dimensionen rör sig organisationen mellan ytterligheterna absolut ideologisk neutralitet (utslätade eller uteblivna ställningstaganden i kontroversiella frågor, snäv intresseinriktning etc.) och identifikation med ett enda parti. Båda ytterligheterna är lika förkastliga för den organisation som vill vara på en gång partipolitiskt obunden och effektiv i sin intressebevakning, varför den tenderar att hålla sig i mitten, kring idealtypen – det av partihänsyn obundna, djärva ställningstagandet i kontroversiella frågor. Den ideologiska identifikationen motsvarar fall 1 hos Tertit Aasland. Den absoluta neutraliteten svarar närmast mot fall 2. Idealtypen skulle då vara ungefär detsamma som förf:s tredje fall – men endast om detta uppfattas så som jag vill, som ett aktivt, realistiskt handlingsalternativ med bevarad partipolitisk obundenhet, inte som ett val mellan passivitet och egen partibildning. Här kommer jag över till den organisatoriska dimensionen – och här ser vi poängen med att *analytiskt* skilja mellan de två dimensionerna – vilket förf. tyvärr inte gör – men samtidigt betrakta dem som en samspelande helhet i den empiriska tillämpningen av analyschemat. Ideologisk identifikation motsvaras på den organisatoriska dimensionen av handlingsalternativet anslutning till, eller samverkan med, ett befintligt parti (LO-SAP). Ideologisk neutralitet motsvaras av organisatorisk passivitet (ytterst försiktigt uppträdande gentemot partierna, ingen tanke på egen partibildning). Idealtypen, slutligen, *kan* – men behöver inte – motsvaras av handlingsalternativet bildande av eget parti.

Numera är det alternativet inte aktuellt, eftersom organisationerna funnit att de med stor framgång kan tillvarata sina medlemmars intressen genom sedvanliga påtryckningsmetoder och aktiva kontakter med *alla* partier. Men i början av 1900-talet var det högst aktuellt, eftersom skiljelinjen mellan partier och organisationer inte var lika klar som nu och inflytandekanalerna till det politiska systemet var mindre utarbetade, åtminstone för vissa organisationer.

En svårighet med mitt analyschema är att det utgår från organisationen som aktör och inte beaktar partiernas positionsförändringar. I verkligheten kan det ju förhålla sig på det sättet, att de "närstående" partierna förändrar sina program från tid till annan medan organisationen håller i stort sett samma kurs hela tiden. Tertit Aaslands resultat tyder på att Landmandsforbundet låg tämligen stilla på den ideologiska dimensionen – någonstans i mitten, men med dragning åt den neutrala polen –, under det att Venstre och Høire ibland ändrade ståndpunkt i för organisationen väsentliga frågor. Men kvar står att Landmandsforbundet hela tiden övervägde olika handlingsalternativ på den organisatoriska dimensionen. Jag tror att det skulle vara möjligt att kombinera mitt organisationscenterade schema med partiernas agerande på var och en av de viktigaste partipolitiska konfliktdimensionerna. Det kan ske på

det sättet, att man betraktar de ideologiska och organisatoriska relationerna ömsom från organisationens, ömsom från partiets synvinkel.

Jag vill avslutningsvis instämma i förf:s beklagande på s. 294 att "motspillerne bare har stått frem gjenom hovedaktørens, Landmandsforbundets, replikker og ikke fått selvstendig liv", och att det inte varit möjligt att göra någon verklig komparation mellan Landmandsforbundet och andra interesseorganisationer. Man skulle ha velat veta mera om Småbrukerforbundet – en konkurrentorganisation som bara nämns i förbigående (s. 60, 84, 109), men som kanske kan vara en orsak till att Landmandsforbundet till en början hade dålig anslutning bland småbönder. Det skulle ha varit intressant att få se jämförelser med de andra organisationer som engagerade sig i valen under perioden 1906–1920, då Norge hade direkt majoritetsval i enmansvalkretsar (s. 181). Man undrar varför Venstre gick in för korntull 1915 men intog motsatt ståndpunkt 1918 (s. 173 ff.). – Dessa, och andra exempel som kunde nämnas, visar att bilden av Landmandsforbundets omgivning kunde ha varit fullständigare. Särskilt gäller detta partisystemet. Med den uppläggning av den teoretiska ramen som jag förordar skulle en starkare tonvikt på förbundets med- och motspelare i partisystemet ha varit naturligt.

Nils Elvander

Litteraturnotiser

U-landsforskning

För mer än ett år sedan överlämnade u-landsforskningsutredningen betänkandet *Forskning för utveckling* (SOU 1973:41). I *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1974:2 kommenterades betänkandet av Maud Edwards, Benny Hjern och Lars Rudebeck. I övrigt tycks betänkandet inte ha utlöst någon nämnvärd debatt i tidskrifterna. Ett undantag utgör ett meningsskifte i *Forskning och framsteg* 1974:4 och 1974:5.

Två läkare, *Torkel Wadström* och *Roland Möllby*, inledde debatten med ett mot utredningen starkt kritiskt inlägg. Det är en allvarlig brist, att man inte har analyserat hur en framtida rekrytering av forskare från universitet och högskolor skall gå till, skrev de bland annat:

Man har varken givit några lösningar för hur forskare redan verksamma med u-landsproblem skall kunna erhålla ökat stöd eller hur intresserade forskare skall få lämpliga kontakter när de vill gör en aktiv insats vid någon u-landsinstitution.

Ej heller har man belyst den problematik som en hemvändande svensk forskare möter när han skall söka en akademisk tjänst i Sverige efter en längre tids u-landsvistelse. I vårt hårdnande akademiska klimat måste det på alla områden bli svårt att värdera insatsen i u-land i förhållande till kollegernas arbete där hemma. Tillsättningen av tjänster baseras i dag huvudsakligen på vetenskapliga meriter. Vid forskning i u-land måste man räkna med att en stor del av arbetet ägnas åt praktiska uppgifter med bl.a utbildning av medhjälpare. Detta gör att en tjänst i u-land i dagens meriterings- och tjänstesituation inte ter sig särskilt lockande.

I dag har vi vid vissa universitetsfakulteter en överutbildning av forskare. Det är dock diskutabelt om detta faktum är den lämpligaste rekryteringsbasen för forskare till u-land. Så kallade "dubbla tjänster," förankrade både i Sverige och i ett u-land, löser visserligen försörjningsproblemet för forskaren under den aktuella tiden. Men i dagens situation, där anställningstrygghet i princip bara existerar för forskare som får lektors- eller professorstjänst, har man ett svårt rekryterings- och meriteringsproblem kvar att lösa.

I Storbritannien har man i viss mån löst problemet genom att universitetet i Sussex har specialiserat sig på utbildning av u-landsforskare. Givetvis är problemet mycket svårare att lösa för ett litet land som Sverige:

För att förbättra situationen måste alla våra olika forskningsråd införa begreppet u-landsforskning i sina prioriteringsmallar – i analogi med försvarsforskning. Genom att satsa på u-landsforskning även inom Sverige bygger vi upp en kader av svenska forskare, som senare kan rekryteras till aktiva insatser i u-landet.

Denna typ av forskning måste dock tillmätas så högt meriteringsvärde att den trots större praktiska problem är tillräckligt attraktiv.

Utredningens huvudsekreterare, professor *Karl Eric Knutsson*, gick i svaromål. Det är en naturlig reaktion om forskare i första hand bedömer en föreslagen forskningsplanering från sin egen ämneshorisont, men det blir litet tråkigt och dessutom rätt ofruktbart, om de *enbart* gör det, menade han:

I "Forskning för utveckling" har vi inte sett på utvecklingsforskning som en rad olika insatser från skilda ämnen. I stället har vi med utgångspunkt från en diskussion av underutvecklingens natur och orsaker och en klart redovisad forskningssyn för försökt att ringa in viktiga områden som rymmer behov av utvecklingsforskning. Mot denna bakgrund och efter att ha övervägt frågor rörande principer för inriktning och utformning av ett svenskt stöd har vi formulerat ett *principiellt* förslag till organisation och finansiering som vi menar skulle garantera en inledning av ett samordnat stöd till utvecklingsforskning och en utgångspunkt för en fortlöpande planering och förbättring av en sådan verksamhet.

Betänkandet i sin helhet bygger på en definition av underutveckling som brist på makt över den egna situationen, vilket i sin tur skapar utvecklingshämmande beroenden. Som ett led i strävan att upphäva sådana negativa beroenden måste utvecklingsforskning ytterst organiseras och bedrivas så att den höjer u-ländernas egen forskningskapacitet.

Vi borde väl trots allt vara överens om att det även för medicinens del krävs en avsevärd förnyelse, såväl teoretisk som organisatorisk och yrkesmässig, om den skall kunna ge sitt fulla bidrag till utvecklingsansträngningarna i de fattiga länderna:

Och att det bidraget är viktigt är det ingen, allra minst u-landsforskningsutredningen, som förnekar. Jag instämmer helt i författarnas beskrivning av de fattiga ländernas ofantliga behov av hälsovård och den medicinska forskning som denna måste bygga på. Utredningen har i två avsnitt inom områdena "hälsovård" och "näringsfrågor" (sid 63-66) exemplifierat behoven av sådan forskning. Därutöver är det uppenbart för var och en som accepterat utredningens problemorienterade och tvärvetenskapliga forskningssyn att medicinsk forskning, t.ex. bakteriologi, omgivningshygien, nutrition m.m. krävs också inom andra problemfält som diskuteras av utredningen – regional utveckling, landsbygdsutveckling, industrialisering, urbanisering, sysselsättning, familjeplanering, ekonomi m.fl.

Här måste medicinerna bli betydligt aktivare och hävda, att deras insatser är nödvändiga långt utöver de gränser, som den traditionella läkar- och forskarrollen har satt, understryker Knutsson.

Till redaktionen insända skrifter

Arlebäck, Sven Olof, Att vara styrelseledamot. Bonniers.
Aurén, Sven, Också ett liv. Wahlström & Widstrand.
Aurén, Sven, Eld upphör. Wahlström & Widstrand.
Bjerring, Bodil m. fl., red., Lokalsamfund. Udvikling eller afvikling. Sydtydsk Universitetsforlag.
Bohman, Gösta, Tankar om mitt Sverige. Askild & Kärnekull.
Brantgårde, Lennart m. fl., Konfliktlösning på arbetsmarknaden. Gleerups.
Elvander, Nils m. fl., Näringslivets 900 organisationer. SNS.
Forser, Tomas och Tjäder, Per Arne, Tredje ståndpunkten. Cavefors.
Fredriksson, Bert och Gunnmo, Alf, Våra fackliga organisationer. Rabén & Sjögren.
Frihagen, Arvid, Offentlighetsloven. Eget förlag.
Furhoff, Makten över medierna. Cavefors.
Galbraith, John Kenneth, Nationalekonomin och samhällsintresset. Wahlström & Widstrand.
Helén, Gunnar, Frihet i gemenskap. Askild & Kärnekull.
Hultgren, Kurt, Människan och bilsamhället. Pan/Norstedts.
Hydén, Göran m. fl., red., Att administrera för utveckling. Cavefors.

Jakir, Pjotr, Vägen genom Stalins läger. Pan/Norstedts.
Lundahl, Mats och Södersten, Bo, Utvecklingsekonomi 2. Aldus.
Lyttkens, Alice, Kvinnan söker sin väg. Bonniers.
Magee, Bryan, Karl Popper. Natur och Kultur.
Marklund, Sixten, Vår skola. Bonniers.
Nasenius, Jan och Ritter, Kristin, Delad välfärd. Eselte Studium.
Neill, A. S., Frihet – inte självsvald. Aldus.
Nilsson, Sven, Kulturmaterialet i storstadspresen under 1960-talet. Studentlitteratur.
Olivecrona, Gustaf, Svenskarna och deras herrar. Wahlström & Widstrand.
Pedersen, Vagn Dahl, Danmark og de internationale arbejdskonventioner. Det danske forlag.
Pritchard, R. John, Riksdagshusbranden. Aldus.
Rudebeck, Lars, Guinea-Bissau. Almqvist & Wksell.
Sacharov, Andrej D., Sacharov har ordet. Pan/Norstedts.
Snow, Lois Wheeler, Kina på scen. Askild & Kärnekull.
Unger, Gunnar, Rapsodi i blått. Askild & Kärnekull.
Welinder, Carsten, Skattepolitik. Gleerups.

Sydsvenska Dagbladets AB, Malmö 1974
